

AKAD

AKADEMİK ARAŞTIRMALAR VE ÇALIŞMALAR DERĐİŐİ

JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCHES AND STUDIES

Yıl 7 • Sayı 12 • Mayıs 2015
Year 7 • Number 12 • May 2015

p-ISSN: 1309-3762
e-ISSN: 2149-1585

<http://iibfaacd.kilis.edu.tr>

Bu dergi
Kilis 7 Aralık Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi yayınıdır.

This journal is published by
Faculty of Economics and Business
Kilis 7 Aralik University.

İndexler / Indexes:

AKADEMİK ARAŞTIRMALAR VE ÇALIŞMALAR DERGİSİ

JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCHES AND STUDIES

Sahibi (Publisher)

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanlığı Adına
Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY

Editörler (Editors-in-Chief)

Doç. Dr. Sadettin PAKSOY
Yrd. Doç. Dr. Ali Fuat GÖKÇE

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY (Başkan/Chairman)
Doç. Dr. Taner AKÇACI
Yrd. Doç. Dr. Ali Fuat GÖKÇE
Yrd. Doç. Dr. Sumru BAKAN
Yrd. Doç. Dr. Hasan MEMİŞ
Yrd. Doç. Dr. Cuma ERCAN
Yrd. Doç. Dr. Tahir ÖĞÜT

Danışma Kurulu (Advisory Board)

Prof. Dr. Azmi YALÇIN (Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Adnan ÇELİK (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan AKTAŞ (TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet MARANGOZ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. İşaya ÜŞÜR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ÖZER (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdurrahman FETTAHOĞLU (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim YILDIRIM (Hasan Kalyoncu Üniversitesi)

Editör Yardımcıları (Assistant Editors)

Arş. Gör. Kazım SARIÇOBAN
Arş. Gör. Elif YILDIRIMCI

İngilizce Dil Editörü (English Language Editor)

Arş. Gör. Elif YILDIRIMCI

Adres (Address)

Kilis 7 Aralık Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
79100 Kilis / TÜRKİYE

Tel: +90 348 813 93 34

Fax: +90 348 813 93 36

E-mail: iibfdergi@kilis.edu.tr

Web: http://iibfaacd.kilis.edu.tr

p-ISSN: 1309-3762

e-ISSN: 2149-1585

Basım Yeri (Printing House)

Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası /Kilis

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Abdulkadir BAHARÇİÇEK
(İnönü Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet KARADAĞ
(İnönü Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet ÖZÇELİK
(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Alaeddin JABAL
(University of Aleppo, Syria)
Prof. Dr. Ali ÖZTEKİN
(Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Yılmaz GÜNDÜZ
(İnönü Üniversitesi)
Prof. Dr. Arif ÖZSAĞIR
(Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Asuman AKDOĞAN
(Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Bedriye TUNÇSİPER
(Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Cengiz TORAMAN
(Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Enver BOZKURT
(Kırıkkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Ercan BALDEMİR
(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdemir GÜNDOĞMUŞ
(Adnan Menderes Üniversitesi)
Prof. Dr. Harun TANRIVERMİŞ
(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Himmet KARADAL
(Aksaray Üniversitesi)
Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY
(Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim ARSLAN
(Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim BAKIRTAŞ
(Aksaray Üniversitesi)
Prof. Dr. İnci VARİNLİ
(Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal YILDIRIM
(Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Kerim YILDIRIM
(Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU
(Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Mahir NAKİP
(Çankaya Üniversitesi)
Prof. Dr. Mahmut ÖZDEVECİOĞLU
(Melikşah Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet MARANGOZ
(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Mohamad ALKHAŞROUM
(University of Aleppo, Syria)
Prof. Dr. Muhsin HALİS
(Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Muhsin KAR
(Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa UÇAR
(Hasan Kalyoncu Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Şükrü AKDOĞAN
(Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Mümin ERTÜRK
(Beykent Üniversitesi)
Prof. Dr. Nurullah GENÇ
(Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Nurhan AYDIN
(Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan ERDEM
(Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Salih ŞİMŞEK
(Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Selim Adem HATIRLI
(Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Şakir SAKARYA
(Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Şevki ÖZGENER
(Nevşehir Üniversitesi)

Prof. Dr. Tahir AKGEMCİ
(Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur YILDIRIM
(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Prof. Dr. Yakup BULUT
(Mustafa Kemal Üniversitesi)
Doç. Dr. Abdullah SOYSAL
(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali ŞAHİN
(Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Birol ERKAN
(Uşak Üniversitesi)
Doç. Dr. Bülent AÇMA
(Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. İrfan KALAYCI
(İnönü Üniversitesi)
Doç. Dr. Murat DEMİR
(Harran Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Seyfettin EROL
(Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Erşan SEVER
(Aksaray Üniversitesi)
Doç. Dr. Hasan KORKUT
(International University of Sarajevo)
Doç. Dr. Mahmut YARDIMCIOĞLU
(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Doç. Dr. Mete Kaan KAYNAR
(Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet MELEMEN
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Nusret GÖKSU
(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Doç. Dr. Ömer Selçuk EMSEN
(Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Ramazan AKBULUT
(Harran Üniversitesi)
Doç. Dr. Sadettin PAKSOY
(Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Doç. Dr. Seyfettin ASLAN
(Dicle Üniversitesi)
Doç. Dr. Taner AKÇACI
(Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Doç. Dr. Yavuz KECELI
(Amarican University of Middle East, Kuwait)
Doç. Dr. Yücel AYRIÇAY
(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Doç. Dr. Yüksel DEMİRKAYA
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ali Fuat GÖKÇE
(Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Cuma ERCAN
(Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Fatih KAPLAN
(Mersin Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Hasan MEMİŞ
(Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Hülya DERYA
(Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. İmad NAKHOUL
(Amarican University of Middle East, Kuwait)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ŞENTÜRK
(Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Sumru BAKAN
(Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Tahir ÖGÜT
(Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Walid ABIDI
(Amarican University of Middle East, Kuwait)
Dr. Bülent ÖZKAN
(İpekyolu Kalkınma Ajansı)
Dr. Frat DEMİR
(University of Oklahoma, USA)
Dr. Hilmi KAL
(Newyork State University, USA)

Akademik Araştırmalar ve alışmalar Dergisi

yılda iki kez Mayıs ve Kasım aylarında yayınlanan hakemli bir dergidir. Dergide yer alan yazılar kaynak gösterilmeksizin kısmen ya da tamamen iktibas edilemez.

Bu dergide yayınlanan çalışmaların bilim ve dil sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dergimize gönderilen çalışmalar, alanında uzman iki ayrı hakem tarafından incelendikten sonra uygun görülenler yayınlanmaktadır.

Yazım kurallarına ilişkin bilgilere dergimizin web adresinde yer verilmiştir.

Bu derginin tüm hakları saklıdır. Önceden yazılı izin almaksızın hiçbir iletişim ve kopyalama sistemi kullanılarak yeniden kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve satılamaz.

Journal of Academic Researches and Studies

is a peer-reviewed journal which is published twice a year in May and November. The articles cannot be cited partly or entirely without showing resources.

The responsibility about scientific and grammatical issues is belong to authors.

The papers sent to the journal are reviewed by two referee and after their approval, they are prepare for edition.

Writing & Publishing Policies can be found in the journal's website.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored or introduced into a retrieval system without prior written permission.

Makaleler/Articles

Türkiye'nin Afrika Ülkeleri ile Olan Dış Ticaretinin Belirleyicileri: Panel Çekim Modeli Yaklaşımı

*Determinants of the Foreign Trade with Turkey's African Countries:
Panel Gravity Model Approach*

Bahar BURTAN DOĞAN & Şüheda ÖZÖRNEK TUNÇ.....1

2008/9 Küresel Finans Krizi Sonrasında Ekonomi Teori ve Politikasında Yeni Stratejiler

*After the Global Financial Crisis in 2008/9 New Strategies
Economic Theory and Policy*

Ece DEMİRAY EROL & İbrahim EROL 18

Borsa İstanbul (BİST) 30'da Kayıtlı Sanayi Şirketlerinin Sermaye Artırımlarının Tahmini

*The Estimation of the Increase of Capital of Industry
Companies Registered in Borsa Istanbul (BIST) 30*

İsmail TUNA & Süleyman Serdar KARACA 31

18.Yüzyılda Kilis'te Okcu İzzeddinli Aşiretinin Vergi Direnci

In 18th Century the Tax Resistance of Okcu Izzeddinli Tribe in Kilis

Tahir ÖĞÜT & Nihat KÜÇÜK.....46

İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Uygulaması 1998-2013

*The Twin Deficits Hypothesis for Turkish Economy Practice
Between the Years 1998-2013*

Muhammed AZAPOĞLU & Tuba B. DİREKÇİ 74

Testing the Validity of Purchasing Power Parity for BRICS Countries Using Non-Linear Unit Root Test

*Satın Alma Gücü Paritesinin BRICS Ülkeleri İçin Doğrusal
Olmayan Birim Kök Testi ile Sınanması*

Ali Eren ALPER.....90

**TÜRKİYE’NİN AFRIKA ÜLKELERİ İLE OLAN DIş
TİCARETİNİN BELİRLEYİCİLERİ: PANEL ÇEKİM MODELİ
YAKLAşIMI**

**DETERMINANTS OF THE FOREIGN TRADE WITH
TURKEY'S AFRICAN COUNTRIES: PANEL GRAVITY MODEL
APROACH**

Doç. Dr. Bahar BURTAN DOĞAN

Dicle Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi
baharburtandogan@yahoo.com

Öğr. Gör. şüheda ÖZÖRNEK TUNÇ

şırnak Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü
ozorneks@gmail.com

ÖZ

Liberalleşme, son elli yıldır dünyada olduğu gibi ülkemizde de etkisini gösteren olgulardan biridir. Bu durumun bir sonucu olarak, Türkiye ihracata dayalı büyüme politikası benimsemiştir. şimdiye kadar ihmal edilen Afrika ülkelerinin doğal kaynaklar, özellikle petrol yönünden zengin olması Afrika ülkelerinin önemini arttırmıştır. Dolayısı ile hem “yükselen Afrika” olgusu hem de Türkiye’nin benimsemiş olduğu ihracata dayalı büyüme politikasının etkisiyle Türkiye’nin Afrika ile olan ticareti gittikçe önem kazanmıştır. Bu çalışmada, panel çekim (gravity) modeli kullanılarak Türkiye’nin Afrika ülkeleri ile olan ticareti üzerinde hangi faktörlerin etkili olduğu elde edilen katsayılarla tahmin edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Dış ticaret, Panel ekim Modeli, Türkiye, Afrika.*

ABSTRACT

Liberalization is one of the phenomenon which shows its effect in our country as well as in the world in the last fifty years. As a result of this fact, Turkey adopted export oriented growth policy. The importance of natural resources, especially rich oil deposits in the African countries, that is neglected by now, today, raises the significance of these countries. Therefore, Turkey’s trade with Africa increasingly gained importance thanks to both “rising Africa” phenomenon and export oriented growth policy Turkey adopted. In this work, it is tried to estimate the factors which had influence on Turkey’s trade with African countries by the coefficients obtained from the application of panel gravity model.

Key words: *Foreign trade, Panel Gravity Model, Turkey, Africa.*

1. GİRİŞ

Dış ticaret bir ekonomi için kalkınma ve büyümenin tamamlayıcı unsurlarından biridir. Sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için yabancı piyasalara girmek oldukça önemlidir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin arasındaki refah uçurumunun kapatılması için ihracata dönük politikalar önerilmeye başlanmış ve 1980'lerde birkaç istisna dışında bütün ülkeler dış ticarete dayalı büyüme stratejisini uygulamaya çalışmıştır. Ayrıca, yapılan birçok ampirik çalışma da dış ticarete daha açık olan ekonomilerin daha iyi büyüme performansı sergilediklerini göstermiştir. Dış ticaret ve büyüme arasındaki bu birlikte hareket, gelişmekte olan ülkelerin gelişme sürecinde dış ticaretin önemli bir yeri olduğunu ortaya koymuştur (Şengönül ve Tuncer, 2004;162). Bunun bir sonucu/aracı olarak da son yıllarda Bölgesel Ticaret Anlaşmaları ve İkili Ticaret Anlaşmalarının sayısında hızlı bir artış gözlenmektedir. Neoklâsik ve daha sonraları geliştirilen içsel büyüme teorileri, dışa açık ekonomilerin kaynakların daha etkin dağılımı ve dışsallıklar nedeniyle daha kolay ve hızlı büyüyeceklerini savunmaktadır. Ekonometrik analizler de birçok gelişmekte olan ülke için bu hipotezi doğrulamaktadır. Türkiye için dış ticaret ve büyüme ilişkilerini araştıran ampirik çalışmalar, dış ticaret ile büyüme arasında etkileşim olduğu sonucuna varmaktadır. Köse ve Yiğidim, (2000), Utkulu ve Kâhyaoğlu (2005) ile Yapraklı (2007) ise ticarî dışa açıklığın ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği bulgusuna ulaşmışlardır.

Diğer birçok gelişmekte olan ülke gibi Türkiye de ihracat öncülüğünde büyüme stratejisini izleyerek ekonomik büyümeyi gerçekleştirmeyi benimsemiştir. Nitekim Türkiye'nin dünya ticareti içindeki payı hem ithalat hem ihracat yönünden gittikçe büyümektedir. 2004'te Türkiye'nin dünya ihracatı içindeki payı %0,069 iken, 2013 te %0,084 olarak gerçekleşmiştir. Yine aynı şekilde, 2004'te Türkiye'nin dünya ithalatı içindeki oranı %0,010 iken, 2013'te %0,013 olarak gerçekleşmiştir.¹ Bu oranlar Türkiye'nin dünya ticaretinde öneminin gün geçtikçe arttığını göstermektedir. Türkiye'nin dış ticaretinin GSMH içindeki payı 2000'de %30,9, 2004'te %41 iken 2012'de %49,3 olarak gerçekleşmiştir.² Bu verilerden anlaşıldığı üzere Türkiye'nin büyümesinde dış ticaret önemli bir yere sahiptir.

Çalışmada ilk bölümde Türkiye'nin Afrika ile dış ticareti genel olarak ortaya koyulmakta çekim modelinin teorik altyapısı hakkında kısa bir bilgi verilmektedir. İkinci bölümde ise uluslararası ticaret akımlarının incelenmesinde çekim modelinin kullanımıyla ilgili mevcut literatürün kısa bir özeti sunulmaktadır. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan çekim modeli, değişkenler ve veriler hakkında bilgi verilerek Türkiye için çekim modeli tahmini yer almaktadır. Sonuç bölümünde modelin tahmin sonuçları yer almakta ve öneriler sunulmaktadır.

¹ http://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx sitesindeki verilere göre Türkiye'deki toplam ticaretin, dünya toplam ticaret rakamına bölünmesiyle hesaplanmıştır.

² <http://data.worldbank.org/indicator/TG.VAL.TOTL.GD.ZS> sitesindeki verilere dayanarak tarafımızdan toplam dış ticaret miktarının GSMH'a bölünmesi ile hesaplanmıştır

Afrika kıtası sahip olduğu nüfusu, zengin doğal kaynakları, geniş arazisi ve çok sayıda gelişmekte olan ülkeyi bünyesinde barındırmasının yanı sıra dünyanın ekonomik istikrarı ve büyümesi açısından büyük önem arz etmektedir.

Kıtanın ekonomik büyüme oranının oldukça düşük olması ve doğrudan yabancı yatırımlarda görülen azalma, Afrika'nın diğer kıtalarla kıyaslandığında dünya ticaretindeki payının oldukça gerilerde kalması sonucunu da beraberinde getirmektedir. Kıtanın genel ekonomik performansına ilişkin göstergelere bakıldığında bölgesel anlamda kısmi bir iyileşmeden söz etmek mümkündür. Bugüne kadar görülen olumlu gelişmeler, yoksulluğun azaltılması ve dünya ekonomisiyle bütünleşmenin arttırılması hususlarında ancak sınırlı bir etki yapabilmektedir. Türkiye ve Afrika lkeleri Diplomatik Temsilcileri Ortak Stratejik Vizyon Geliştirme Projesi Raporu'na göre 900 milyonu aşan bir nüfusa sahip olan Afrika kıtasının Gayri Safi Milli Hâsılası ancak 800 milyar dolar civarındadır. Bu da günlük gelirin bir dolardan daha az olduğu anlamına gelmektedir.

Uluslararası alanda, Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütlerin bilinen çalışmalarının yanı sıra, "Afrika'nın Kalkınması için Yeni Ortaklık" (NEPAD) gibi yeni girişimler çerçevesinde Afrika'da sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Türkiye 2003 yılında "Afrika ile Ticari ve Ekonomik İlişkilerin Arttırılmasına Yönelik Strateji"yi uygulamaya koymuştur. Söz konusu strateji, esasen bölgedeki yoksulluğun önlenmesine ilişkin katkı sağlamayı, sürdürülebilir kalkınmayı yakalamayı ve küreselleşme sürecinde kıtanın, merkezden uzaklaşmasını önlemeyi amaçlamaktadır. Afrika lkeleriyle olan ilişkilerimiz, yüzyıllar boyunca daima dostluk temelinde dayalı olmuştur. Günümüzde de Türkiye, gelişmekte olan ekonomisi, nitelikli işgücü ve uluslararası piyasalardaki tecrübesi sayesinde Afrika lkeleriyle olan ilişkilerini geliştirmektedir.

Türkiye'nin uygulamış olduğu diş ticaret politikası gereği ticarete dayalı büyüme stratejisini uygulamaya çalışmıştır. Türkiye'nin son üç yılda Afrika ile gerçekleştirdiği ticaret rakamlarına baktığımızda, her geçen yıl ticaret hacminin attığı gözlemlenmektedir.

Tablo 1: Afrika Ülkelerinin Türkiye İle Dış Ticareti

İthalat ve İhracat Rakamları (bin dolar)	2011	2012	2013
İthalat	10.854.600	13.007.610	13.454.460
İhracat	6.204.760	6.906.298	6.718.453

Kaynak: www.timeanddate.com³

1. 1. Panel Çekim Modeli

Model Isaac Newton'un Çekim Yasası'ndan yola çıkılarak geliştirilmiştir. Newton'un Çekim Kanunu'na göre; "Cisimler birbirini kütleleri ile doğru, aralarındaki uzaklık ile ters orantılı olarak çekerler." (The Illustrated Magazine of Art, 1853, s.295). Çekim kanununun modele uyarlanması sonucunda iki ülke arasındaki ticaretin miktarının da ülkelerin büyüklükleri ile doğru, aralarındaki uzaklık ile ters orantılı olduğu düşünülebilir (Karagöz ve Karagöz, 2009). İktisattaki uygulamalarını ise ilk kez Tinbergen (1962) ve Pöyhönen (1963) yapmıştır.

Newton'un çekim kanununa göre; cisimler birbirlerini kütleleri ile doğru, aralarındaki uzaklık ile ters orantılı olarak çekerler. Bu prensipten hareketle, basit çekim modeli şöyle ifade edilebilir;

$$T_{ij} = A \cdot \frac{GSM_i \times GSM_j}{ME_{ij}} \quad (1)$$

Burada; T_{ij} , iki ülke arasındaki ticarî akımı; A , orantı sabitini göstermektedir. GSM_i ve GSM_j , i ve j ülkesinin (ekonomik) büyüklüğünü (GSMH, kişi başına GSMH veya nüfus) temsil etmektedir. GSMH ve nüfus arz ve talep yapılarının ikili ticaret üzerindeki etkisini hesaba katmak üzere modele dâhil edilmektedir. Genel olarak, yüksek GSMH veya nüfus miktarına sahip bir ülke bir yandan yüksek miktarda mal ve hizmet arzına bir yandan da, yüksek alım gücü ve pazar büyüklüğü nedeniyle yüksek talep miktarına işaret etmektedir. Bu nedenle ekonomik zenginlik ve yüksek nüfusun dış ticaret üzerinde genişletici bir etkiye yol açması beklenir. ME_{ij} , ise ülkelerin başkentleri veya ticaret merkezleri arasındaki uzaklığı göstermektedir. Uzaklığın ülkeler arasındaki ikili ticareti olumsuz yönde etkileyen bir unsur olarak modele alınmasının birçok gerekçesi arasında şunlar sayılabilir (Batra, 2004ten aktaran Karagöz, 2009):

³ www.timeanddate.com sitesindeki veriler kullanılarak, ülkelerin ithalat ve ihracat rakamlarının toplanması şeklinde hesaplanarak tarafımızdan tablolaştırılmıştır.

* Uzaklık, taşıma maliyetleri için yaklaşık bir göstergedir.

* Uzaklık, teslim süresi için yaklaşık bir göstergedir. Özellikle dayanıksız mallar için teslim süresinin uzaması önemli bir risk unsurudur.

* Uzaklık, uyumlaştırma maliyetleri için yaklaşık bir göstergedir. Çok sayıda girdiyi birleştiren üretim süreçlerinde, herhangi bir darboğaza meydan vermemek için ithal girdilerin üretime girişinin uyumlaştırılması gerekmektedir. Uzaklık arttıkça uyumlaştırma maliyeti de artacaktır.

* Uzaklık, işlem maliyetleri için yaklaşık bir göstergedir. Uzaklığa bağlı olarak iletişim ve bürokratik işlemlerin artması beklenebilir.

* Uzaklık, kültürel farklılık için yaklaşık bir göstergedir. Coğrafi uzaklıkla birlikte kültürel farklılığın da artması doğaldır. Kültürel farklılık ise çoğu zaman ticarî ilişkileri kısıtlayıcı bir rol oynayabilmektedir.

Denklem-1'in her iki tarafının logaritması alındığında model doğrusallaştırılmış olur. Buna göre tahmin edilebilecek denklem aşağdaki gibidir;

$$\log TIC_{ij} = A^* + \alpha \log (GSM_i \times GSM_j) - \beta \log ME_{ij} + e_{ij} \quad (2)$$

Burada, A^* ($= \log A$), α ve β tahmin edilecek olan parametrelerdir. e_{ij} ise sıfır ortalamalı, sabit varyanslı hata terimidir ve ikili ticareti etkileyen rassal faktörlerin etkilerini temsil etmektedir. Denkleme göre iki ülke arasındaki ticaret hacmi, ülkelerin büyüklüklerinin artan, aralarındaki uzaklıkların ise azalan bir fonksiyonudur.

Eksik rekabet ve Hecksher-Ohlin modeline dayalı uluslararası ticaret teorileri *gelir* ve *uzaklığın* temel değişkenler olarak çekim modelinde yer almasını doğrulamaktadır (Batra, 2004ten aktaran Karagöz, 2009). Neredeyse tüm çalışmalarda coğrafi koşullar, tarihsel ve kültürel bağlar, ekonomik politikalar (aynı ticaret örgütü içinde yer almak, benzer ekonomik yapıya sahip olmak) gibi ülkeye özgü faktörlerin etkilerini hesaba katmak amacıyla ilave değişkenlerin de modele dâhil edildiği *genişletilmiş (augmented) çekim modeli* kullanılmaktadır.

1.2. Literatüre Bakış

Çekim modeli literatürü içinde önemli bir kısmı ticaret potansiyelini tahmin araştırmaları oluşturmaktadır. Birçok ülke için küresel ticaret potansiyelinin tahmininde ampirik bir araç olarak çekim modeli başarı ile kullanılmıştır. Bunun yanında, bazı ülkeler için tercih edilen ticaret anlaşmalarının ikili ticaret üzerindeki etkilerini tahmin etmek amacıyla geliştirilen çekim modellerine yer verilen çalışmalar da vardır. Bu çalışmalarda hem yatay-kesit, hem de panel veriler kullanılmaktadır. Kalbasi (2001) 76 ülkeden oluşan bir örneklem içinde İran'ın ticaret hacmi ve yönünü araştırmıştır. Ülkeler gelişmiş ve gelişmekte olanlar olmak üzere iki kısma

ayrılmış ve kalkınmışlık düzeyinin ikili ticaret akımı üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır.

Christie (2002) EKK yöntemiyle tahmin edilen klasik bir çekim modeli yardımıyla 1996-99 dönemine ait yatay kesit verilerini kullanarak OECD ülkeleri ile Güneydoğu Avrupa ülkeleri arasındaki ticaret hacmini tahmin etmiştir. Çalışmanın en önemli bulgusu, bölgede üçlü bir gruplaşma bulunduğu ve ülkeler arası ticaretin ya çok düşük ya da çok yüksek olduğu, bu nedenle de uluslararası ticaret akımları bakımından homojenliğini yitirmeye başladığıdır.

Brühlhard ve Kelly (1999) İrlanda'nın AB'ye üye olma görüşmelerinin yapıldığı beş merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleriyle olan ticaretini çekim modeli ile tahmin etmeye çalışmıştır. Çalışmada bu ülkelerin AB'ye katılımı halinde İrlanda'nın ihracat ve ithalatında nasıl bir değişimin olacağını araştırmıştır.

Rahman (2003), Bangladeş'in dış ticaretinin ticaret yaptığı ülkelerin ekonomik büyüklüğünden, kişi başına GSMH'sinden ve ticarî açıklıklarından olumlu yönde, taşıma maliyetlerinden olumsuz yönde etkilendiği, döviz kurundan ise etkilenmediği sonucuna ulaşmaktadır. Rahman ve diğ. (2006) ise SAFTA üyesi ülkelerin ticaret potansiyellerini genişletilmiş çekim modeli ile araştırmışlar ve ticaretin artırılmasının (özellikle Hindistan, Bangladeş ve Sri Lanka için) yüksek ekonomik büyüme potansiyelini barındırdığı bulgusunu elde etmişlerdir.

Ram ve Prasad (2007) genişletilmiş bir çekim modeli ve 2005 yılına ait yatay kesit verilerini kullanarak Fiji'nin küresel ticaret potansiyelini araştırdıkları çalışmalarında, Fiji'nin ticaret potansiyelinin en yüksek olduğu bölgenin Asya- Pasifik ülkeleri olduğunu, bunu sırasıyla Batı-Avrupa ve Kuzey-Amerika'nın izlediğini tespit etmişlerdir. Belirli ülkeler olarak, PICTA içinde Samoa, MSG içinde Papua-Yeni Gine, SPARTECA-TCF içinde Avustralya ve EPA içinde İngiltere en fazla ticaret potansiyeli taşıyan ülkelerdir.

Batra (2004) ise genişletilmiş bir çekim modeli aracılığıyla Hindistan'ın ticaret potansiyelini tahmin etmeye çalışmıştır. Bunun için önce Hindistan ile bütün ticarî partnerleri arasındaki ikili ticaret akımları analiz edilmiş, buradan elde edilen katsayılar Hindistan'ın ticaret potansiyelini tahmin etmede kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre Hindistan için en fazla ticaret potansiyeli taşıyan bölgeler Asya-Pasifik, Batı-Avrupa ve Kuzey-Amerika'dır. Ülke olarak, SAARC içinde Pakistan, ASEAN içinde ise Filipinler ve Kamboçya'dır.

Tovias vd. (2005) dünyanın siyasî olarak en gerilimli bölgelerinden biri olan, Mısır, İsrail, Lübnan, Ürdün, Suriye ve Türkiye'nin oluşturduğu maşrik bölgesi için bölge-içi (intra-regional) ticaret potansiyelinin dinamiklerini araştırdıkları çalışmada, bölge ülkeleri arasındaki ticaretin potansiyelin çok altında seyrettiği sonucuna ulaşmışlardır. Çekim modeli bulgularına göre, siyasî gerginliklerin sona ermesi halinde bölge-içi ticaret hâlihazırdaki (1995-2001 dönemi) % 5'lik düzeyden % 10'a çıkabilecektir. Normalleşme sürecinden en fazla kârlı çıkacak olan ülke de, beklendiği gibi, İsrail'dir.

Simwaka (2006), panel çekim modeli yardımıyla Malawi'nin başlıca partnerleriyle arasındaki ticarî akımları üzerinde etkili olan faktörleri araştırmış, ekonomik büyüklük, coğrafi uzaklık ve döviz kuru oynaklığının dış ticaret üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Komşuluk ve bölgesel ekonomik anlaşmaların etkisi ise anlamlı görünmemektedir.

Rahman (2009) seçtiği elli ölkeli yatay kesit verisi ile Avustralya'nın ticari potansiyelini ortaya koymaya çalışmıştır. Çalışmada ekim modelinden tahmin edilen katsayıları ile Avustralya'nın ticari potansiyeli analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda Singapur, Arjantin, Rusya, Portekiz, Yunanistan, şili, Filipinler, Norveç, Brezilya ve Bangladeş ile büyük oranda ticaret potansiyelinin olduğunu tespit etmiştir.

Türkiye için çekim modeli kullanılarak ticarî akımların analiz edildiği çalışma yok denecek kadar azdır. Genç vd. (2007)'de, sabit etkiler esasına dayalı panel veriler kullanılarak çekim modeli yöntemiyle Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) Örgütü'ne üye ölkeler arasındaki ticaret akımı analiz edilmiştir. Ölkelerin ekonomik ve nüfus büyüklüklerinin, ortak sınır ve dile sahip olmalarının ticaret akımlarını pozitif, aralarındaki uzaklığın ise negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Antonucci ve Manzochhi (2005) ise 1967-2001 dönemi için Türkiye'nin dış ticaret akımını incelemişler, yaptıkları analiz sonucunda; çekim modelinin Türkiye'nin ticaret kalıbını açıklamada uygun bir araç olarak kullanılabileceği ve 1963 Ankara ve 1996 Gümrük Birliği anlaşmalarına rağmen AB ile ticarete herhangi bir farklılaşmaya dair bulguya ulaşılmadığı belirtilmektedir.

Özdeşer ve Ertaç (2010) Türkiye'nin Euro bölgesi ölkeleriyle olan ticari potansiyelini tahmin etmeye çalışmıştır. 1995 yılında Türkiye-AB arasında oluşturulan Gümrük Birliğinin ticaret üzerindeki etkisi araştırılmış, Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasının ve Euro bölgesine dâhil edilmesinin potansiyel ticaret üzerindeki etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Karagöz ve Karagöz (2009) Türkiye'nin küresel ticareti üzerinde etkili olan faktörleri katsayılarla tahmin ederek, hangi ölkelerle dış ticaretin potansiyel genişleme vaat ettiğini araştırmışlardır. Ele aldıkları 169 ölkeden 78'i ile potansiyelin altında, 91'i ile potansiyelin üstünde bir ticaret akımının olduğunu ortaya koymuşlardır.

Sandalcılar (2012) Türkiye ile BRIC ölkelerinin dış ticaretinin panel çekim modeli ile tahmin edildiği çalışmasında, Türkiye ile BRIC ölkelerin GSYH'leri ve nüfusları arttığında bu durum dış ticareti pozitif etkilediği; söz konusu ölkeler arasında coğrafi uzaklık artınca ise bu durum dış ticareti negatif etkilemekte; ortak sınır sahip olmanın da ticareti pozitif etkilemekte olduğu sonucuna varmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin Rusya ile olan ticaretinin diğer BRIC ölkelerine oranla daha yüksek olması; Brezilya ile olan ticaretinin ise diğer BRIC ölkelerine oranla daha düşük olmasına sınırdaşlığın katkısının olduğunu belirtmektedir.

2. TÜRKİYE İÇİN ÇEKİM MODELİ TAHMİNİ

2. 1. Model Seçimi, Değişkenler ve Veriler

Kesitlere ait zaman serileri veya zaman serilerine ait kesit verileri olarak tanımlanan (Greene, 2003: 283-84) panel veriler, firmalar, ülkeler ve hane halkı gibi birimlerden oluşan yatay kesit gözlemlerinin, zaman boyutu ile de ifade edilmesi olarak da yorumlanabilmektedir (Baltagi, 2001: 1).

Panel veri setinin her yatay kesit için eşit uzunlukta zaman serisi içermesi durumu dengeli panel, zaman serisi uzunlukları yatay kesitten yatay kesite değişmesi durumu ise dengesiz panel olarak adlandırılmaktadır.(Woolridge, 2003) Çalışmamızın veri setlerine bakıldığında dengesiz panel olduğu görülmektedir.

Panel veri ile yapılan çalışmalarda, birimlere veya birimler ve zamana göre belirlenen farklılıklardan kaynaklanan değişim “Sabit Etkili Modeller” ile incelenebileceği gibi “Tesadüfi Etkili Modeller” kullanılarak da bu değişim ölçülebilmektedir. Bunun sebebi sabit etkili modellerde karşılaşılan serbestlik derecesi kaybının önlenmek istenmiş olmasıdır (Baltagi, 2005; 25-47) Tesadüfi etkili modellerde önemli olan faktör birime veya birime ve zamana özel hata bileşenlerinin bulunmasıdır. Ayrıca bu modelde sadece belirlenen ölçekteki kesit, birimler ve zamana göre meydana gelen farklılıkların etkisini değil, örnek dışındaki etkiler de dikkate alınmaktadır. (Greene, 2008; 205-210) Çalışmada kullanılan çekim modelinde, zamanla değişmeyen mesafe gibi açıklayıcı değişkenin bulunması nedeniyle, Rastsal Etkiler modeli ile de tahmin edilmiştir.

3. bölümde tanıtılan çekim modelinin (1) numaralı denklemde verilen temel formunun Türkiye'nin dış ticaret akımlarına uygulanmış biçimi (2) numaralı denklemdeki gibidir. Denklem göre, bir *i* ülkesi ile dış ticaret miktarı ev sahibi ülke (Türkiye) ile ticaret yapılan ülkenin büyüklüğüyle doğru, aralarındaki uzaklık ile ters orantılıdır. Ev sahibi ve partner ülkenin GSMH'sinin büyüklüğü ticaret akımını artırıcı etkide bulunmaktadır. Bu durumda ev sahibi veya partner ülkelerin büyüklüğü sıfıra yaklaştıkça dış ticaret miktarı da sıfıra yaklaşacaktır.

Uzaklığın dış ticaret üzerindeki etkisi ise genellikle azaltıcı yöndedir. Uzaklıkla birlikte kültürel ve ekonomik bağlar gevşeyeceği için ticaret isteği azalabilir. Diğer taraftan, uzaklık arttıkça taşıma maliyetleri de arttığı için doğrudan ticaret daha pahalı hale geleceğinden doğrudan yabancı yatırım ile ikâme edilmek istenebilir.

Nüfus büyüklüğünün ticaret akımı üzerindeki etkisi artırıcı yönde olabileceği gibi azaltıcı yönde de olabilir. Bu etkilerden hangisinin baskın olduğuna bağlı olarak katsayının işareti de değişecektir (Bos ve Laar, 2004;6).

Denklem eşitliğin her iki yanının logaritması alınarak doğrusallaştırdıktan sonra aşağıdaki tahmin edilebilir biçimi almaktadır,

$$\ln TIC_{it} = \beta_0 + \beta_1 \ln IHR_{it} + \beta_2 \ln ITH_{it} - \beta_3 \ln ME_{it} + \beta_4 \ln GSM_{it} + \beta_5 \ln GSH_{it} + \beta_6 \ln NUI_{it} + \beta_7 \ln TIC/GS_{it} + \epsilon_i \quad (3)$$

Dıř ticaret hacmi üzerinde etkili olduėu dūřnūlen diėer birtakım faktōrlerin etkisi bir dizi kukla deėiřken ile modelde temsil edilmektedir. Analizde kullanılan kukla deėiřkenler ařaėıda tanımlanmıřtır.

K1: Ekonomik iřbirliėi örgütleri tanım gereėi üye ūlkeler arasındaki ticaret hacmini artırmaya yōnelik yapılanmalar olduklarından aynı örgüt içinde bulunan ūlkelerin bundan olumlu yōnde etkilenmesi beklenir. Bu kukla deėiřken ile sōz konusu yılda COMESA (Doėu ve Gūney Afrika Ortak Pazarı) ūyesi ise 1, deėilse 0 deėeri almaktadır.

K2: İki ūlke arasındaki ticari iliřkiler incelendiėinde ūlkede yerleřik bulunan esnaf veya iřletmenin çalıřanlarının diėer ūlkeye vize gerekliliėi olmadan ziyaret yaparak ticari fırsatları belirlemesinin, yapılacak ticaretin en önemli ön adımlarından biri olduėu varsayılmıřtır. Tūrkiye de son yıllarda bu doėrultuda atılımlarda bulunmaktadır. Bu nedenle çalıřmada iki ūlke arasında vize uygulaması olup olmadıėı bir deėiřken olarak dikkate alınmıřtır. İki ūlke arasında vize muafiyeti var ise “1” vize uygulaması var ise “0” olarak belirtilmiřtir.

K3: Kūltūrel ve tarihsel yakınlık gibi dinî mūřtereklerin de ūlkeler arasındaki ticarete olumlu yōnde etkilemesi mūmkūn olabilir. İslam ūlkeleri ile ticarî iliřkilerin geliřtirilmesi ve artırılması son yıllarda hūkūmetin bařlıca dıř ticaret politikalarından biridir. Afrika ūlkelerinin Tūrkiye’nin Mūslūman bir ūlke olması sebebi ile diėer ūlkelere nazaran kendine daha yakın gōrmektedir. Bu nedenle ortak dini deėerlerin dıř ticaret üzerindeki etkisini gōrebilmek için k3 kukla deėiřkeni kullanılacaktır. Mūslūman olan ūlkeler için 1, diėer ūlkeler için 0 deėerini almaktadır.

Bōylece elde edilen genişletilmiş çekim modeli aşağıdaki biçimdedir;

$$\ln TIC_{it} = \beta_0 + \beta_1 \ln IHR_{it} + \beta_2 \ln ITH_{it} - \beta_3 \ln ME_{it} + \beta_4 \ln GSM_{it} + \beta_5 \ln GSH_{it} + \beta_6 \ln NU_{it} + \beta_7 \ln TIC/GS_{it} + \theta_i \sum_{i=1}^3 K_i + \epsilon_{it} \quad (4)$$

Burada; TIC_{it} , i ūlkesinin t yılındaki ticaret hacmini (ithalat ve ihracat toplamını); IHR_{it} , i ūlkesinin t dōnemdeki ihracatını, ITH_{it} i ūlkesinin t dōnemdeki ithalatını ME_{it} i ūlkesinin j ūlkesi ile arasındaki mesafeyi, GSM_{it} i ūlkesinin t dōnemdeki nominal GSMH’ni, GSH_{it} i ūlkesinin t dōnemdeki kiři baři GSMH’ını, NU_{it} i ūlkesinin t dōnemdeki nūfusunu, TIC/GS_{it} i ūlkesinin t dōnemdeki ticaret hacminin GSYİH’a bōlūmū ile dıř ticaret hacminin GSYİH’daki payını ve K deėiřkenleri de modele dahil edilen kukla deėiřkenleri ifade etmektedir. Ticaret ve GSMH deėerleri milyon ABD \$ olarak ūlūlmūřtūr. GSYİH \$, Uzaklık ise km. cinsindedir ve ūlke bařkentlerinin Ankara’ya uzaklıėıdır. GSMH, dıř ticaret ve nūfus verileri www.unctad.org, uzaklık deėerleri www.timeanddate.com adresinden alınmıřtır. Veriler 1995-2014 yıllarını kapsamaktadır. Ayrıca bu çalıřmada Afrika ūlkeleri, Birleřmiř Milletler ūye ūlkeleri olarak incelenmiřtir. Birleřmiř Milletler tarafından tanımayan veya baėımlı devletler veri bulmada sıkıntı oluřturduėundan analize

dâhil edilmemiştir. Ülkelerin listesi Ek'te verilmiştir.⁴ Bu çalışmada yapılan tüm analizlerde Stata 12 programından faydalanılmıştır.

Panel çekim modeli öncelikli olarak EKK yöntemi ile tahmin edilmiştir.

Tablo 2: Modelin EKK Yöntemi ile Tahmini

Değişkenler	Katsayılar	Standart hata	T istatistiği	Olasılık
ihracat	.5296912	.012641	41.90	(0.000)**
ithalat	.2073336	.007995	25.93	(0.000)**
mesafe	-.1192143	.0606676	-1.97	(0.050)
Lkbgsh	.0066378	.0097251	0.68	(0.495)
Lnfus	-.0141976	.0134768	-1.05	(0.292)
Lgsmh	.1796742	.0279357	6.43	(0.000)**
Lticgsmh	.2501262	.0330396	7.57	(0.000)**
K1	-.0521134	.0416244	-1.25	(0.211)
K2	-.0411902	.0553452	-0.74	(0.457)
K3	-.001747	.0433931	-0.04	(0.968)
_cons(sabit)	2.933003	.7623411	3.85	(0.000)**
R ²		0.8367		
A. R ²		0.8347		
Root MSE		.53971		
F test		F(10, 836) = 428.29 Prob > F = (0.0000)** ⁵		

Modelin yukarıdaki değişkenler ile ticaret hacmini açıklamaktaki başarısı R²= 0,84 sonucuyla anlamlı bulunmuştur. F istatistiği p değerinin < 0,05 olması ise modelin istatistiki olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Ampirik sonuçlar, İhracat, İthalat, mesafe, Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla, Ticaret Hacmi / GSYH, değişkenlerinin ticaret hacmi üzerinde pozitif ve istatistikî olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Türkiye'nin dış ticaretine olan etkiyi açıklamada belirlenen değişkenlerden Nüfus, KBGSMH ve kukla değişkenler olan ortak din, vize uygulaması ve COMESA üyeliği (Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı) değişkenlerinin ise etkisiz olduğu ortaya çıkmıştır. Model, tam logaritmik model olduğundan parametreler elastikiyetleri vermektedir. İhracattaki %1'lik bir artış, dış ticaret hacmini yaklaşık %52 arttırmaktadır.

Çekim Modeli'nin yukarıdaki değişkenler ile ticaret hacmini açıklamaktaki başarısı R²= 0,84 sonucuyla anlamlı bulunmuştur. Bunun yanı

⁴ Güney Sudan 2011 yılında 2. Sudan Savaşı sonrası Sudan'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Çalışmamızda Güney Sudan'a ait verilerin 2011 yılı öncesi bulunmadığından Sudan olarak analize dâhil edilmiştir.

⁵ Parantez içindeki değerler, olasılık değerlerini gösterir. ** Katsayının 0.05 önem düzeyinde anlamlılığını ifade etmektedir.

sıra modelin işlerliğini kanıtlamada gücünü ölçmek için Wooldridge Auto-correlation Test (Wooldridge Oto-Korelasyon Testi) ve LM ve ALM analizleri yapılmıştır. Ancak birim etkilerin varlığını sınamak için kullanılan Breusch Pagan LM testi modelde otokorelasyon varsa güvenilirliğini kaybedebilmektedir. Bu durumda yani birim etkilerin varyanslarının sıfıra eşit olduğu hipotezini ($H_0 : \sigma_u = 0$) sınamak için otokorelasyonun varlığında da güvenilir olan otokorelasyona dirençli Dzeltiymiş Lagrange arpanı (ALM) testi kullanılabilir (Yerdelen Tatoğlu, 2012: 174).

Tablo 3: Wooldridge Testi Sonucu

Wooldridge Testi	F değeri	Olasılık
	9.715	0.0030

Tablo 4: LM, ALM Testi Sonuçları

Testler		Test sonucu	Olasılık
İki yönlü tesadüfi etkiler	LM	33.25	0.0000
	ALM	8.44	0.0037
Tek yönlü tesadüfi etkiler	LM	5.77	0.0000
	ALM	2.90	0.0018
Seri korelasyon	LM	78.53	0.0000
	ALM	53.72	0.0000

Yapılan bu testler sonucunda ‘otokorelasyon yoktur’ şeklinde kurulan H_0 hipotezi reddedilmiş, yani otokorelasyon vardır sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo5: Lewene, Brown ve Forsythe’nin Testi Sonucu

Lewene, Brown ve Forsythe’nin testi	df	Olasılık
W0 4.9294255	(51, 795)	(0.000)
W50 3.4148024	(51, 795)	(0.000)
W10 4.5539893	(51, 795)	0.000

Yine aynı şekilde, tesadüfi etkiler modelinde heteroskedasitenin Lewene, Brown ve Forsythe’nin testi ile sınanmasında 52 birim için kalıntıların ortalaması ve standart sapmaları yer almaktadır. Lewene, Brown ve Forsythe’nin test istatistikleri (W0, W50, W10) (51,795) serbestlik dereceli Snedecor F

tablosu ile karşılaştırılarak ‘birimlerin varyansı eşittir’ şeklinde kurulan H0 hipotezi reddedilerek heteroskedasite vardır sonucuna ulaşılmıştır. Tesadüfi etkiler modelinde değişen varyansın sınanması için ayrıca Breusch Pagan LM testi de yapılmıştır.

Tablo 6: Breusch Pagan LM Testi Sonucu

Breusch Pagan LM	Chibar 2 (1)	Olasılık
	33.25	0.0000

Yukarıdaki tablodan da görüleceği gibi (heteroskedasite) değişen varyans vardır sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 7: Pesaran Testi Sonucu

Pesaran Testi	Test sonucu	Olasılık
	0.920	0.3575

Tesadüfi etkiler modelinde birimler arası korelasyonun Pesaran test ile sınanması sonucunda H0 hipotezi reddedilmemekte yani, birimler arası korelasyonun olmadığı anlaşılmaktadır.

Ayrıca modelimiz, Klasik tesadüfi etkiler tahmincisi (nonrobust), heteroskedasite ve otokorelasyon varlığında kümeleme yoluyla dirençli tesadüfi etkiler tahmincisi (robust) ve korelasyona izin veren tesadüfi etkiler tahmincisi AR (1) ile test edilmiştir. Wald test (chi2) sonucuna göre, tüm tahminciler için model genel olarak anlamlıdır.

Tablo 8: Fisher ADF Birim Kök Testi Sonucu

Fisher ADF Birim Kök Testi	İstatistik	p- değeri
ihracat	239.8892	0.0000
ithalat	127.2477	0.0000
Mesafe	136.4315	0.0000
Kbgsh	242.2301	0.0000
nfus	64.1379	0.0050
gsmh	174.3150	0.0000
ticgsmh	196.0310	0.0000
K1	147.0967	0.0000
K2	198.0112	0.0000
K3	212.1352	0.0000

Panelimiz dengesiz panel olduğundan, dengesiz panellerde de kullanılabilen Fisher ADF panel birim kök testi uygulanmıştır. ADF temelli

olan bu testin hipotezlerinin H_0 hipotezi: “tüm birimler birim kök içermektedir”, alternatif hipotez (H_1): “en az bir birim durağandır” şeklinde olduğu görülmektedir. Gecikme uzunluğu 3’tür. Tüm test sonuçlarına göre H_0 hipotezi reddedilmektedir. Dolayısıyla dış ticaret hacmi değişkeni için tüm birimler, birim kök içermemektedir, durağandır sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan tüm analizler sonucunda otokorelasyon ve değişen varyans sorununun olduğu gözlemlenmiştir. Otokorelasyon ve heteroskedasitenin (değişen varyans) birlikte yaşandığı durumlarda Arellano (1987), Froot (1989)ve Rogers (1993) tahmincisi kullanılmaktadır. (Yerdelen Tatoğlu, 2012)

Tablo 9: Modelin Arellano, Froot ve Rogers Tahmincisi Kullanılarak Test Edilmesi

Değişkenler	Katsayılar	Standart hata	Z istatistiği	Olasılık
lihracat	.0989435	.0134379	7.36	(0.000)**
lithalat	.0298806	.0075574	3.95	(0.000)**
lmesafe	-.0349865	.0403411	-0.87	(0.386)
Lkbgsh	.0051184	.0036439	1.40	(0.160)
Lnfus	-.0013768	.0066284	-0.21	(0.835)
Lgsmh	.8464516	.0235793	35.90	(0.000)**
Lticgsmh	.8713618	.0219729	39.66	(0.000)**
K1	-.0181947	.0250744	-0.73	(0.468)
K2	.01781	.0339659	0.52	(0.600)
K3	.0069366	.0224872	0.31	(0.758)
_cons(sabit)	.676625	.4141338	1.63	(0.102)
Sigma_u		.07552036		
Sigma_e		.18719646		
rho		.13997318		
Wald chi 2(10)		10907.97 Prob > chi 2 = (0.0000)** ⁶		

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere ampirik sonuçlar, İhracat, İthalat, Nominal Gayrisafı Yurtiçi Hasıla, Ticaret Hacmi / GSYH, değişkenlerinin ticaret hacmi üzerinde pozitif ve istatistikî olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Türkiye’nin dış ticaretine olan etkiyi açıklamada belirlenen değişkenlerden Nüfus, Mesafe, Ortak Din, COMESA Üyeliği ve Vize Uygulamalarının ise etkisiz olduğu ortaya çıkmıştır.

⁶ Parantez içindeki değerler, olasılık değerlerini gösterir. ** Katsayının 0.05 önem düzeyinde anlamlılığını ifade etmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dış ticaret, bir ekonomi için kalkınma ve büyümenin tamamlayıcı unsurlarından biridir. Sanayileşmek ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için yabancı piyasalara girmek oldukça önemlidir. Çalışmanın amacı, bu süreçte Afrika Kıtası'nda yer alan ülkelerin ticaret akımlarının belirleyicilerini açıklamaktır. Bu doğrultuda Afrika Kıtası'nda yer alan 53 ülke için 1995-2014 döneminde panel EKK ve tesadüfi etkiler yöntemleri ile çekim modeli kullanılarak ticaret akımları analiz edilmiştir. Türkiye'nin küresel ticareti üzerinde etkili olan faktörlerin araştırıldığı çalışmada, bu konuda uygun bir araç olan "genişletilmiş çekim modeli" kullanılmıştır. Çekim Modeli çalışmasında ortaya çıkan ampirik sonuçlardan öne çıkanlar şu şekilde özetlenebilir:

1. Uluslararası siyasi ve ekonomik yapılanmalara katılmak Türkiye'nin dış ticaret performansını doğrudan etkilemektedir. Çekim Modeli kapsamında herhangi bir ülkenin COMESA üyesi olması Türkiye ile olan dış ticaret hacmini etkilememektedir.

2. Türkiye ile ticaret yapacak ülke arasındaki mesafe yapılacak ticaretin büyüklüğünü belirlemede anlamlı bir etki oluşturmamaktadır. Çekim Modeli gibi mesafe konusuna odaklanarak ortaya çıkmış bir modelde mesafe değişkeninin etkisiz hale gelmesi dikkat çekici bir durumdur. Küreselleşme olgusu ile birlikte fiziki mesafelerin önemsizleştiği ileri sürülebilir.

3. Ticaret yapılan ülkenin GSYH'sının ticaret hacmi üzerinde pozitif etkisi vardır. Bu da ekonomik açıdan daha büyük ülkelerle daha geniş çapta ticaret yapılabileceğinin bir göstergesidir.

4. Vize uygulamasının dış ticaret üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu durum vizeleri kaldırmanın ticari ilişkilerde önemli bir fark yaratmadığı, çünkü iş adamlarının iş yapılan ülke ile ilişkilerini vize şartı olsa dahi sürdürebildikleri şeklinde yorumlanabilir.

Çekim modeli çalışmasından çıkan sonuçlar irdelendiğinde bir ülkenin Türkiye'ye komşu olmasının Türkiye ile gerçekleştirdiği toplam ticaret hacmine anlamlı bir etkisinin bulunmadığı görülmektedir. Ülkeler arasındaki mesafenin gittikçe önem kaybediyor olması ve yeni ekonomik düzende fiziki uzaklığın etkisinin azalması beklenen ve Çekim Modeli ile de teyit edilen bir gelişmedir. Bu bağlamda ortak sınır sahibi olmanın azalan etkisi de mesafenin azalan önemi ile paralel bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Dünyada siyasi sınırların yeniden yapılanması, ticari blokların kurulması, ticaret anlaşmaları ve ekonomik entegrasyonların çoğalması, Dünya Ticaret Örgütü'nün kuruluşu ile yeni tüketici pazarlarının açılması, ihracatçı şirketler ve kişiler için yeni fırsatlar yaratmıştır. Daha ucuz, daha hızlı ve daha kaliteli üretim yapmak için yarışan rekabetçi üreticilerin ortaya çıkmasını sağlayan teknolojilere Dünya genelinde ulaşılabilir olması Dünya ekonomisini olumlu yönde etkilemiş, böylece günümüz ekonomisinde küreselleşme en önemli başlıklardan biri haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

- ANTONUCCI, D. ve S. MANZOCCHI. (2005). Does Turkey Have a Special Trade Relations with the EU? A Gravity Model Approach, SSRN: <http://ssrn.com/abstract=609881> or DOI: 10.2139/ssrn.609881, Erişim: 04.12.2014.
- BALTAGI, Badi.H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*, John Wiley and Sons Ltd.
- BRÜLHART, Marius, Mary J. Kelly. (1999), Ireland’s Trading Potential with Central and Eastern European Countries: A Gravity Study, *The Economic and Social Review*, Vol. 30, No. 2, pp. 159-174.
- BOS, J.W.B., M. van de Laar (2004), Explaining Foreign Direct Investment in Central and Eastern Europe: an Extended Gravity Approach, *DNB Working Papers*, 008, Netherlands Central Bank, Research Department.
- CHRISTIE, E. (2002), Potential Trade in Southeast Europe: A Gravity Model Approach, <http://www.wiiv.ac.at/balkan/files/Christie.pdf>. Erişim Tarihi: 01.01.2015.
- GEN, M., A. ARTAN ve M. BERBER. (2007), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesinde Ticaret Akımlarının Belirleyicileri: ekim Modeli Yaklaşımı, *II. Uluslararası İşletme ve Ekonomi alıştayı*, 28-29 Haziran 2007, Giresun.
- KALBASI, H. (2001) The Gravity Model and Global Trade Flows, Conference of EcoMod, Washington DC.
- KARAGÖZ, Kadir, Murat Karagöz. (2009), Türkiye’nin Küresel Ticaret Potansiyeli: ekim Modeli Yaklaşımı, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:10, Sayı:2, s:127-144.
- ÖZDEŐER, Hüseyin, Dizem Erta. (2010), Turkey’s Trade Potential with Euro Zone Countries: A Gravity Study, *European Journal of Scientific Research*, Vol:43, No:1, p:15-23.
- POROJAN, A. (2001), Trade Flows and Spatial Effects: The Gravity Model Revisited, *Open Economies Review*, Vol. 12, 265-280.
- PÖYHMENEN, P. (1963), A Tentative Model for Volume in Trade Between Countries, *Weltwirtschaftliches Archiv*, 90, 91-113.
- RAHMAN, M. (2003), A Panel Data of Bangladesh’s Trade: The Gravity Model Approach, *European Trade Study Group (ETSG) 2003 Programme*, Madrid.
- RAHMAN, M., W. B. SHADAT, ve N.C. DAS (2006) Trade Potential in SAFTA: An Application of Augmented Gravity Model, Centre for Policy Dialogue, *Occasional Paper Series*, No. 61.
- RAHMAN, Mohammad Mafizur. (2009), Australia’s Global Trade Potential: Evidence from the Gravity Model Analysis, *Oxford Business & Economics Conference Program*.

- RAM, Y. ve B.C. PRASAD (2007), Assessing Fiji's Global Trade Potential Using the Gravity Model Approach, *USPSE Working Paper*, No. 2007-05.
- SANDALCILAR, A. (2012), Türkiye'nin BRIC Ülkeleriyle Ticari Potansiyeli: Panel Çekim Modeli Yaklaşımı, *Journal of Yasar University*, Cilt: 25(7), s: 4164-4175
- SIMWAKA, K. (2006), Dynamics of Malawi's Trade Flows: a Gravity Model Approach, *MPRA Working Paper*, No. 1122.
- ŞENGÖNÜL, A. ve İ. TUNCER (2004) Dış Ticaret Politikaları ve Uzun Dönem Büyüme, Gazi Ün., İİBF, *Ekonomik Yorumlar Dergisi*, C. 15, S. 52-53, 161- 184.
- TINBERGEN J. (1962). Shaping the World Economy: Suggestions for an International Economic Policy, USA: The Twentieth Century Fund.
- TOVIAS, A., S. KALAYCIOĞLU, I. DAFNI, E. RUBEN ve L. HERMAN. (2005), Economic Cooperation Potential Between the Mashrek Countries, Turkey and Israel, *MEEA ECOMOD Conference, Free University of Brussels, June 2-4*.
- UTKULU, U. ve H. KAHYAOĞLU. (2005), Ticarî ve Finansal Açıklık Türkiye'de Büyüme Ne Yönde Etkiledi?, *TEK, Tartışma Metni*, No. 2005-13.
- WILLIAM H. Greene. (2008), *Econometric Analysis*, New York University, Pearson Prentice Hall.
- WOOLDRIGE, Jeffrey Marc. (2003), *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*, Cambridge, The MIT Press.
- YAPRAKLI, S. (2007), Ticarî ve Finansal Açıklık ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama, İ. Ü. İktisat Fakültesi, *Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 5, 67-89.
- YERDELEN TATOĞLU F. (2012a). *Panel Veri Ekonometrisi Stata Uygulamalı*, İstanbul, Beta Yayınları.
- YERDELEN TATOĞLU F. (2012b). *İleri Panel Veri Analizi Stata Uygulamalı*, İstanbul, Beta Yayınları.

www.unctad.org

www.trademap.org

www.timeanddate.com

<http://data.worldbank.org>

EKLER

EK 1: Araştırmaya Konu Olan lkelerin Listesi

	<u>Sao Tome and Principe</u>
<u>Algeria</u>	<u>Senegal</u>
<u>Angola</u>	<u>Seychelles</u>
<u>Benin</u>	<u>Sierra Leone</u>
<u>Burkina Faso</u>	<u>Somalia</u>
<u>Burundi</u>	<u>Sudan</u>
<u>Cameroon</u>	<u>Swaziland</u>
<u>Central Africa</u>	<u>Togo</u>
<u>Chad</u>	<u>Tunisia</u>
<u>Comoros</u>	<u>Uganda</u>
<u>Congo</u>	<u>United Republic of Tanzania</u>
<u>Coted'ivore</u>	<u>Zambia</u>
<u>Dem. R. Of Congo</u>	<u>Zimbabwe</u>
<u>Djibouti</u>	
<u>Egypt</u>	
<u>Equatorial Guinea</u>	
<u>Eritrea</u>	
<u>Ethiopya</u>	
<u>Gabon</u>	
<u>Gambia</u>	
<u>Ghana</u>	
<u>Guinea</u>	
<u>Guinea Bissau</u>	
<u>Kenya</u>	
<u>Lesotho</u>	
<u>Liberia</u>	
<u>Libya</u>	
<u>Madagascar</u>	
<u>Malawi</u>	
<u>Mali</u>	
<u>Mauritania</u>	
<u>Mauritius</u>	
<u>Morocco</u>	
<u>Mozambique</u>	
<u>Namibia</u>	
<u>Niger</u>	
<u>Nigeria</u>	
<u>Rwanda</u>	

2008/9 KÜRESEL FİNANS KRİZİ SONRASINDA EKONOMİ TEORİ VE POLİTİKASINDA YENİ STRATEJİLER

AFTER THE GLOBAL FINANCIAL CRISIS IN 2008/9 NEW STRATEGIES ECONOMIC THEORY AND POLICY

Yrd. Doç. Dr. Ece DEMİRAY EROL
Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü
ecehan.erol@hotmail.com

Prof. Dr. İbrahim EROL
Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü
ibrahim.erol@bayar.edu.tr

ÖZ

Bu çalışmanın amacı küresel finans krizine neden olan ekonomi teori ve politikalarını incelemek, ekonomi teorilerinin düşünce yapılarını tekrar gözden geçirmek ve ekonomi politikasının yol haritasını belirlemeye çalışmaktır. Bu nedenle Neo-Klasik düşünce yapısı ile Keynesyen teori karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak kapitalist ekonomilerde kısa dönemde Yeni Keynesyen teoriye dayalı makro politikalar uygulanmalı, uzun dönem tedbirlerinde ise Yeni Keynesyen Teori ile Neo-Klasik Teori ekonomi politikaları birbiriyle uyumaktadır. Son yıllarda uygulanan Neo-Klasik düşünce yapısına bağlı politikalar küresel finans krizinden bu yana yaklaşık beş sene geçmesine rağmen, bir çok ülkenin kamu borçlarını hala düşürememiş, finans sektörü ile reel sektör arasındaki ilişkiyi güçlendirememiş, işsizlik oranlarının yüksek düzeyini indirememiş ve ülkeler arasındaki cari denge sorunlarını çözememiştir.

Anahtar Kelimeler: Küresel finans krizi, Neo-Klasik Düşünce Okulu, Para ve Maliye Politikası

ABSTRACT

The purpose of this study is to analyze the economic theory and policy which caused the crisis, to revise the structure of thought in economic theories and to determine the roadmap of the economic policy. Due to the structure of the New-classical thought on the nature of the policies implemented so far, it was not possible to strengthen the relationship between the financial sector and real sector. Unemployment rate is still as high as before and current account balance problems have not been solved among the countries.

Keywords: Global financial crisis, Neo-classical school of thought, fiscal and monetary policy

1. GİRİŞ

2008/9 küresel finans krizi 1929 ekonomi buhranından sonra ekonomi dünyasında kendini gösteren en büyük krizdir. Bu krizi önemli kılan unsurların başında iktisat teorisi ve politikasının mercek altına alınması ve tekrar tartışma alanına itilmesidir.

Finans piyasalarında hisse senetlerinin değerleri tekrar artma eğilimi göstermiş, risk oranları yüksek olan finans ürünleri(Hedge Funds gibi) piyasalara sunulmuş ve yüksek oranlarda kar elde edilmiştir.

Aradan beş sene geçmesine rağmen hala birçok ülkenin kamu borçlarının finansmanı için borç alınmasında veya işletmelerin kredi ihtiyaçlarının giderilmesinde bankalar çekingen davranmaktadırlar. Oysa yatırım bankalarının iş hacmi artmakta ve kar marjları her geçen gün çoğalmaktadır.

Diğer açıdan bakıldığında bir çok ülkede işsizlik oranları hala yüksek düzeyini korumakta, bir çok ülkenin imalat sanayindeki kapasite kullanım oranları düşük düzeyde bulunmakta ve Avrupa ülkelerinde görüldüğü gibi yüksek kamu açıklarının düşürülmesi pek de kısa vadede mümkün görülmemektedir.

Gerçekten 2008/9 küresel finans krizinin etkileri ortadan kaldırıldı mı? Yoksa reel ekonomide ekonomi problemleri devam ederken, finans piyasalarındaki canlanmayı nasıl açıklamak gerekecektir.

Bu çalışmanın amacı, küresel finans krizi sonrası uygulanan ekonomi teori ve politikalarını mercek altına almak ve çoğu ekonomistler tarafından kriz nedeni olarak görülen ekonomi teorilerinin düşünce yapılarını analiz etmek ve ekonomi politikasında ortak alanları belirlemektir. Kriz sonrasında ortaya çıkan düşünce, küreselleşme sürecinde ekonomi bilimi artan ihtiyaçları karşılamada ve iktisat politikasını yönlendirmede ve gerekli bilgileri sunmada yetersiz kalmıştır.

Küreselleşme ekonomide ülkelerarasındaki bağımlılığı arttırmakta ve aynı zamanda ekonomi politikalarında şeffaflığı beraberinde getirmektedir. Bu nedenle ekonomik sürecin yönlendirilmesinde yanlış bilgilerin düzeltilmesi, yeni düşüncelerin oluşturulması bir paradigma değişimi olarak gerekli görülmektedir(Clapham 2010).

Büyük ekonomik krizler ekonomi bilimine meydan okumadır ve bu meydan okuma yeni değildir. Ekonomi bilimi ampirik bir bilim dalıdır. Geçmiş dönemlerde 1929 ekonomik buhranından başlayan ve şimdiye kadar devam eden bir çok ekonomik kriz yaşanmakta ve ekonomi bilimi problemlerin çözümü için makro ekonomi teorilerini geliştirme gayreti içindedir. Konjonktür politikası bu makro teorilerin temelinde filizlenmiştir.

Küresel finans krizinin temelinde finans piyasalarının serbestleşmesi ile finans ve bankacılık sektöründeki yanlış davranışların yol açtığı etkileşim yatmaktadır.

Bazı düşünürlere göre ise, ABD'nin genişleyici para politikası, kamu borçlarının artan seyri ve cari işlemler bilançosu açığı küresel finans krizinin nedenleri olarak gösterilmek istenmektedir. Aslına bakılırsa bu nedenler konunun derinliğine inilmeyen ve satıhta kalan sorunlardır. Temelde küresel finans krizinde etkili olan mekanizmayı 1970'li yıllardan bu güne kadar uygulanan Neo-Liberal ekonominin gelişme ve karar süreçlerinde etkili olan piyasa ve rekabet düzeninde aramak gerekecektir(Bontrup 2011:4). Neo-Klasik mantık içinde dünya ekonomisi bir özel teşebbüs olmalıdır fikri ön plandadır. Dünya ekonomisinin bir çok kurumlarında, örneğin Dünya Bankasının para politikalarında veya Uluslar arası Para Fonunun karar mekanizmalarında etkili olan düşünce Neo-klasik iktisatçılara aittir.

2005 yılında Alman üniversitelerinde görev yapan 250 profesör Hamburg çağrısı adı altında bir bildiriye imza atmışlardır. Hedeflerinde Neo-Klasik düşünceye uygun olarak yeni sosyal piyasa ekonomisinin yeniden tasarlanması vardı ve bu oluşum işveren sendikası tarafından finanse edilerek desteklenmiştir. İstekler arasında ücret artışlarının sınırlandırılması, kamu harcamalarının kısılması, alt kesim ücretlerde kesinti yapılması ve sosyal güvenlik harcamalarının düşürülmesi gibi kriterler yer alıyordu(Ötsch 2009:73).

Diğer bir örneği de ABD Merkez Fed oluşturmakta ve uzun zamandan beri Fed Neo-Klasik düşünce tarzıyla yönetilmektedir.

1987-2006 yıllarında Amerika Merkez Bankası başkanlığını yürüten Alan Greenspan kendi düşüncesini ucuz para politikası üzerine kurmuştur. Bu politika küresel finans krizinin oluşumuna zemin hazırlamış ve kendisi sermaye piyasasında kredi türevleri işlemlerini düzenlemek için yapılan tüm girişimleri geri çevirmiştir. Alan Greenspan'ın Neo-Klasik Paradigmaya olan en önemli katkısı devletin görevinin sadece piyasada olumlu bir iklimin yaratılması olarak tanımlanmaktadır.

Eğer Fed radikal piyasa düzenleyicisi olarak Neo-Klasik düşünce yapısını savunuyorsa, küresel finans krizinde de bir katkısı var demektir(Ötsch 2009:74).

Tehlikenin en büyük boyutlarından belki en önemlisi dünya çapında söz sahibi olan kurumların başkanlarının ve ekonomistlerin büyük bir bölümünün Neo-Klasik iktisat düşüncesi taraftarı olmaları, küresel finans krizinin nedeninin ekonomik sistem kaynaklı olduğuna inanmak istememeleri ve suçluyu sadece finans piyasalarının kontrolsüz gelişmesinde aramalarıdır.

2. NEO-KLASİK DÜŞÜNCE AÇISINDAN KRİZLER

Çalışmamızda tüm önemli ekonomi teorileri iki ana grup altında toplanmış, bir yanda Neo-Klasik düşünce okulu ve diğer yanda da Keynesyen düşünce okulu bulunmaktadır

Neo-Klasik düşünce okulu Klasik,Neo-Klasik iktisatçılardan başlamakta, Monetarist(Parasalıcı) görüş ile devam etmekte, Rasyonel Beklentiler Tezi ve Real Business Cycle teorisine kadar uzanmaktadır.

Keynesyen okul ise Keynes'in teorisi ile bařlayan, yeni Keynesyenlerle devam eden ve Post Keynesyenlere kadar uzanan bir dūřünce bütünüdür.

Neo-Klasik piyasa sisteminde krizleri önceden tahmin edecek herhangi bir mekanizma yoktur, çünkü bu dūřünce çerçevesinde piyasalara dıř müdahale olmadan arz ve talep kanunları piyasa problemlerini çözecektir. Bu nedenle kapitalist sistemde parasal krizleri ve řiřkinlikleri sistematik olarak arařtıran ve tahmin eden bir enstrüman yoktur.

Hiç kimse krizlerin geleceğini tahmin edememiştir. Ancak Uluslar arası Para Fonu, Avusturya Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Dan Baker, Michael Hudson, Stephan Keen, Nouriel Roubini ve Robert Shiller, James Galbraith, Alex Leijonhuuf, Charles Kindleberger ve Hyman Minsky gibi iktisatçılar bir kriz ihtimali üzerinde durmuşlar ve uyarılarda bulunmuşlardır(Ötsch 2009:75).

Neo-Klasik iktisatçılar 1970'li yıllardan itibaren makro ekonominin mikro temeli üzerinde geliştirilmesi projesi üzerinde çalışmışlardır. Ekonomi politikasının büyüme, enflasyon, refah ve kriz gibi büyük problemleri sosyal ve isole edilmiş davranış biçimlerinin analizinden hareketle çözülmek zorunda kalmıştır. Bir çok Neo-Klasik iktisatçı mikro bazlı bakış açısını benimsemiş bu durum bilimsel olarak algılanmış, mikro baza dayanmayan ve ekonometrik model içermeyen çalışmalar bilimsel olarak görülmemiştir.

Tartışma alanlarından bir tanesi de Almanya'da kendini gösteren ve Neo-Klasik dūřünce yapısının sonuçlarına dayandırılan iktisat biliminin aşırı bir şekilde matematikleştirilmesi ve buradan çıkan sonuçların iktisat politikası tedbirlerini yönlendirmede aciz kalmasıdır. Ağırlıklı bir matematiksel modelin teorik bazda iktisat politikası önerilerini geliştirmekten öte engellediği savunulmaktadır. Matematiksel anlatım belirli bir noktadan sonra sadece kendi dünyasında geçerlidir ve ekonomik olayları yönlendirmekten acizdir. Oysa dünyanın hemen her tarafında Neo-Klasik iktisatçılar neredeyse matematiksel model içermeyen çalışmalarını bilimsel olarak kabul etmemektedirler. Ayrıca ekonomik gelişmeyi sosyolojik etkenler, kurumsal yapı, tarihsel gelişim ve psikolojik faktörler de etkilemektedir (Clapham 2010). Bu nedenle bu faktörleri matematiksel modeller içinde değerlendirmek pek de mümkün olmamaktadır.

3. NEO-KLASİK DÜŞÜNCE KONSEPTİ

Neo-Klasik dūřünceye göre piyasa optimist bir görüşe sahip ve istikrarlıdır. Piyasadaki istikrar ve güvenin perde arkasında piyasanın kendi kendini tamir edebilme özelliğinden kaynaklanmaktadır. Piyasalarda oluşan ekonomik dalgalanmalar herhangi bir devlet müdahalesi olmadan tekrar eski denge düzeyine gelebilmektedir. Neo_Klasik iktisatçılar kısa vadede talep yönlü müdahaleleri kabul etmemektedirler

Kısa vadeli istikrar politikasının özünde Merkez Bankasının sabit oranlarda para miktarı büyümesi yatmaktadır. Bu dūřünceye karşın kısa vadeli maliye politikasının etkisi hiç yoktur. Ancak Neo-Klasikler otomatik stabilizatörlerin ekonomiye yaptığı pozitif etkiyi göz ardı etmemişlerdir. Otomatik stabilizatörler ekonomide konjonktür karşıtı bir etki doğurmakta ve

istikrar sağlayıcı bir fonksiyona sahip olmaktadır. Buna en güzel örnek işsizlik sigortasıdır. İşsizlik sigortası ekonominin refah döneminde kamu bütçesine gelir artışı olarak yansımakta ve resesyon döneminde artan işsizlik nedeniyle harcamalar büyümekte, kamu bütçesine yük binmekte ve talep miktarı artmaktadır. Diğer bir otomatik stabilizatör de kademeli gelir vergisidir. Bu tür vergilerde politik iradeye gerek kalmadan kısa vadede otomatik olarak ekonomide istikrar sağlanabilmektedir(Carlin/Soskice 2006).

Orta ve uzun vadede Neo-Klasikler arz politikasına odaklanmışlar, özel teşebbüsün yatırım isteği ve ekonomide sermaye miktarının büyütülmesi yönünde tedbirleri ön görmüşlerdir. Yatırım isteğinin iyileştirilmesi için devletin piyasada yatırım dostu bir ortamın oluşmasına hizmet etmesi gerekmektedir. İlave yatırımlar sermaye stokunu arttıracak ve istihdam düzeyini olumlu etkileyecektir. Ücret politikasında ücret artışları iş gücü verimliliğine endekslenmeli ve iş gücü piyasası daha esnek hale getirilmelidir. İşten çıkarmalarda ve kolektif ücret sözleşmelerinde gevşek davranılmalıdır, çünkü böyle bir hareket iş piyasasında rekabeti arttıracak, artan rekabet de istihdam düzeyini pozitif yönde etkileyecektir.

Diğer önemli bir nokta da kamu bütçe dengesinin sağlanması ve kamu açıklarından kaçınılmasıdır, çünkü her açık sermaye oluşumunu negatif yönde etkileyecek ve uzun dönemde ekonominin büyümesini engelleyecektir. Tüketim yönlü harcamalardan kaçınılmalı ve düşük düzeyde tutulmalıdır. Büyüme odaklı yatırımlar arttırılmalı, alt yapı ve eğitim yatırımları önceliğini korumalıdır(Erol 2013:63).

Para politikası istikrarlı yatırım ortamının oluşması için para değeri istikrarına odaklanmalı ve sabit oranlarda para miktarı artışı parasal kural olarak benimsenmelidir.

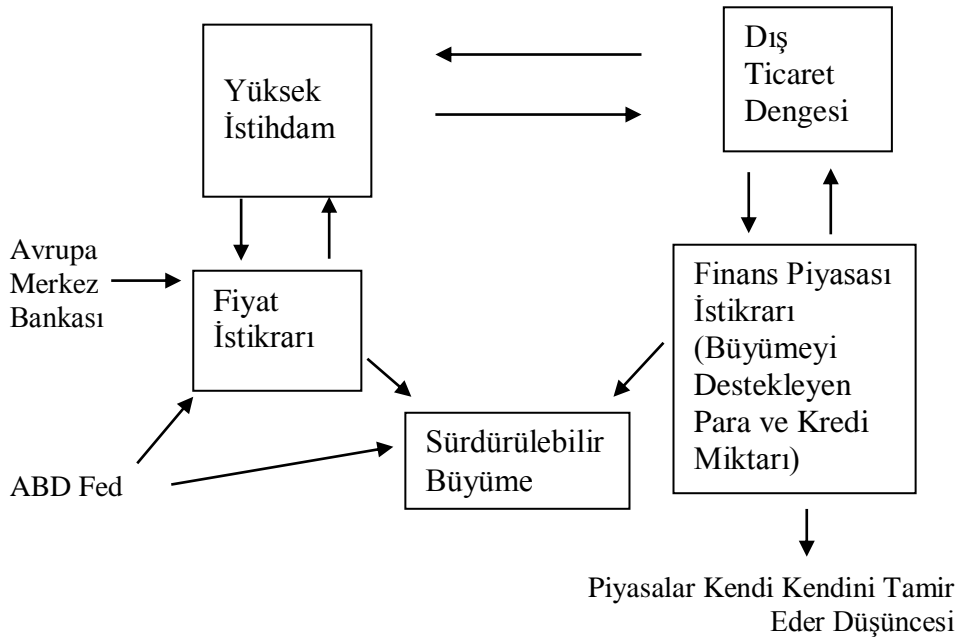
Neo-klasik düşünceyi özetleyecek olursak;

1. Kısa vadeli istikrar politikasından tamamen vazgeçilmiştir. Ekonomik dalgalanmaların ayrıştırılması, refah ve kriz dönemlerinde ekonomi politikası değişmeyecek, sadece ekonomi politikasında süreklilik önemli olacaktır.
2. Ekonomi politikasında orta ve uzun vadeli perspektif önemlidir. Devletin görevi piyasalarda yatırım ikliminin yumuşatılmasıdır. Geleceğin yatırımları(eğitim ve altyapı) ile yeniliklerin geliştirilmesine öncelik verilmelidir.
3. Para politikasında para miktarı kuralı geçerlidir. Para miktarı sabit oranlarda arttırılmalıdır. Ekonomi politikasının odak noktasını fiyat istikrarı oluşturmaktadır.
4. Finans politikası: Devletin küçülmesi kaçınılmazdır. Özelleştirmeye devam edilmeli, kamunun bütçe dengesi sağlanmalı ve geleceğin yatırımları özendirilmelidir.
5. Ücret ve işgücü piyasası: Ücret artışlarında çekimser kalınmalı, işgücü piyasası daha esnek hale getirilmeli ve serbestçe hareket alanı

sağlanmalıdır. İşgücü verimliliğinin arttırılması ve işe olan bağlılığın geliştirilmesi için yeni stratejiler geliştirilmelidir.

Yukarıda anlatılan Neo-Klasik politikayı bir model içerisinde gösterecek olursak, aşağıdaki şekli elde ederiz.

şekil 1: Ekonomik Denge Modeli

Aslında Avrupa Merkez Bankası Avrupa piyasasında fiyat istikrarını temel politik gösterge olarak almakta, yüksek istihdam, büyüme ve dış ticaret hedeflerini bu bazda geliştirmeye çalışmaktadır. Oysa ABD Merkez Bankası Fed hem fiyat istikrarını ve hem de ekonomik büyüme politikasını para politikası kanalı ile yönlendirmeye çalışmaktadır. Fed fiyat istikrarı hedefini işsizliğe bağlamış ve bu alanda başarı elde dene kadar düşük faiz politikasına devam edeceğini beyan etmiştir. Her iki Merkez Bankasının ortak noktaları para ve finans piyasalarının herhangi bir dış müdahale olmadan, yani büyük ölçüde kamu müdahalesi olmadan kendi kendini tamir edebilme ve krizlerin üstesinden gelebilme yeteneğinin olması düşüncesidir. Bu ilişki şekil 1’de görülmektedir.

4. YENİ KEYNESYEN TEORİ VE POLİTİKASI

Yeni Keynesyen Teori 1970’li yıllarda Rasyonel Beklentiler Teorisine alternatif bir teori olarak ortaya çıkmıştır. Ekonomi içindeki önemi çok kısa zamanda artmış ve uygulama alanına aktarılması çok uzun sürmemiştir. Ancak Yeni Keynesyen Teori birbirinden farklı bir çok görüşlerin birleşmesinden oluşmakta ve her görüşü kapsayan bir bütünlük arz etmemektedir.

Bu görüşün temelinde kusurlu piyasalar vardır; bu piyasalarda piyasa yanılığısı hakimdir ve kısa dönemde piyasalarda uyumsuzluk kamu müdahalesini gerekli kılmaktadır. Piyasaların yanılığısı içinde olmaları konjonktür dalgalanmalarına neden olmakta ve bu dalgalanmalar sonucunda ise ekonomi genel denge düzeyine gelememektedir. Piyasalarda kısa ve orta dönemde ekonominin genel denge düzeyine ulaşamamasının veya uyum zorluğu çekmesinin nedeni ücret veya fiyat katılığından ve piyasalardaki koordinasyon hatasından kaynaklanmaktadır. Ücret katılıkları ve koordinasyon hataları piyasaların kısa vadede dışsal şoklara karşı uyumunu zorlaştırmakta, ekonomik dalgalanmaların oluşmasına ve zamanla da genişlemesine neden olmaktadır.

Ekonomik dalgalanmalar ekonominin orta vadede oluştuğu denge durumundan uzaklaşma olarak algılanmakta ve bu orta vadeli denge durumuna sabit enflasyon düzeyinde denge işsizlik oranı NAIRU (Non-Accelerating Inflation Rate of Unemployment) denilmektedir. Genel anlamıyla NAIRU enflasyonu arttırmayan işsizlik oranındaki denge düzeyi olarak tanımlanmaktadır(Köhren 2011:25).

Yeni Keynesyen Konsept ekonomide kısa, orta ve uzun vadeli denge kavramından hareket etmektedir. Kısa vadede ekonomide konjonktür dalgalanmaları olabilecek ve kamu istikrar politikası tedbirleriyle piyasaya müdahale edilebilecektir. Eğer üretim düzeyi istihdam denge düzeyi olan NAIRU’dan uzaklaşırsa, orta ve uzun dönemde Yeni Keynesyen iktisatçılar ile Neo-Klasik iktisatçılar arasında iktisat politikası tedbirleri açısından bir fark yoktur. Her iki kesim de ekonomide arz yönlü düzen politikası ile büyüme politikalarından hareket etmektedirler. Oysa Yeni Keynesyen iktisatçılar kısa vadede ekonomiyi canlandırmak için talep yönlü ekonomik tedbirleri ön plana almaktadırlar. Ekonomide NAIRU dengesinden uzaklaşmak demek, iktisadi sistemin şoka girmesi demektir. Kısa vadeli talep şokları ön plandadır(Arestis/Sawyer 2003).

4.1. Yeni Keynesyen Ekonomide Para ve Maliye Politikaları

Kısa vadeli istikrar politikası için gerekli olan para ve maliye politikalarıdır. Maliye politikasında otomatik stabilizatörler konjonktür dalgalanmalarını önleyici ve istikrar sağlayıcı bir fonksiyona sahiptir. Alınacak olan ekonomik tedbirler ya kamu bütçesinin gelirler ya da harcamalar kısmına etki edecektir. Otomatik stabilizatörler yanında bilinçli olarak kamu maliyesi ekonominin resesyon dönemini dikkate alarak kamu harcamaları yöntemi ile müdahale edebilecek ve istihdam dengesinin tekrar NAIRU’ya geri dönmesini sağlayabilecektir.

Yeni Keynesyenlerde para politikası faiz politikası olarak algılanmaktadır. Eęer piyasalarda bir durgunluk bekleniyorsa, Merkez Bankası faiz oranlarını dūřürecektir. Eęer ekonomide refah dōnemi yaşanıyorsa, Merkez Bankası faiz oranlarını arttıracaktır. Buradan çıkan sonuç da Yeni Keynesyenler ekonominin řoka girmesi durumunda kısa vadede hem para ve hem de maliye politikasını uygulamaya koyabileceklerdir.

Buradaki en önemli sorun ekonomide aktif maliye politikasının uygulanıp uygulanmayacağıdır. Yeni Keynesyen iktisatçıların bir kısmı aktif maliye politikasının konjonktūr eğrilerine olan pozitif etkinin negatif etkiye dōnūřme olasılığının çok yūkssek olduğunu, öncelikle para politikasının ve daha sonra da aktif maliye politikasının uygulanmasının daha verimli sonuç doğuracağı konusunda fikir beyan etmişlerdir.

Aslında para politikasının zaman gecikmesi(time lag) nedeniyle maliye politikasından daha hızlı sonuca ulaşacağı ve kısa vadeli ekonomi politikasının temelinde para politikasının olması gerektiği ve maliye politikasının para politikasına destek amaçlı uygulanmalıdır gōrūřü ön plana çıkmaktadır(Mankiw:1997:448).

Dięer taraftan finans piyasasındaki spekulatif amaçlı şişkinlikler için uygulanacak olan bir para politikasının reel ekonomiye maliyetinin yūkssek olacağı nedeniyle uygun bulunmamaktadır. Yeni tecrübeler bize ekonominin resesyonda olduğu bir durumda faiz politikasının genişleyici bir etki yaratmadığını kanıtlamıştır. Bu sūre gevşek para arzı politikasıyla daha başarılı olarak yönlendirilebilmektedir. Bu konuda ekonomi politikasında tartışma başlatılmış, acaba kriz dōnemlerinde Merkez bankalarına faiz indirimlerini sağlayacak hareket alanının genişletilmesi yönünde enflasyon çıpasının genişletilmesi gereklimidir sorusu ön plana geçmiştir.

Bu sorunun cevabını yine Merkez Bankalarının uygulamış oldukları para politikalarına bakarak cevaplandırmak mümkündür. Avrupa Merkez Bankası'nın 2008 haziran ayında dūnya ekonomilerinin resesyona girmesinden hemen önce faiz oranlarını arttırması pek de tasvip edilecek bir politika olmamıştır. Bunun yerine Avrupa Merkez Bankası para politikası hedefini fiyat istikrarını sağlamaya ve istihdam düzeyini genişletmeye yöneltseydi daha isabetli olurdu. Sonuçta enflasyon çıpasının genişletilmesi stratejisi de kriz dōnemlerinde pek iře yaramayacaktır(Marterbauer 2010:10).

4.2. Yeni Konsensus (New Consensus)

Bu konsept çerçevesinde Yeni Keynesyen Teoride para politikasına öncelik verilmekte ve maliye politikası geri plana itilmektedir. Yeni konsensus konseptinin temel taşı ekonomik problemlerin çözümünde sadece para politikasının kullanılmasıdır.

Para politikasının iki temel görevi bulunmaktadır:

Para politikasının birinci görevi ekonomideki dalgalanmaları zamanında öngörebilmek ve gerekli para politikası enstrümanlarıyla ekonomik istikrarı sağlamaktır.

İkinci görevi ise fiyat ve finans istikrarının sağlanmasıdır. Her iki görevde de Monetarist ekonominin öne sürdüğü para miktarının yönlendirilmesi stratejisine karşı tavır alınmakta ve bu görüşe alternatif olarak Merkez Bankasının faiz politikasının geçerliliği savunulmaktadır(Arestis 2009:8). Çünkü ekonomide para arzından hareketle para miktarının yönlendirilmesi, istikrarlı bir parasal talebin varlığını ön koşul olarak kabul etmektedir. Oysa para talebi bizim gibi Akdeniz ülkelerinde hiç de istikrarlı değildir,

Faiz oranındaki bir değişme doğrudan fiyatlar genel düzeyi ile toplam talebi etkilemektedir. Her faiz oranındaki bir değişme hem üretim ve hem de istihdam düzeyini etkileyerek NAIRU dengesini sağlamaktadır.

Merkez Bankası'nın faiz politikası mümkün olduğu kadar dar enflasyon çıpasına odaklanmalıdır, burada da Taylor kuralı geçerlidir. Taylor kuralının özü Merkez Bankası'nın sadece enflasyon oranını değil aynı zamanda işsizlik oranını ve üretim düzeyinin doğal üretim düzeyi ile olan ilişkisini de dikkate almasıdır.

Ekonomide zaman içinde oluşan şoklar geçici olarak enflasyonu hedefinden saptırabilmektedir. Bu durumda, Taylor kuralı uyarınca faiz oranındaki bir değişme hem enflasyon oranını ve hem de üretim düzeyini etkileyerek NAIRU istihdam dengesini tekrar sağlayabilecektir(Erol,E.D. 2013:97).

Eğer Merkez Bankası para politikası kanalı ile enflasyon beklentilerine etki edebiliyorsa ve toplumda bir beklenti değişmesi yaratabiliyorsa, gerçek enflasyon oranı da bu doğrultuda gelişme gösterebilecektir. Bu düşünce konseptinde maliye politikasına yer yoktur.

Ancak yeni konsensus taraftarları ekonominin krize girdiği dönemlerde para politikasının ekonomiyi tek başına tekrar sağlıklı bir yapıya kavuşturmasının mümkün olamayacağı ve diğer politikaların da devreye girmesi gerektiği üzerinde durmaktadırlar.

4.3. Orta ve Uzun Dönemde Ekonomi Politikası

Ekonomide orta ve uzun dönemde NAIRU istihdam dengesi sağlanmış ve sabit bir değeri ifade etmektedir. Denge istihdam düzeyini etkileyen faktörler şunlardır:

- a) Vergiler
- b) İşverenlerin kar oranları
- c) Ekonomide sağlanan verimlilik artışı
- d) İşgücü piyasasında devlet düzenlemelerinin derecesi
- e) Sendikaların davranış ve pazarlık güçleri

f) Sosyal tazminat miktarı(İşsizlik sigortası, sosyal yardımlar gibi)

Bu yukarıda sayılan faktörler orta ve uzun vadede NAIRU dengesini etkilemekte, aynı zamanda üretim ve istihdam durumu da değişebilmektedir.

Yeni Keynesyenler uzun vadede kamu bütçe dengesinin sağlanmasını şart koşmaktadırlar, çünkü kamu açıkları yatırımları azaltmakta, ekonomideki tasarruf hacmini düşürmektedir.

5. POST KEYNESYENLER

Post Keynesyenler krizlerin ve istikrarsızlığın ekonomik sistemin bir parçası olduğunu kabul etmektedirler ve bu istikrarsızlığın serbest piyasa kanalı ile kendi kendini tamir edebileceğine kuşku ile bakmaktadırlar. Keynes'in mirasına uygun olarak post Keynes'ilerin analiz yönteminin temel taşı talep yönlendirilmesidir(Arestis/Sawyer 1998).

İşsizliğin büyüklüğü sadece iş piyasasındaki reel ücretlerin büyüklüğüne değil, aynı zamanda kısa vadede efektif talep miktarına bağlıdır. Keynesyen iş piyasası dengesini efektif mal talebi ile istihdam düzeyi belirlemektedir. Demek ki, kısa vadeli veya sürekli işsizlik talep eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Sistemin merkezinde talep miktarı bulunmakta ve arz tarafı pek dikkate alınmamaktadır. Talep miktarını harekete geçiren motor dengeli kamu yatırımları, gelir dağılımının düzeltilmesi ve marjinal tüketim eğiliminin güçlendirilmesidir.

5.1. Post Keynesyenlerin Ekonomi Politikası

Post Keynes'iler piyasanın kendi kendini tamir edeceğine inanmadıkları için kısa ve uzun dönemde yatırımların harekete geçirilmesini gerekli görmektedirler.

a) Finans Politikası:

Finans politikası talep miktarının istikrarı önemli bir fonksiyonu üstlenmektedir. Ekonominin tam istihdama ulaşması için finans politikası önemli bir role sahiptir ve oluşabilecek muhtemel konjonktür dalgalanmalarını önlemektedir. Bunun yanında kamu sektörünün dengeli yatırımları desteklemesi yolu ile talep miktarını uyarmakta ve gelir dağılımını fakir hane halkı yönlü güçlendirmektedir(Hageman/Krämer 2011:11).

b) Para Politikası:

Para politikası konjonktür dalgalanmalarının dengelenmesinde önemli bir fonksiyona sahiptir. Bu çerçevede gelir dağılımının dengelenmesi veya istikrarlı bir düzeyde tutulması ve yatırımların hızlandırılması açısından Merkez

Bankası'nın faiz oranları mümkün olan en düşük düzeyde tutulmalıdır(Palley, 2002). Ancak ekonomi politikasında öncelikle maliye politikası söz sahibidir, para politikası maliye politikasının bir alt kategorisinde yer almaktadır.

c) Ücret Politikası:

Ücret politikası hem fiyat istikrarının sağlanmasında ve hem de ücret tabanlı talep miktarının yönlendirilmesinde merkezi bir rolü üstlenmektedir. Ücret artışları üretimdeki verimlilik artışına ve hedef enflasyon oranına göre şekillenmek zorundadır. İş piyasasındaki esnekleşmeye ve düzensizleştirmeye negatif etkiler doğuracağı ve ekonomideki olumsuz dalgalanmaları arttıracığı için karşı çıkılmaktadır.

Özetlenecek olursa, Ekonomi politikasının ücret, para ve finans politikalarındaki başarısı devletin koordinasyon ve düzenleme başarısına bağlıdır. Ayrıca küreselleşmenin piyasaları birbirine yaklaştırdığı ve dünyayı bir köy haline getirdiği düşünülürse, uluslararası bir ekonomi politikalarının ortak koordinasyonu ve kurallaştırılması kaçınılmazdır.

SONUÇ

Küresel finans krizinin başlamasından bu yana beş sene geçmesine rağmen, dünya çapında finans piyasalarındaki istikrar ortamı tam olarak sağlanamamış ve ekonomik dalgalanmalar veya konjonktürün yukarı yönlü ivmesi gerçekleşmemiştir. Reel ekonomideki gelişme finans piyasalarının güçlenmesine bağlıdır. Ancak finans piyasası ile reel sektör arasındaki bağlantı daha çok ekonomik krizler nedeniyle kopmuştur. Finans piyasası aktörleri, işletmeciler ve tüketiciler enflasyonsuz bir ekonomik büyüme sürecinin olabileceğine güvenmeleri gerekmektedir. Bu nedenle küresel bazda ortak bir ekonomi politikasının oluşturulması problemlerin çözümü açısından büyük önem arz etmektedir. Aslına bakılırsa küresel ortamda gelişmiş ülkelerin Merkez bankaları ile Fed ortak para politikası uygulaması konusunda birbirleriyle iletişim halindedir.

Yeni Keynesyen ekonomi politikasının çıkış noktası piyasaların kusurlu kabul edilmesi, kısa, orta ve uzun vadede piyasalarda oluşan dengesizliği gidermek için para ve maliye politikalarıyla müdahale edilmesini öngörmektedir.

Kısa vadeli ekonomi politikasındaki dengesizliği gidermek için Yeni Keynesyen ekonomide olduğu gibi toplam talebi harekete geçirici maliye politikaları uygulanmalıdır.

Uzun dönemde ekonomideki dengesizliği gidermede talep yönlü politikaların hiç bir etkisi yoktur.

Orta ve uzun döneme yönelik ekonomik tedbirlerin uygulanmasında Neo-Keynesyenler ile Neo-Klasiklerin düşünceleri birbirinin aynısıdır.

Orta ve uzun dönemde NAIRU istihdam dengesinin sağlanması ve denge üretim düzeyine ulaşılması arz yönlü ekonomik tedbirleri, yani ekonomide yapısal değişim tedbirlerini ve büyüme politikalarını gerekli kılmaktadır.

Özetleyecek olursak:

- Kısa dönemde istikrar politikası Keynes'in düşüncesine odaklıdır. Ekonomideki kısa vadeli konjonktür dalgalanmalarını gidermenin yolu toplam talebi harekete geçirici para ve maliye politikalarından geçmektedir.
- Orta ve uzun dönemde Neo-Klasik düşünce ile Yeni Keynesyenlerin düşüncesi birbiriyle uyuşmaktadır. Uzun vadeli üretim ve istihdam düzeyine ulaşmak için arz yönlü tedbirler uygulanmalı ve büyüme politikasını etkileyen faktörler ön plana alınmalıdır.

Uzun dönemde Vergi oranlarının düşürülmesi, sendikaların müzakere gücünün kontrol edilmesi, iş gücü piyasasında düzenlemelere gidilmesi, ücret değişkenliğinin sağlanması, sosyal harcamaların kısılması gibi tedbirler istihdam ve üretim düzeyinin gelişmesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Arestis, P. (2009) New Consensus Macroeconomics:A Critical Appraisal, The Levy Economics İnstitut of Bard College University of Cambridge, The Levy Economic İnstitut
- Arestis, P. ve Sawyer, M. (1998): "Keynesian Economic Policies for the New Millennium", in: The Economic Journal, Nr. 108 (Januar), S. 181-195.
- Arestis,P. ve Sawyer,M.(2003)"New Consensus" New Keynesianism and the Economics of the "Third Way"içinde: Eckhard Hein/ Arne Heise/Achim Truger (Hrsg) Neu-Keynesianismus- der neue wirtschaftspolitische Mainstream? Metropolis Verlag Marburg
- Buchholz,G. ve Müller,A.(2009) Neoklassik,Keynessianismus und Marxismus-Drei ökonomische Denkschulen im Vergleich- Arbeitspapier/Abteilung Wirtschaft, Fachhochschule Hannover, Wirtschafts und İnformatik
- Bontrup, Heinz-J. (2011) Zur grössten Finanz- und Wirtschaftskrise seit achtzig Jahren, Ein kritischer Rück- und Ausblick mit Alternativen, Hrsg. DGB-Bezierk Niedersachsen-Bremen-Sachsen-Anhalt Abteilung Wirtschaft-Umwelt-Europa, Hannover
- Carlin, W. ve S. David(2006) Macroeconomics: Imperfections, İnstitutions and Politics, New York
- Clapham, R.(2010) Ordnungspolitische Diskurse,Discourses in Social Market Economy, Wirtschaftswissenschaft in Zeiten der Globalisierung, Diskurs 2010-08

- Erol, E. D.(2013) İktisat Teorisinin Sorunları ve Türkiye'nin Kriz Dönemleri Üzerine Uygulamalı Bir Yaklaşım, Çizgi Kitapevi Yayınları:440 Konya
- Erol, İ. ve Erol, E.D.(2013) Para Banka Teori ve Politika, Orion Kitapevi, Manisa
- Hagemann, H. ve Krämer,H. (2011) Keynes2.0-Perspektiven einer modernen keynesianischen Wirtschaftstheorie und Wirtschaftspolitik, Jahrbuch Ökonomie und Gesellschaft, Bd.23 Metropolis, Marburg
- Hirsch, J. (2009) Die Krise des neoliberalen Kapitalismus:Welche Alternativen, içinde: Altvater, Elmar/ Bischoff,Joachim/Hickel,Rudolf/ hirsch Joachim/Hirschel,Dierk/Huffschmid,Jörg/Zinn,K.Georg, Krisen Analysen VSA:Verlag Hamburg
- Mankiw,G. N.(1997) “The reincarnation of Keynesian Economics” içinde: Snowdon,Brian/ Vane, Howard R.(Hrgs) A Macroeconomics Reader, New York/London:445-451.
- Marterbauer, M. (2010) Wirtschaftspolitische Wege aus der Krise,içinde: Die Krise und die Konsequenzen, Beitrage zur Wirtschaftspolitik, Wien
- Ötsch,W.(2009) Wirtschaftskrise und Wirtschaftstheorie, WISO Jg. 32,Nr.3:68-74
- Köhrsen, J.-O.(2011) Paradigmenwechsel in der wirtschaftswissenschaftlichen Politikberatung? Der Wandel wirtschaftspolitischer Diskurse in Deutschland zwischen 1990-2009, Duesseldorf, Institut für Makroökonomi und Konjunkturforschung, Study 2/2011
- Palley, I. T.(2002) A post Keynesian Framework for Monetary Policy: Why Interest Rate Operating Procedures are not Enough, http://www.thomaspalley.com/docs/articles/macro_policy/postkeynesian_monetary_policy.pdf, erişim tarihi: 20.04. 213

**BORSA İSTANBUL (BIST) 30’DA KAYITLI SANAYİ
ŞİRKETLERİNİN SERMAYE ARTIRIMLARININ TAHMİNİ**

**THE ESTIMATION OF THE INCREASE OF CAPITAL OF
INDUSTRY COMPANIES REGISTERED IN BORSA ISTANBUL
(BIST) 30**

Yrd. Do. Dr. İsmail TUNA

Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Turhal Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik
Yüksekokulu, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü
ismail.tuna@gop.edu.tr

Doç. Dr. Süleyman Serdar KARACA

Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü
serdarkaraca75@gmail.com

ÖZ

Firmalar genellikle yılda bir defa sermaye artırımı yapmaktadırlar. Sermaye artırımına gitme nedenleri olarak enflasyon nedeniyle erimiş sermayelerini güçlendirmek, yeni yatırımlar için veya firmanın faaliyetlerinin reel büyümesi sonucu gereken fon ihtiyacını gidermektir. Firmalar iki şekilde sermaye artırımına gitmektedirler. İç kaynaklardan “bedelsiz” sermaye artırımı, ortaklardan ek fon temin edilmesi yoluyla “bedelli” sermaye artırımudur. Bu çalışmada amaç, firmaların sermaye artırımını etkileyen faktörleri belirlemektir. Çalışma 1992–2012 yıllarını ve BIST 30’da işlem gören firmaları kapsamaktadır.

Çalışmada, 14 bağımsız ve 1 bağımlı değişken kullanılarak sermaye artırımını etkileyen faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Panel veri analizi yöntemi kullanılarak yapılan çalışmanın sonucunda sermaye artırımını etkileyen 5 oran belirlenmiştir. İkinci adım olarak ANFIS yöntemi ile sınıflandırma yapılarak sonuçlar karşılaştırılmıştır.

Sonuç olarak, sermaye artırım kararını etkileyen ve panel veri analizi ile belirlenen odser/ozser, efkar/sat, uvyk/ozser, fvok/ta, fvok+amort/ta değişkenler ANFIS yönteminde de anlamlı bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sermaye artırımı, BIST 30, Tahmin, Panel Veri Analizi, Uyarlamalı Sinirsel Bulanık ıkarım Sistemi

ABSTRACT

Firms usually have increase of capital once a year. The results of increase in capital are that to strengthen melted capital due to inflation, to eliminate the need for required funding as a result of real growth of the firm’s activities or for investments. Firms attend to increase of capital by two-way. One of these is capital increase through bonus issue from internal sources, the other is capital increase through right issue through the

provision of additional funding from partners. The purpose of the study is to determine the factors that affect firms' increase of capital.

The study covers the year 1996–2012 and firms traded in BIST 30. Within this study, The factors affect increase of capital is determined by using 14 independent variables and 1 dependent variable. As a result of the study made determined 5 ratios affecting increase of capital using Panel Data Analysis method. As a second step, the results were compared by making classification with ANFIS method.

*As a result, the variables that *odser/ozser*, *efkar/sat*, *uvyk/ozser*, *fvok/ta*, *fvok+amort/ta* affect increase of capital and determined by the panel data analysis also found to be significant in ANSIS Method.*

Key Words: *Increase of Capital, BIST 30, Prediction, Panel Data Analysis, Adaptive Neuro Fuzzy Inference System (ANFIS)*

1. GİRİŞ

Sermaye piyasaları içinde önemli bir yer tutan BIST’de işlem gören şirketlerin sermaye artırımları kimi zaman bedelli, kimi zaman bedelsiz kimi zaman da hem bedelli hem de bedelsiz şekilde yapılmaktadır. Bazen de sermaye artırımını beklenildiği halde yapılmamaktadır. Kısa dönemde gerek aşağı yönlü gerekse yukarı yönlü hızlı ve aşırı fiyat hareketlerine neden olan sermaye artırımlarının şekli ve miktarı; yatırımcı, yönetici ve devlet de dahil olmak üzere gittikçe daha fazla ilgi çeker hale gelmiştir. Öyle ki Temmuz 2012 de yürürlüğe giren yeni Ticaret Kanunu’nda bu konuda şirketlerin keyfiyetini ortadan kaldırmak ve küçük yatırımcıları korumak için öz kaynaklarında geçmiş yıl karları, yeniden değerlendirme artış fonu, enflasyon düzeltme farkları gibi kaynak kalemlerinde kullanılacak kaynak varken bedelli sermaye artırımını engellemek için düzenleme yapılmıştır.

ABD’de bedelli sermaye artırımlarına olan ilgi kaybolmuş iken Avrupa’da ve Türkiye’de halen bu ilgi devam etmektedir. Araştırmanın odak noktasını, sermaye artırım kararına hangi faktörlerin ne derecede etki ettiğini bulmak ve bu faktörler yardımı ile sermaye artırımını önceden tahmin edebilmek olacaktır.

Bu amacı gerçekleştirebilmek için öncelikle sermaye artırımları ile ilgili daha önceki çalışmalar incelenmiş ve yapılan çalışmaların daha ziyade sermaye artırım kararının öncesi ve sonrasındaki fiyat hareketleri üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Yapılan çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada sermaye artırım kararını etkileyen faktörlerin tespit edilmesi için BIST 30’da süreklilik gösteren sanayi şirketlerinin 1996–2012 yılları arasındaki verilerinden yararlanılarak 14 giriş ve 1 çıkış değişkeninden oluşan veri seti elde edilmiştir. Bağımsız nitel değişkenli birçok finansal ve ekonomik çalışmada kullanılmış olan, belirli bir zaman periyodu boyunca yatay kesit gözlemlerinin birleştirilerek analiz yapılmasına olanak tanıyan panel veri analizi yöntemi ile verilerimiz analize tabi tutulmuş ve 5 değişken %10 anlamlılık seviyesinde anlamlı bulunmuştur.

Panel veri analizi yöntemi kullanılarak elde edilen sonuçlar ile karşılaştırma yaparak doğruluğunu test etmek için, aralarında karmaşık ilişkiler bulunan, denklem ve kural oluşturulamayan durumlarda yaygın ve başarılı bir şekilde kullanılan yapay zeka, bulanık mantık ve kümeleme yeteneğine sahip, Uyarlamalı Sinirsel Bulanık Çıkarım Sistemi (Adaptive Neuro Fuzy İference System-ANFIS) kullanılarak veri seti tekrar eğitim ve teste tabi tutularak 0.5 eşik değeri ile sınıflandırma yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda panel veri ve ANFIS yöntemleri kullanılarak yapılan analiz sonuçları birbirleri ile tutarlı çıkmıştır.

2. LİTERATÜR

Sermaye piyasalarında işlem gören hisse senedi fiyatlarının yönünü önceden tahmin edebilmek amacıyla birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların bazılarında sermaye yapısı ile ilgili finansal oranlar ile hisse senedi fiyatları arasındaki ilişkiler araştırılmış ve sonuçta doğrusal ve doğrusal olmayan ilişkiler bulunmuştur.

Yörük, vd (2013) İMKB 100 içinde yer alan sanayi şirketlerinden 2003-2007 yılları arasında faaliyette bulunarak bilanço ve gelir tablosu açıklamış 40 adet şirketin verilerinden yararlanarak, sermaye yapısını etkileyen finansal oranlar ile hisse getirisi arasındaki ilişkiyi ANFIS yöntemi kullanarak incelemiştir. 14 giriş değişkeni ile yapılan tahminleme çalışmasında MDV/TA, KVB/TA, KVB/Ö, TB/TA anlamlı bulunmuştur.

Büyükşalvarcı (2010) İMKB imalat sektöründe 2009 yılında faaliyet gösteren 83 şirketi kapsayan çalışmasında, finansal oranlardan oluşan 17 bağımsız değişken ve hisse getirilerinden oluşan 3 bağımsız değişkeni 10 farklı model kullanarak teste tabi tutmuştur. Sonuçta cari oran, stok devir hızı, aktif devir hızı ve uzun vadeli borç/toplam aktif ile hisse getirileri arasında doğrusal ilişki olduğu sonucuna varmıştır.

Demirhan (2009) İMKB'de işlem gören 20 adet hizmet firmasının 2003-2006 dönemini kapsayan finansal verilerini kullanarak firmaların sermaye yapısını etkileyen firmaya özgü faktörleri saptamaya çalışmıştır. Panel veri analizi kullanılmış olan çalışmada, hizmet firmalarının sermaye yapısını en iyi temsil eden oranlar KVB/TA, TB/Ö ve KVB/Ö oranları olarak bulunmuştur.

Çağlayan (2006), 2000-2004 yılları arasında hisse senetleri İMKB'de işlem gören 46 imalat sektörü firmasını inceleyen çalışmasında, söz konusu firmaların sermaye yapısı ile maddi duran varlıklar, karlılık, büyüme ve büyüklük değişkenleri arasındaki ilişkiyi saptamaya çalışmıştır. Sonuçta, TB/Ö ve KVB/Ö oranları ile söz konusu değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler saptanmış, UVB/Ö oranı ile belirtilen değişkenler arasında ise anlamlı ilişkiler elde edilememiştir.

Acaravcı (2004), 1992-2002 dönemlerini kapsayan ve İMKB'de işlem gören imalat sektörü firmaları için sermaye yapısını etkileyen faktörlerin ampirik olarak test edildiği çalışmasında sermaye yapısı ile firmaların büyüme oranları, karlılığı, bankacılık sektörünün gelişmişliği, enflasyon ve kurumlar

vergisi oranı değişkenleri arasında bulunan ilişkilerin teori ile uyumlu olduğunu saptamıştır.

Omran ve Ragab'ın (2004) 1996-2000 dönemini dikkate alarak gerçekleştirdikleri Mısır'da faaliyet gösteren 46 firmayı kapsayan çalışmalarında, şirketlerin likidite, varlıkların etkin kullanımı, kârlılık, mali yapı ve sabit yükümlülükleri karşılama durumlarını ölçen 10 finansal oran kullanılmıştır. Elde edilen analiz sonuçları, finansal oranlarla hisse senedi getirileri arasında doğrusal olmayan ilişkilerin var olduğunu göstermekte ve bu ilişkilerin hisse senedi getiri davranışlarını doğrusal ilişkiye göre daha iyi bir şekilde tanımladığını ortaya koymaktadır.

Mramor ve Pahor (2000), 1995 yılı için en az 50 şirketin faaliyet gösterdiği A.B.D.'den 10 sektörle Japonya'dan 5 sektör üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada finansal oranlarla hisse senedi getirileri arasında doğrusal ve doğrusal olmayan ilişkileri temsil etmek için 8 farklı model kullanılmıştır. Çalışma sonuçları, finansal oranlarla hisse senedi getirileri arasında hem A.B.D.'de hem de Japonya'da faaliyet gösteren firmalara ilişkin olarak doğrusal olmayan ilişkilerin bulunduğunu göstermektedir. Daha geniş bilgi için bkz.(Akbulut, R. (2005); Aktaş, R. ve Karan, B. M., (2000); Alkan, A. L. (1997); Aydoğan K., Güney A. (1997); Bradley, M., Gregg, A. J. and E.Han Kim (1984); Canbaş, S., Düzakın, H., Kılıç, S.B. (1997); Deesomsak, R., Paudyal, K. and Pescetto, G.(2004); Demir A, Küçükiremitçi O., Pekkaya S., Üreten A. (1997); Durukan, M.B. (1997); Fama, F., Eugene ve French, R. Kenneth (1995); Gönenç, H. ve Arslan, Ö. (2003); Harris, M. and Raviv, A. (1991); Kalaycı, Ş. ve Karataş, A. (2005); Lewellen, J. (2002); Ou, J. ve Penman, S. (1989); Sayılğan, G. Ve Uysal, B. (2011); Tesfatsion, L. (2004); Titman, S. and Wessels, R. (1988), Welch, I. (2004);Yalçın, K., Atan, M. ve Boztosun, D. (2005)).

Sermaye artırımlarının hisse senetleri fiyatları üzerindeki etkileri hakkındaki teoriler, "nötr fiyat etkisi", "pozitif fiyat etkisi" ve "negatif fiyat etkisi olmak üzere, üç ana gruba ayrılır. Sermaye artırım kararlarının hisse fiyatları üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik yurt içi ve yurt dışında birçok çalışma yapılmıştır. (Chen, H., Nguyen H.H., Singal, V. (2011); Cun, E.(2010); Eriş, N. (2009); Kabir, R., Roosenboom, P. (2003); Abarbanell, J. S. ve Bushee B. J. (1998); Ikenberry, D.L., Rankine, G., Stice, E.K. (1996); Grinblatt, M.S., Masulis R.W., Titman, S. (1984); Beaver, W. (1968)).

Krishnamurthy ve diğerlerinin (2005) yine NYSE, Amex veya Nasdaq endekslerinde yer alan şirketlere ilişkin 1983 ile 1992 yılları arasında kapsayan çalışmalarında ise finansal açıdan zor durumda olan şirketlerin, rüçhan hakları kısıtlanarak sermaye artırımını yapacağına ilişkin duyurularının kısa dönemde hisse senetlerinin fiyatlarını arttırdığı belirlenmiştir. Gelişmiş ülkelerde yapılan araştırmalarda ise sermaye artırımını duyurusunun hisse fiyatlarında düşüşe yol açtığı görülmüştür (Salamudin, Arif, ve Nassir, 1999, s. 406). Örneğin İngiltere'de 1962 ile 1975 yılları arasında yapılan 997 bedelli sermaye artırımını incelenmiş, bedelli sermaye artırımının yapılacağına duyurulduğu dönemlerde hisse senetlerinin fiyatında %0,05 oranında azalma olduğu görülmüştür.

Karaca (2007) tarafından yapılan çalışmada 2000-2005 döneminde İMKB-100 endeksinde işlem gören şirketlerin bedelli sermaye artırımını duyurularının, hisse senedi fiyatlarını olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir. Barak (2006) tarafından 1992–2004 yıllarına ilişkin İMKB’de yer alan şirketler üzerinde yapılan analiz sonuçlarına göre ise bedelli sermaye artırımını duyurularının hisse senedi fiyatlarının hareketlerine olumlu ya da olumsuz bir etkisi bulunmamaktadır.

Barak (2006) tarafından yapılan çalışmada, 1992-2004 yılları arasındaki bedelsiz sermaye artırımını duyurularının, hisse senedi fiyatları üzerinde pozitif bir etkisi olduğu grlmüştir.

Batchelor ve Orakçıoğlu (2003) tarafından 1990-1994 dönemine ilişkin İMKB verileri üzerinde yapılan çalışmada ise yatırımcıların bedelsiz sermaye artırımlarını, nakit temettü gibi gördükleri ve bedelsiz sermaye artırımını duyurularından sonra şirket hisse senedi fiyatlarının yükseldiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Suner (1995) İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nda (İMKB) işlem gören 36 şirket tarafından 1989 – 1994 yılları arasında yapılmış olan 55 adet sermaye artırımını baz olarak aldığı araştırmasında; sermaye artırımları büyüklüklerine göre ve araştırma konusu şirketlerin piyasadaki genel itibarlarına göre sınıflandırılarak yapılan analiz sonucunda, itibarı "yüksek" olan şirketler tarafından yapılan sermaye artırımlarının hisse senedi fiyatı üzerinde belirgin olarak pozitif bir etkisi olduğu, aynı zamanda itibarı daha "düşük" olan şirketler tarafından yapılan sermaye artırımlarında ise belirgin olarak negatif bir etki olduğu meydana çıkmıştır.

Grinblatt, Masulis ve Titman (1984) tarafından yapılan araştırmalar, krın sermayeye eklendiği bedelsiz sermaye artırımını duyurularının hisse senetleri fiyatları üzerinde pozitif bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Ülkemizde de bedelsiz sermaye artırımlarının hisse senedi fiyatı üzerindeki etkilerine inceleyen çalışmalar mevcuttur. Süleyman Serdar Karaca (2007) tarafından yapılan çalışmada İMKB-100 endeksinde işlem gören şirketlerin 2000-2005 dönemine ait verileri dikkate alınmış ve bedelsiz sermaye artırımını duyurularının hisse senedi fiyatı üzerinde düşüşe yol açtığı, temettünün hisse senedi şeklinde dağıtılacağına ilişkin duyurulara ise yatırımcıların duyarsız kaldıkları belirlenmiştir.

3. ARAşTIRMANIN AMACI

Sermaye artırım kararının duyurulmasından önceki ve sonraki birkaç gün içindeki fiyat hareketlerinin incelendiği, gerek yurt içi gerekse de yurt dışı çalışmalar mevcuttur ancak özellikle kısa dönemde hisse senedi fiyatlarında aşırı hareketliliğe neden olan sermaye artırım kararlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi ve tahmin edilmesine yönelik bir çalışma bulunmamaktadır.

Bu alandaki çalışmalara temel oluşturacak olması, bireysel ve/veya kurumsal yatırımcıların portföy yatırım kararlarında kullanabilecekleri bir veri oluşturacak olması bu araştırmanın yapılmasını önemli kılmaktadır.

4. Materyal ve Yöntem

Araştırmanın veri setini, BIST 30 içinde süreklilik gösteren sanayi şirketlerinin 1996 ile 2012 yılları arasındaki sermaye artırımlarının şekli, miktarı, sayısı ile bu şirketlerin sermaye yapısı ile ilgili finansal oranlar ve portföy yatırımlarında kullanılan temel ve teknik analiz göstergelerinden bazıları oluşturmaktadır. Veriler ikincil kaynak olarak imkb.gov.tr adresinden sağlanmıştır.

Belirlenen tarihler arasındaki tüm veriler daha önce ekonomik ve finansal analiz gibi birçok çalışmada başarı ile kullanılmış Stata programı içinde yer alan “panel veri analizi” yönteminde, çıkış değerleri ile teste tabi tutulacak, aralarındaki ilişki ve güç derecesi araştırılacaktır. Panel veri analizi yönteminde teste tabi tutulan veri seti içinde anlamlı ve güçlü ilişkiler bulunan değişkenlerden yeni bir veri seti elde edilecektir. Elde edilen bu veri seti, aralarında karmaşık ilişkiler bulunması nedeni ile denklem ve kural oluşturulamayan durumlarda yaygın ve başarılı bir şekilde kullanılan yapay zeka, bulanık mantık ve kümeleme yeteneğine sahip, Matlab programı içinde yer alan Adaptive Neuro Fuzy İnference System (ANFIS)’de eğitim ve teste tabi tutulacaktır (Jang, J. S. R.,1993,s.665-685).

Öncelikle veriler eğitim (traning) ve test (testing data) olarak ayrılıp öğrenme algoritması çalıştırılacak ve eğitimin sonunda makine öğrenmesi gerçekleştirilecektir. Makine öğrenmesi gerçekleştikten sonra test verisi ile karşılaştırma yapılarak karesel hata bulunacaktır. Uyarlamalı sinirsel bulanık çıkarım sistemi (ANFİS) ile sınıflandırma yapılarak gerçek değerler ile karşılaştırılacaktır.

4.1. Kullanılacak Değişkenler

Tablo 1: Araştırmada kullanılan değişkenler

Giriş	odser/ozser	Ödenmiş Sermaye/Özsermaye
	kvyk/özser	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar/Özsermaye
	nakitoran	Hazır Değerler + Menkul Kıymetler/Kısa Vadeli Yabancı Kay.
	f/koranı	Piyasa Değeri / Net Kar
	pd/dd	Piyasa Değeri / Defter Değeri
	dvar/ta	Dönen Varlıklar
	efkar/sat	Esas faaliyet Karı/Satışlar
	fak/ta	Faaliyet Karı/Toplam Aktif
	uvyk/ozser	Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar/Özsermaye
	tb/ta	Toplam Borç/Toplam Aktif
	tb/ozser	Toplam Borç/Özsermaye
	fvok/ta	Faiz ve Vergi Öncesi Kar/Toplam Aktif
	fvok+amort/ta	Faiz ve Vergi Öncesi Kar+Amortismanlar/Toplam Aktif
	bymeorani	Yıllık Büyüme Oranı
Çıkış	0sartyok1sartvar	0 Sermaye artırmı yok, 1 sermaye artırmı var

4.2. Panel Veri Analizi

Panel veri analizi, en genel anlamda zaman boyutuna sahip yatay kesit serilerini kullanarak ekonomik ilişkilerin tahmin edilmesine ilişkin yntem olarak tanımlanabilmektedir. Bu analizde zaman serileri ile yatay kesit serileri bir araya getirilerek hem zaman hem de kesit boyutuna sahip veri seti oluşturulmaktadır(Green, 2003, s.283). Bu veri türü “Longitudinal (boylamsal) veri” olarak da adlandırılmaktadır(Frees, 2004, s.2).

Yalnızca zaman serisi ya da yalnızca yatay kesit verileriyle çalışmanın yeterli olmadığı durumlarda, panel veri her iki veri türü ile beraber çalışma olanağını vermektedir. Panel veri ile tahmin edilen modellerde kullanılan “birim” sözcüğü kişi, firma, hane halkı, sektör, bölge veya ülkeyi temsil edebilmektedir. Bu açıdan panel veri kavramı, belirli bir zaman periyodu boyunca yatay kesit gözlemlerinin birleştirilmesini anlamına gelmektedir (Baltagi, 2005, s:1).

4.3. Uyarlamalı Sinirsel Bulanık ıkarım Sistemi (ANFIS)

Bulanık ıkarım sistemi (FIS), temel olarak üç kavramsal bileşenden oluşmaktadır: bulanık kural tabanı, veri tabanı ve sonuç çıkarım bileşenleridir. Bu sistemde öncelikle giriş ve çıkış değişkenlerinin üyelik fonksiyonları ve bulanık kurallar belirlenir, daha sonra sistem çıkışı oluşturulur. FIS modellerinde en önemli adım giriş/çıkış değişkenlerinin üyelik derecelerinin belirlenmesidir. Bulanık mantık yaklaşımı uzman görüşüne göre dilsel bilgileri kullanarak anlamlı sonuçlar çıkarmayı hedefler. Bulanık sistemlerin öğrenme yeteneği yoktur. Ancak, yapay sinir ağları öğrenme yeteneğine sahiptir (Ross, 2004, s.217). İlk defa 1993 yılında Jang tarafından geliştirilmiş olan uyarlamalı sinirsel bulanık çıkarım sistemi (ANFIS), yapay sinir ağlarının paralel hesaplayabilme ve öğrenme kabiliyeti ile bulanık sonuç çıkarım sistemlerinin uzman bilgisine dayalı sonuçlar çıkarabilme yeteneklerinin birleşiminden oluşur (Jang, 1993). Giriş ve çıkış değişkenlerinin üyeliklerini ayarlama ve giriş-çıkışa ilişkin kuralları otomatik olarak üretme yeteneğine sahiptir.

ANFIS, veri setini kullanarak tüm kuralları oluşturabilir ve bu kuralların yorumlanmasına imkân tanır. Bu yüzden, birçok tahminleme veya sınıflandırma çalışmalarında kullanılmaktadır. ANFIS modelinde en küçük kareler ve geri yayımlı öğrenme yöntemlerinin birleşiminden oluşan hibrit öğrenme algoritması giriş üyelik fonksiyonu parametrelerinin ve çıkış üyelik fonksiyonu parametrelerinin güncellenmesi ve en uygun değerlerin elde edilmesi için kullanılır.

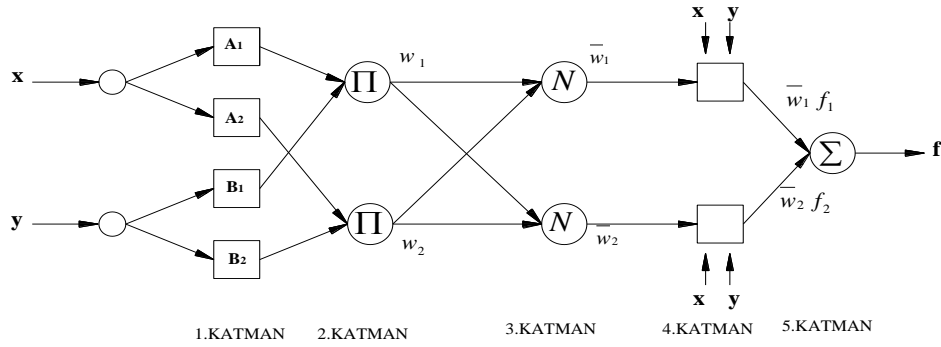
Basitlik açısından, x ve y gibi iki girişi ve f gibi bir çıkışı olan bulanık çıkarım sisteminin Sugeno bulanık modeli için tipik kural kümesi aşağıdaki gibi gösterilebilir:

Eğer x değişkeni A_1 ve y değişkeni B_1 ise, o zaman $f_1=p_1x+q_1y+r_1$

Eğer x değişkeni A_2 ve y değişkeni B_2 ise, o zaman $f_2=p_2x+q_2y+r_2$

Şekil 1’de 5 katmandan oluşan 2 girişi ve 1 çıkışı olan 2 kurala sahip bir ANFIS yapısı gösterilmektedir.

Şekil 1: Bir ANFIS yapısı örneği.

4.4. Bulgular

Panel veri analiz yönteminde 14 bağımsız değişken (giriş) ve 1 bağımlı değişken (çıkış) tesadüfi etkiler yöntemi ve Gaussian modeli ile binary logistik regresyona tabii tutulmuştur. % 10 anlamlılık seviyesinde beş adet bağımsız değişkenin sermaye artırımını ile ilişkisi olduğu görülmüştür.

Tablo 2: 14 giriş ve 1 çıkış değişkenine göre elde edilmiş Panel veri analizi sonuçları

Ösartyok1sartva	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]
odser/özser	0.0173009	0.0097847	1.77	0.077	-.0018769 .0364786
kvyk/özser	0.0018647	0.0024842	0.75	0.453	-.0030044 .0067337
nakitoran	-0.3493942	0.3610773	-0.97	0.333	-1.057093 .3583043
f/koram	0.0020075	0.0027565	0.73	0.466	-.0033951 .00741
pd/dd	0.0931857	0.0599885	1.55	0.12	-.0243895 .210761
dvar/ta	0.0028038	0.0217839	0.13	0.898	-.0398919 .0454994
efkar/sat	-0.0158856	0.008291	-1.92	0.055	-.0321357 .0003644
fak/ta	0.0387231	0.0424721	0.91	0.362	-.0445207 .1219669
uvyk/özser	-0.0140225	0.0083176	-1.69	0.092	-.0303247 .0022797
tb/ta	0.0259057	0.0296139	0.87	0.382	-.0321364 .0839479
tb/özser	0 (omitted)				
fvok/ta	-0.1457761	0.0772958	-1.89	0.059	-.297273 .0057208
fvok+amort/ta	0.1699552	0.0754291	2.25	0.024	.0221169 .3177935
bymeoran	-0.0651139	0.0426859	-1.53	0.127	-.1487768 .0185489
_cons	-2.630.424	2.274.457	-1.16	0.247	-7.088277 1.82743

Sermaye artırımını tahmin etmek için iki farklı deney yapılmıştır: bunların birinde 14 giriş değişkeni ve diğerinde ise panel veri analizine göre anlamlı bulunan 5 giriş değişkeni modele giriş olarak kullanılmıştır. Her iki sınıflandırma deneyinde de ANFIS modelinin güvenilirliği test etmek amacıyla verinin yaklaşık %25'i tüm veriden rastgele seçilmiştir. Sınıflandırma yapılırken çıkış değerlerimiz olan 0 ve 1 değerlerinin orta değeri olan 0.5 eşik değer olarak alınmış, 0.5'den kkk olanlar 0 ve büyük olanlar ise 1 olarak kabul edilmiştir.

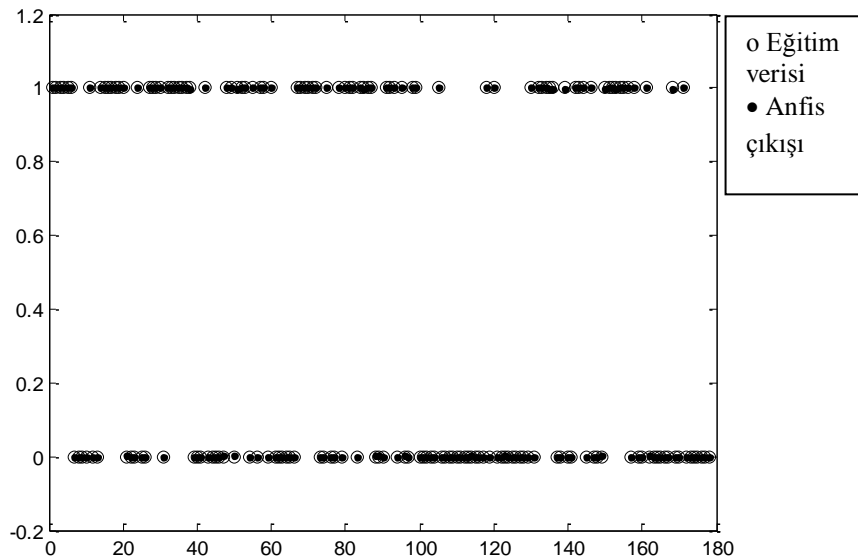
En kkk kareler yöntemi ve geri yayımlı eğim azaltma yönteminin birleşimi olan hibrit öğrenme yöntemi kullanılarak ANFIS modeli eğitilmiştir. Bir tahminleyici modelin performansı genellikle giriş değerlerine karşılık modelin ürettiği çıkış ve aynı girişe karşılık gelen gerçek çıkış arasındaki fark üzerinden belirlenmektedir. Bu amaç için ise genellikle ortalama karesel hata (MSE) kriteri tercih edilmektedir. Bu yüzden, gerçekleştirilen deneylerde ANFIS modelinin sınıflandırma performansını ölçmek için aşağıdaki eşitlikte gösterilen MSE kriteri kullanılmıştır:

$$MSE = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (f_i - f_i^*)^2 \quad (1)$$

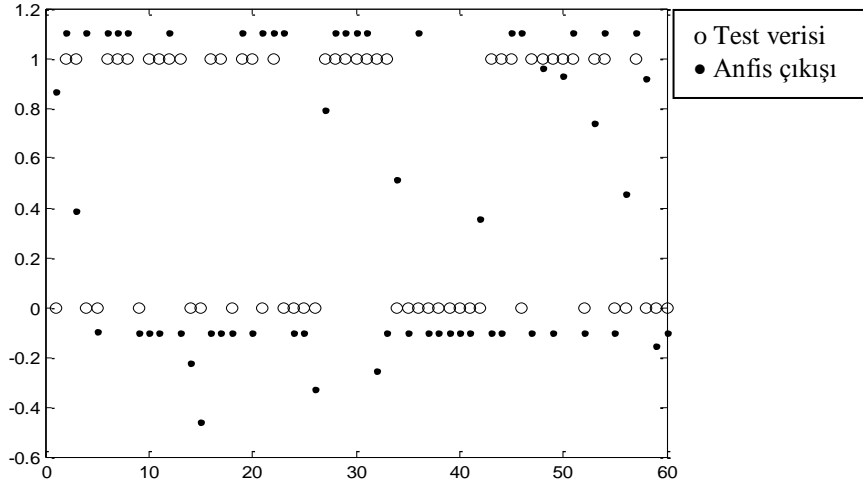
Burada f_i inci giriş değerlerine karşılık gelen gerçek çıkış değeri ve f_i^* ise aynı giriş değerleri için ANFIS modelinin tahmin ettiği değerdir.

şekil 2 ve 3'te sırasıyla eğitim verisi ve test verisi için ANFIS modelinin ürettiği çıkış değerleri görülmektedir.

şekil 2: 14 girişe sahip modelin eğitim verisi için tahmini ve gerçek değerleri

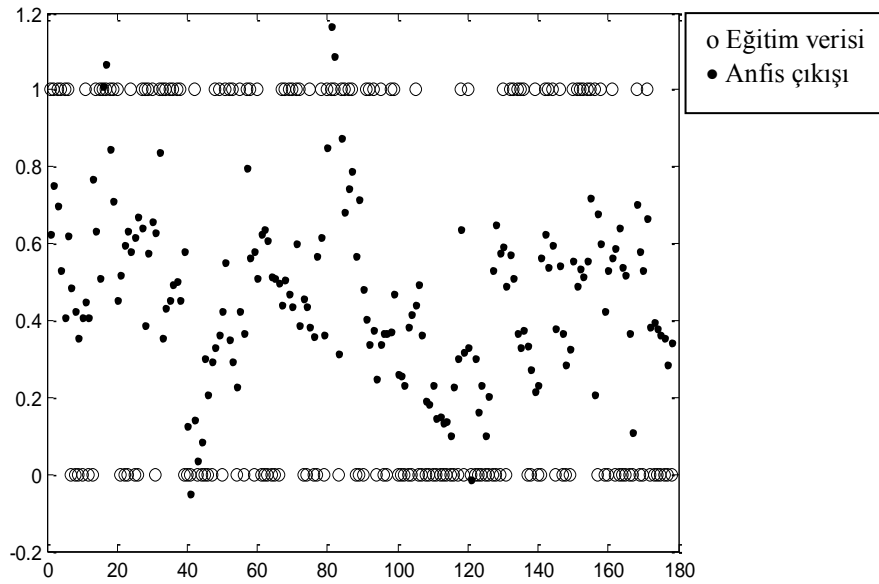

Şekil 3: 14 girişe sahip modelin test verisi için tahmini ve gerçek değerleri

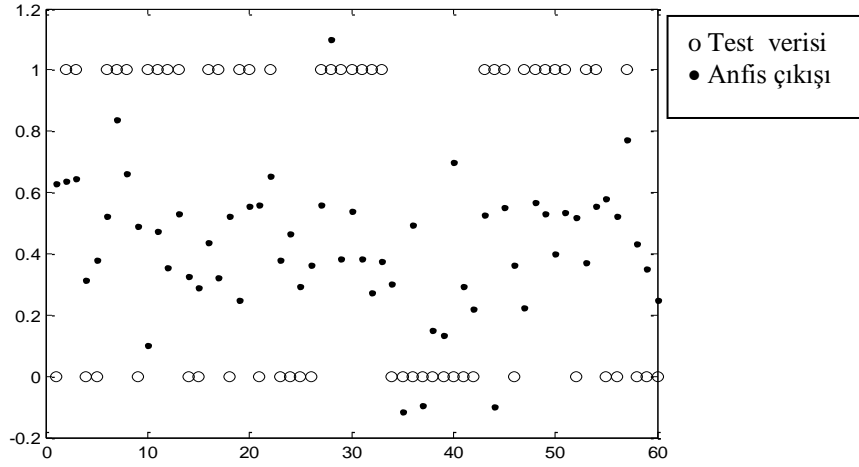

Yapılan birinci deney sonrası ANFIS'in sınıflandırma başarısı %65 olarak belirlenmiştir. İkinci deney ise panel veri analizinde anlamlı bulunan 5 giriş değişkeni ile yapılmıştır. Şekil 4 ve 5'te sırasıyla eğitim verisi ve test verisi için ANFIS modelinin ürettiği çıkış değerleri görülmektedir.

Şekil 4: 5 Girişli modelin eğitim verisi için tahmini ve gerçek değerleri

şekil 5: 5 Giriş sahip modelin test verisi için tahmini ve gerçek değerleri

İkinci deney sonrası ANFIS'in sınıflandırma başarısı yine %65 olarak belirlenmiştir. İki deney sonrası ANFIS'in aynı başarı oranı ile sınıflandırma yapması göstermektedir ki 14 giriş değişkeni ile yapılan sınıflandırma başarısı 5 giriş değişkeni ile de yapılabilir.

SONUÇ

Sermaye artırım kararları pek çok yatırımcı ve araştırmacının ilgisini çekmekle birlikte bu ilgi daha çok duyuruların yapılmasından önceki ve sonraki hisse senedi fiyat hareketleri ile ilgili olmuştur. Bedelli, bedelsiz ve bazen de bir kısmı bedelli bir kısmı bedelsiz şeklinde yapılan sermaye artırımlarındaki keyfiyetini ortadan kaldırmak ve küçük yatırımcıları korumak için Temmuz 2012 de yürürlüğe giren yeni Ticaret Kanunu'nda bu konuda düzenleme yapılmıştır. Araştırma bu düzenlemeden önceki zaman süresini kapsayacak şekilde 1996-2012 yılları arasındaki sermaye artırımlarını dikkate almıştır.

Panel veri analizi yöntemi kullanılarak yapılan çalışma sonucunda %10 anlamlılık seviyesinde sermaye artırımını tahmin etmek için kullanılan 14 değişken içerisinden 5 adedi anlamlı bulunmuştur. Bunlar odser/ozser, eftar/sat, uvyk/ozser, fvok/ta, fvok+amort/ta'dır. İkinici aşamada ise ANFIS'in sınıflandırma ve tahminleme özelliklerini kullanmak için veriler teste tabii tutulmuştur. İlk deneyde 14 giriş değişkeni kullanılmış ve sınıflandırma başarı oranı %65 olarak bulunmuştur. İkinici deneyde ise panel veri analizi ile anlamlı bulunan 5 giriş değişkeni kullanılmıştır. İkinici deneyin de sınıflandırma başarısı %65 düzeyinde gerçekleşmiştir. Birinci deney ile ikincii deneyin sınıflandırma başarısının aynı düzeyde gerçekleşmesi diğer değişkenlerin sınıflandırma başarısına etki etmediği şeklinde yorumlanabilir. Elde edilen bu sonuçlara göre panel veri analizi yöntemi ile anlamlı bulunan değişkenler ANFIS yöntemi ile de tutarlılık göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Abarbanell, J. S. ve Bushee B. J. (1998); Abnormal Returns to a Fundamental Analysis Strategy, *The Accounting Review*, Vol. 73, Issue.1.
- Acaravcı, S.K. (2004); Gelişmekte Olan Ülkelerde Sermaye Yapısını Etkileyen Faktörler: Türkiye'de Bir Uygulama, *Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*
- Akbulut, R. (2005); Hisse Senetleri İMKB'de İşlem Gören İmalat Sektöründeki Şirketlerin Finansal Yapılarını Etkileyen Faktörler Üzerine Yapılan Bir Araştırma , *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 23 (2): 53-82
- Aktaş, R, ve Karan, B, M., (2000); Predicting Stock Returns Using Fundamental Information and Multivariate Statistical Modelling: An Empirical Study on Istanbul Stock Exchange , *HÜ-İİBF Dergisi*, Vol. 18, Issue. 2, ss. 433-449.
- Alkan, A. L. (1997); Sanayi Şirketlerinin Performanslarının Finansal Göstergelerle Tahmini, *İMKB Dergisi*, Yıl 1, Sayı: 4, Ekim-Aralık.
- Aydoğan K., Güney A. (1997); Hisse Senedi Fiyatlarının Tahmininde F/K Oranı ve Temettü Verimi , *İMKB Dergisi*, Cilt:1, No:1, Ocak-Mart.
- Barak, O.,(2006) Hisse Senedi Piyasalarında Anomaliler ve Bunları Açıklamak Üzere Geliştirilen Davranışsal Finans Modelleri – İMKB’de Bir Uygulama- Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi.
- Baltagi, B. H.,2005, *Econometric Analysis of Panel Data*, Third Edition, John Wiley&Sons Inc, England
- Batchelor, R., Orakçıoğlu, İ. (2003); Event-related GARCH: The Impact Of Stock Dividends In Turkey, *Applied Financial Economics*, vol. 13, Issue 4, April, 2003, s. 295-307.
- Beaver, W. (1968); The Information Content of Annual Earning Announcement, *Journal of Accounting Resarch*, Supplement, ss. 67-92.
- Bradley, M., Gregg, A. J. and E.Han Kim (1984); On the Existence of an Optimal Capital Structure: Theory and Evidence , *The Journal of Finance*,39 (3): 857-878
- Büyüksalvarcı, A. (2010); Finansal Oranlar İle Hisse Senedi Getirileri Arasındaki İlişkinin Analizi: İMKB İmalat Sektörü Üzerine Bir Araştırma, *MUFAD, Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı:48, ss.130-141.
- Canbaş, S., Düzakın, H., Kılıç, S.B. (1997); Türkiye'de Hisse Senetlerinin Değerlendirilmesinde Temel Finansal Verilerin ve Bazı Makro Ekonomik Göstergelerin Etkisi , *Uludağ Üniv., III. Ulusal Ekonomi ve İst. Sempozyumu*, Mayıs.
- Chen, H., Nguyen H.H., Singal, V. (2011); The Information content of stock splits, *The Journal of Banking & Finance*, 35:2454-2467

- Cun, E.(2010); Stock Price Reactions To Rights Issues: Evidence From The Istanbul Stock Exchange (Ise), Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- ağlayan, E. (2006); Sermaye Yapısı Bileşenleri: Kantil Regresyon Modeli , İktisat İşletme ve Finans, 21 (248): 66-76
- Deesomsak, R., Paudyal, K. and Pescetto, G.(2004); The Determinants of Capital Structure: Evidence From The Asia Pacific Region , Journal of Multinational Financial Management, 14: 387-405
- Demir A, Küçükkiremitçi O., Pekkaya S., Üreten A. (1997); İMKB'deki Sanayi Şirketlerinin Hisse Se-nedi Getirileri ile Finansal Oranları Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesi ve Bu İlişkilere Göre Şirketlerin Sıralandırılması (1992, 1993, 1994 Yılları İçin Bir Uygulama), SPK Yayın No: 56.
- Demirhan, D. (2009); Sermaye Yapısını Etkileyen Firmaya Özgü Faktörlerin Analizi: İmkb Hizmet Firmaları Üzerine Bir Uygulama, Ege Akademik Bakış/Ege Academic Review 9 (2), ss. 677-697
- Durukan, M.B. (1997); Hisse Senetleri İMKB'de İşlem Gören Firmaların Sermaye Yapısı Üzerine Bir Araştırma 1990-1995 , İMKB Dergisi, 1(3): 75-87
- Eriş, N. (2009); Bedelli ve Bedelsiz Sermaye Artırımlarının Yatırımcı Davranışları Üzerindeki Etkisi: İmkb Şirketleri Üzerinde Ampirik Bir alışma, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Fama, F., Eugene ve French, R. Kenneth (1995); Size and Book-to-Market Factors in Earnings and Returns , Journal of Finance, Vol. 50, Issue. 1, ss. 131-155.
- Frees, E. W., 2004, Longitudinal and Panel Data : Analysis and Applications in the Social Sciences, Cambridge university Press, United Kingdom.
- Green, W.H.,2003, Econometric Analysis, Fifth Edition, Prentice Hall, New Jersey.
- Grinblatt, M.S., Masulis R.W., Titman, S. (1984); The valuation effects of stock splits and stock dividends, Journal of Financial Economics, 13:461-490
- Gönen, H. ve Arslan, Ö. (2003); Uluslararası ve Yurtiçi Türk Reel Sektör Firmalarının Sermaye Yapısı , İMKB Dergisi, 7 (25-26): 41-63
- Harris, M. and Raviv, A. (1991); The Theory of Capital Structure , The Journal of Finance, 46 (1):297-355
- Ikenberry, D.L., Rankine, G., Stice, E.K. (1996); What do stock splits really signal?, Journal of Financial and Quantitive Analysis, September,31:3
- Jang, J. S. R., (1993); ANFIS: Adaptive-Network Based Fuzzy Inference Systems, IEEE Transaction on Systems, Man and Cybernetics, 23 (03): 665-685.

- Kabir, R., Roosenboom, P. (2003); Can the stock market anticipate future operating performance? Evidence from equity right issues, *Journal of Corporate Finance*, 9:93-113
- Kalaycı, Ş. ve Karataş, A. (2005); Hisse Senedi Getirileri ve Finansal Oranlar İlişkisi: İMKB'de Bir Temel Analiz Araştırması , *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı.27, ss. 146-157.
- Karaca, S. S.(2007); Şirketlerin Kâr Dağıtım Politikası ve Kâr Payı Ödeme Şekillerinin Firma Değerine Etkisinin Analizi ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda Bir İnceleme, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Krishnamurthy, S. ve Diğerleri, “Does Investor Identity Matter in Equity Issues? Evidence from Private Placements”, *Journal of Financial Intermediation*, Vol. 14, 2005, s. 210-238.
- Lewellen, J. (2002); Predicting Returns with Financial Ratios , MIT Sloan School of Management Working Paper, No. 4374-02, ss. 1-35.
- Mramor, D. ve Pahor, M. (2000); Testing Nonlinear Relationships Between Excess Rate of Return on Equity and Financial Ratios , Faculty of Economics, University of Ljubljana.
- Omran, M. ve Ragab, A. (2004); Linear Versus Non-linear Relationships Between Financial Ratios and Stock Returns: Empirical Evidence form Egyptian Firms , *Review of Accounting and Finance*, Vol. 3, Issue. 2, ss. 84-102.
- Ou, J. ve Penman, S. (1989); Financial Statement Analysis and the Prediction of Stock Returns , *Journal of Accounting and Economics*, Vol.11, ss. 295-330.
- Ross, T. J., (2004); *Fuzzy Logic with Engineering Applications*, Second edition, John Wiley.
- Sayılgan, G. Ve Uysal, B. (2011); Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Sektörel Verileri Kullanılarak Sermaye Yapısını Belirleyen Faktörler Üzerine Bir Analiz:1996–2008, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 66, No.4, 2011, s.101–124
- Salamudin, N., Arif, M. ve Nassir, A. M. Economic Influence on Rights Issue Announcement Behavior in Malaysia, *Pasific-Basin Finance Journal*, 7, 1999, s. 406.
- Suner, K.A. (1995); Effects of equity right issues on stock prices Istanbul Stock Exchange, Yüksek Lisans Tezi, Koç Üniversitesi
- Tesfatsion, L. (2004); *Financial Market Illustrations: Some Stock-Market Basics*. Pearson Addison-Wesley.
- Titman, S. and Wessels, R. (1988), The Determinants of Capital Structure Choice, *The Journal of Finance*, ISSN 0022-1082, 03/, Volume 43, Issue 1, pp. 1 - 19

- Tufan, E. ve Hamarat, B. (2003); Clustering of Financial Ratios of the Quoted Companies through Fuzzy Logic Method , Journal of Naval Science and Engineering, Vol. 1, No. 2, ss. 123-140.
- Welch, I.(2004), Capital structure and stock returns, Journal of Political Economy, Vol.112 pp.106-131
- Yalçıner, K., Atan, M. ve Boztosun, D. (2005); Finansal Oranlarla Hisse Senedi Getirileri Arasındaki İlişki , MUFAD, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı.27, ss. 176-187.
- Yörük, N, Karaca, Süleyman S., Hekim, M., Tuna İ. (2013), Sermaye Yapısını Etkileyen Faktörler Ve Finansal Oranlar İle Hisse Getirisi Arasındaki İlişkinin ANFIS Yöntemi İle İncelenmesi: İmkb 100’de Bir Uygulama, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 13 Sayı:2, s.101-114

18.YÜZYILDA KİLİS’TE OKÇU İZZEDDİNLİ AŞİRETİNİN VERGİ DİRENCİ*

IN 18TH CENTURY THE TAX RESISTANCE OF OKCU IZZEDDINLI TRIBE IN KILIS

Yrd. Doç. Dr. Tahir ÖĞÜT

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü
tahirogut27@hotmail.com

Nihat KÜÇÜK

Harran Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı,
Doktora Öğrencisi

ÖZ

Tarihi olaylar, dünya tarihi boyunca meydana gelen vergi isyanları örneklerinden hareketle, vergi direncinin altında yatan nedenlerin ve arka planının anlaşılmasını sağlamaktadır. Zira vergilendirme sıklıkla ağır bir külfete dönüşmüş, bazı durumlarda fahiş uygulamalara ve zulme varmıştır. Verginin uygulanmasına karşı gösterilen tepkiler de sert, öfke dolu ve hatta çok şiddetli olabilmiştir. Bu bağlamda 18 yüzyıl başlangıcı Rakka Vilayeti ve Kilis bakımından bir dizi yeni gelişmenin olduğu bir dönemdir. Rakka vilayeti aşiret iskân bölgesi olarak, Kilis ise Okçu İzzeddinli aşiretinin merkezde olduğu asayiş sorunlarıyla öne çıkacaktır. Okçu İzzeddinli aşiretinin yerleşik hayata geçiş tecrübesindeki başarısızlık ve yeni mali uygulamalarının sonucu olan yeni vergi talepleri asayiş sorunları bakımından hazırlayıcı faktörler olarak öne çıkacaktır. Rakka aşiretlerinden Çukurova menşeli olanların Kilis’e firar etmeleri ve aşirete dâhil olmalarıyla asayiş sorunu kısa zamanda bölgesel bir karakter kazanacaktır. Rakka valisi Rızvan Ahmed Paşa ortaya çıkan asayiş sorunun halli için sıklıkla görevlendirmelere muhatap olacaktır. Ancak Ahmed Paşa başarılı olmak gerekçesiyle Kilis ve Azaz bölgesinin vergi gelirlerini malikâne olarak talep edecektir. Ancak idari etkinlik için mali yetki alanı oluşturmayı ön koşul olarak ortaya koyan bu yaklaşıma rağmen asayiş sorununda başarıya ulaşamayacaktır. Nihayetinde Kilis ve çevresinde asayiş sorunu uzun süre devam edecektir.

Anahtar Kelimeler: Kilis, Vergi Direnci, Aşiret, Rakka, Güneydoğu

* Bu çalışma 16.05.2013’de Kilis’te gerçekleştirilen Kilis ve Çevresi Sempozyumunda “18.Yüzyılda Rakka Valisi Rızvan Ahmed Paşa Döneminde Kilis Okçu İzzeddinli Aşiretinin Vergi Direnci” isimli tebliğin geliştirilmesiyle oluşturulmuştur.

ABSTRACT

Historical events provides to find out underlying reasons and background of tax resistance through examples of tax rebellions throughout history of the world. Because taxation has often been burdensome, and in many cases excessive and cruel, reaction to its enforcement has been hard, raging, and even violent. The beginning of 18th century is a term in which there are series of new developments in terms of Rakka province and Kilis. Rakka province will become prominent as tribe settlement area, and Kilis will become prominent with Oku İzzeddinli tribe centered public security problems. The failure of Oku İzzeddinli tribe's sedentism and new tax claim as a consequent of new financial status are preparative factors of these public security problems. Public security problems will have regional characteristics in a short time with Çukurova origin Rakka tribes' runaway to Kilis and get involved in the tribe. In order to solve the problem, Rakka governor Rızvan Ahmed Paşa will often be charged. However, in order to be successful Ahmed Paşa will demand Kilis and Ağaz regions tax revenues as malikane. Despite this approach which generates financial competence field for governmental efficiency, public security problem will not be solved. Ultimately, public security problem will continue for a long time in Kilis and nearby.

Keywords: Kilis, Tax Resistance, tribe, Rakka, Southeast

1. GİRİŞ

Egemenlik hakkına dayanarak vergilemede kendisine maddi ve hukuki zor kullanma yetkisi atfeden otoritelerin arzu ettikleri neticeye ulaşabilmesi önemli ölçüde adil olmalarına bağlıdır. Zira maddi zora dayalı karşılıksız verilen bir değer olarak algılanan verginin doğasında zaten potansiyel bir direnç oluşmaktadır. Tarihi tecrübeler bize, bu çalışmada ele alınan örnek olayda olduğu gibi mükelleflerin çoğu zaman vergilemeye gönüllü uyum sağlamayarak verginin doğasındaki potansiyel direnci harekete geirebildiğini, hatta adalet ilkesinin göz ardı edildiği durumlarda bu direnci aktif bir direniş dönüştürebildiğini göstermektedir.

Osmanlı İmparatorluğunun 18.yy'da artan askeri harcamalarından dolayı vergi tabanı geliştirilerek mali gelirlerin arttırılması hedeflenecektir. Bu bağlamda Kilis'in yakınlarında olan Rakka vilayeti aşiret iskân bölgesi haline getirilerekdir. Rakka aşiretlerinin iskân politikalarına tepkileri ve mali sisteme karşı olan dirençleri gecikmeksizin ortaya çıkacaktır. Aşiretlerin mali sisteme entegrasyonları ve yerleşik tarıma geçirilme girişimlerine verilen tepkiler asayış sorunları olarak somutlaşacaktır. Rakka'da ortaya çıkan bu sosyal kriz gecikmeksizin bölgesel bir karaktere sahip olarak, asayış sorunlarının Kilis'e de sirayet etmesine sebep olacaktır. Bölgedeki valilerin seferlerden dolayı genelde vilayetlerinin başında bulunmamasından dolayı aşiretler idari ve mali yükümlülüklerini yerine getirmek bir yana asayış sorunlarının merkezinde yer almaya başlayacaklardır. Belirtilen sorunlar çerçevesinde Kilis bölgesi aşiretlerinden de Okçu İzzeddinli aşireti öne çıkacaktır. Okçu İzzeddinli aşireti Osmanlı fütuhatının başlangıcı olan 16.yüzyıl başlangıcından 18.yüzyıl başına kadar olan süreçte sorunlu bir aşiret olmak bir yana, ok yapımındaki maharetleri ve yoğun hayvancılık faaliyetlerinden dolayı idari- mali yapıya olumlu katkıda

bulunmaktaydılar. Söz konusu aşiret 18.yüzyıl başlangıcından itibaren artık Halep- Anadolu ticaret yolunu zaman zaman intikaya uğratacak ve hatta hac kervanlarına saldırıya kadar bir dizi asayiş sorununun merkezinde olacaklardır. İlgili aşiretin sebep olduğu asayiş sorunlarının giderilmesi konusunda Anadolu müfettişi unvanını taşımasının sonucu olarak Rakka Vilayeti Valisi (merkezi Urfa'dır) Ahmed Paşa ve Halep valisi Mehmed Paşa sorumlu olacaklardır. Ancak ilgili valiler sonuca ulaşmak bir yana bölgenin yapısından kaynaklanan bir dizi farklı sorunla da karşılaşacaklardır. Sorunların aşılabilmesi için Ahmed Paşa Rakka Vilayetinde sahip olduğu aşiret yönetimine yönelik idari ve mali statüyü temsil eden malikâne deruhteciliğini Kilis için de talep edecektir.

Kısaca bu çalışmadaki metodumuz 18.yüzyıl başlangıcında başlayan Okçu İzzeddinli Aşireti gairesini, Rakka ile Kilis'in karşılıklı etkileşimi bağlamında ve idari-mali yapısal özellikler üzerinden tartışmaktır.

2. TARİHSEL SÜREÇTE DÜNYA VE OSMANLI'DA VERGİ DİRENCİ

Tarihi süreçte modern kamu maliyesi sisteminin gelişiminde en temel unsurlardan biri olarak devletin asli görevlerini karşılamak için vergilerin nakdi olarak salınması öne çıkmaktadır. Avrupa'da 15. yüzyılda olgunlaşmaya başlayacak olan bu süreç feodal üretim sistemi ilişkisinde merkezi devlet yönetimi yönündeki değişimin bir tezahürüdür. Devlet ve fert ilişkilerinde radikal bir değişimin ortaya çıkmasında parasal ekonomik gelişim ve bu gelişimi vergilemedeki yansımaları belirleyici olmaya başlamıştır (Gürkan ve Karahanoğulları, 2013: 1-26).

Genellikle toplanan vergiler finanse edilen kamu harcamaları ulusal kriz dönemlerinde artmakta, kriz sonrası harcamalar düşüş göstermekle birlikte önceki seviyelerin üzerinde kalmaktadır. Bu kalıcı kaymanın harcamalar üzerindeki etkileri öncelikle krize atfedilmekte ve vergi mükelleflerinin tahammül edilebilir vergi külfeti algısı da değişmektedir. Dolayısıyla başta savaşlar olmak üzere ulusal kriz dönemlerinde mükelleflerin artan vergilere karşı dirençleri kırılmakta ve vergi külfetine tahammül sınırları genişleyebilmektedir (Rasler ve Thompson, 1985:491:507). 1440 Fransa'sında ve 1480 İspanya'sında yöneticiler, savaş dönemi vergilerini toplamayı meşru bir hak olarak kabul etmişler, yasama organlarını saf dışı bırakmışlardır (Bean, 1973:203-221).

Vergiye karşı ayaklanmaların veya protestoların tarihi, en az Asya'da Geç Han Hanedanlığı (M.Ö. 25- M.Ö. 220) dönemi, Babil'de Hammurabi (İ.Ö. 1792-1750) dönemi ve Avrupa'da Roma İmparatorluğu (İ.Ö. 27-M.Ö. 337) dönemine kadar uzanmakta, Kaliforniya'daki vergi tasarısının geri çekilmesiyle neticelenen girişimler ve daha sonraki benzer olaylarla birlikte günümüze kadar süregelmektedir. Magna Carta (1215), Amerikan Devrimi ve 1789 Fransız Devrimi gibi tarihi olayların pek çoğunun kökeninde büyük ölçüde vergi ayaklanmaları bulunmaktadır. Tek başına bu durum bile vergi direncinin bazen ekonomik kaygıların çok ötesinde siyasi, sosyal ve hatta dini saiklerden kaynaklanabildiğini göstermektedir. (Burg, 2004:1-35).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde devletin tüm organları vergi toplama ile doğrudan ilgili idi. Devlet görevlilerin ücretleri bir takım vergi gelirlerinden pay olarak ödenmekteydi. Bazı vergi toplama görevlilerinin bir kısmı kanun dışı uygulamalarla ahalide tepkilere neden olmuş ve devletin meşruyetini sorgulanır hale getirmişlerdir. 1509-1590 döneminde meydana gelen Celali ayaklanmaları, Anadolu Türkmenleri ile merkezi otorite arasındaki anlaşmazlıklar, mezhep ihtilafları, İran'ın dış politikası, tımar sahiplerinin tımarlarının geri alınması ve artan vergi klfetidir (Gökbunar, 2007:1-24). Celali ayaklanmalarına katılan grupların önemli bir bölümünün vergi külfetine tahammül göstermeyen kesimlerden oluşmasına karşılık, daha sonra bu gruplardan oluşan Celali bölükleri de ahaliye eziyet etmiş ve onları topraklarından çıkarmışlardır. 16. yy başlarından 17. yy'a kadar devam eden başlıca olaylar, Şeyh Celal, Baba Znnun, Kalender elebi ve Karayazıcı ayaklanmaları adıyla bilinmektedirler (Aktan, Dileyici ve Saraç, 2002:1-20).

Tarihi süreç içerisinde, vergiden kaçınmak için istihdam edildikleri tarım alanlarından veya yerleşim merkezlerinde firar etme şeklinde tezahür eden davranışlar da ortaya çıkmıştır. Örneğin, Moğol İmparatorluğu (M 1500-1750) döneminde, aşırı vergilendirme karşısında yaşadıkları toprakları terk etmek Hindistan'da hayli yaygın olarak karşılaşılan tepkiler olmuştur. Yine 19. yy başlarında Osmanlı yönetimi altındaki Suriye'de, bir çok köylü vergi külfetinden kaçınmak için çiftçilik yaptıkları devlete ait topraklardan ve köylerinden firar etmişlerdir. İslami hükümlerin, yaşadıkları yerleri terk etmeleri hususunda insanları zgr kılmasına rağmen firar eden köylüler bazen cebren geri getirilmişlerdir. Onların cebren geri getirilmelerinin dayandığı husus, verginin bir köyünün cemaatine veya aşiret mensuplarının tamamına müşterek olarak salınması ve böylece o mntıkada mukim olan herkesin vergi tahsilatından mesul tutulmasıdır. Hama bölgesinde vergi, yetişkinler yahut hane halkı sayısına değil toprağa uygulanmakta idi. Devlet görevlileri de, neticede toplanmasını teminat altına aldıkları tüm vergilerden bir pay elde ediyorlardı (Burg, 2004:1-35).

Osmanlı sistemi, köylü tebaanın Őikayette bulunmasını ve haklarını mahkemelerde aramasını sınırlandırmamıştır. Köylülerin toprak sahiplerine, vergilere, devlet politikalarına ve diğer meselelere karşı gösterdiği tepkiler, çoğu kez toplumsal bir harekete veya daha fazla kargaşaya dnuşmeden mahkeme aşamasında hükme bağlanmış ve meseleler hal edilmiştir. Kırsal toplum yapısındaki konumu itibariyle Osmanlı mahkeme sistemi, ferdi veya kurumsal ölçekteki anlaşmazlıkları hal yönündeki muameleleriyle, toplumsal hareketleri caydırıcı fonksiyon icra etmiştir (Barkey ve Van ROSSEM, 1997:1345-1382). Ancak, tarih boyunca muhtelif toplumlarda vergi direncine dair ortaya çıkan olayların merkezinde çoğunlukla vergi tahsildarları bulunmaktaydı. Ahalinin vergiye düşman olmasına tahsildarların neden olması sık rastlanılan bir durum idi. Dolayısıyla ağlar boyunca tahsildarlar, tahkir, tehdit, göz dağı, yağma, kovulma, kaçırılma, eziyet ve hatta katledilme gibi tepkilerle bariz ve kolay hedefler olarak verginin gazabına uğramışlardır (Burg, 2004:1-35).

Roma İmparatorluğu (İ.Ö. 200-M.S. 400) cebren hakimiyet altına aldığı bölgelerde nakden ödenmesi gereken vergiler uygulamakta ve topladığı vergileri başka bölgelerde harcamakta yahut Roma'ya transfer etmekteydi. İşgal altında bulunan halk bu vergileri ödeyebilmek için daha önce hiç ulaşamadığı ölçekte üretim yapmaya ve çalışmaya icbar ediliyordu. Bu uygulama imparatorluk sınırları içerisinde üretim ve ticaret hacminin artmasına yol açmış olmakla (Hopkins, 1980:101-125), birlikte Triumvirs Vergi Ayaklanması (İ.Ö. 44), Asya Vergi Direnişi (İ.Ö. 26-24), Pannonia Vergi Direnişi (M.S. 375) ve Galya'lı Tüccarların Vergiden kaçınma (400. Yy) mücadeleleri gibi bir çok vergi ayaklanmasına da sebebiyet vermiştir (Burg, 2004:1-35).

1953 Yılında Fransa kırsalındaki küçük esnaf, sosyal güvenlik vergilerine karşı protesto başlatmışlar, bölge çiftçileri de ödedikleri vergilerin karşılığında yeterli fayda sağlamadıkları gerekçesiyle bu protestoya katılmışlardır. Sosyal hareketlilik birkaç ay içerisinde Pierre Poujade önderliğinde bölgesel ölçüğe yayılmıştır. Vergilere karşı çıkan gruplara liderlik eden çoğu kimse, geleneksel politik çizgiler dışında taraftar topladıkları için, makul karşılanmamışlardır. Vergilere karşı başlatılan hareketlerde bariz bir sınıf farkı görülmemekle birlikte, Osmanlı İmparatorluğunda meydana gelen bazı hareketlerde olduğu gibi köylü kalkışmaları çoğunlukla yerel seçkinler tarafından, ayrıcalıklarının devamını sağlamak veya konumlarını güvence altına almak gayesiyle başlatılmış veya yönlendirilmiştir (Delalande ve Huret, 2013:301-307).

Son zamanlarda yapılan araştırmalar vasıtasıyla değer yargılarının, sosyal normların ve farklı coğrafyalarda yaşayan toplumların hareket tarzlarının vergilendirmeye karşı gösterilen tepkiler üzerindeki etkileri anlaşılmaya çalışılmaktadır (Alm ve Torgler, 2006:224-246). Örneğin, pek çok toplumda vergiye karşı ayaklanmaya varan aktif direniş tarzı tutumlar sergilenirken, Arjantin'deki vergi direnci kültürü kendini, daha ziyade vergi hükümlerine itaatsizlik şeklinde ifade edebilmektedir (Delalande ve Huret, 2013:301-307). Genel kabul gördüğü haliyle insanların çoğu vergi ödemekten hoşlanmamaktadır. Bu temel nedenden dolayı da kamu otoriteleri için herhangi bir yer ve zamanda vergi koymak ve bu vergileri tahsil etmek oldukça zorlaşmaktadır. Herhangi bir şekilde belli faaliyet türlerini, sektörleri veya fertleri vergilendirmek hem gelişmiş ve hem de gelişmekte olan ülkelerde kamu idaresi için ilave tehditler oluşturmaktadır ki bu problem batı literatüründe "hard-to-tax" (zor vergileme) olarak adlandırılmaktadır. Bu problemin mükelleflerce hissedilen en yakın etkisi herhangi bir vergi kombinasyonunda potansiyel gelirin azalması olarak ortaya çıkmaktadır (Alm, Martinez-Vazquez ve Schneider, 2003: 2-20).

3. 18.YY BAŞLANGICINDA RAKKA VİLAYETİNİN İDARİ VE MALİ GENEL GÖRÜNÜMÜ

Rakka vilayetinin merkezi günümüzde Őanlıurfa olup ve Tanzimat'a kadar olan süreçteki isimlendirmesiyle de Ruha sancağıdır. Bu vilayet coğrafi konumu itibarıyla Anadolu-Suriye bağlantısı durumundadır. Ancak Rakka vilayeti konumundan dolayı 18.yüzyıl başlarında Suriye orijinli Arap aşiretlerinin bölgeye gerçekleştirdikleri yağmalama faaliyetlerine maruz kalarak nüfus aşınması sorunuyla karşılaşacaktır.¹ Bu bağlamda Arap aşiretlerinin Anadolu'ya yönelik yağma eğilimlerinin bertaraf edilmesi bakımından bölgede nüfus yoğunluğunun arttırılması yönünde uygulamalar önem arz edecektir. Nüfus yoğunluğunun arttırılmasında izlenecek strateji ise, 1696'dan itibaren Anadolu'daki aşiretlerden problemlı olan grupların Rakka'ya iskânını başlatmaktır. Böylelikle sefer dönemlerinde yoğunlaşması muhtemel eşkıyalık hareketlerinin engellenmesi ve sefer lojistik faaliyetlerinin düzenli olarak sürdürülmesi de amaçlanmaktadır.²

18.yüzyıl ilk yarısı Osmanlı İmparatorluğunun Avusturya, Rusya ve İran'la savaşlarının yoğunlaştığı bir kriz dönemidir. Kriz döneminin başarıyla yönetilmesi bakımından da imparatorluk genelinde mali bakımdan gelirleri artırıcı idari bakımdan da etkinliğı geliştirici tedbirler uygulamaya girecektir. İran seferlerinin lojistik üssü olan Rakka vilayeti önemli bir konuma gelecek ve vilayet hazinesinde malî yapının güçlendirilmesi için gelir artırıcı tedbirler uygulamaya girecektir. Gelirlerin artırılması için ilk anda bu vilayetin idari tasnifinde yer alan, fakat Halep hazinesi varidatlarındaki mukataaların (Bk. Tabakoğlu, 1985: 120) ³ Rakka Hazinesine aktarımı gerçekleştirilecektir. Rakka vilayetinin 1695'te gelirleri toplamı 55.397 guruş iken bu gelire ilk etapta Rumkale mukataası, 1702'de Suruç mukataası⁴ 1709'da da Birecik iskelesi mukataasının aktarımları dâhil edilecektir (BOA, Cevdet Maliye 3243, H. 1120)⁵. Rakka Hazinesine yapılan gelir aktarımları sonucu 1704'te gerçekleşen gelir tutarı 101.885 guruşa yükselecektir. Ancak bu dönemde vilayet hazinesinde gelir artırıcı tedbirlerden olan aşiret iskânının mali sisteme katkısı oldukça sınırlı kalacaktır. Her ne kadar aşiret iskânı amaçlarından biri mali sistemin güçlendirilmesi ise de bu unsurların sürekli olarak firarları bakaya

¹ Suriye çöllerinde yerleşik olan Aneze ve Şemmar aşiretleri 16.yüzyıldan itibaren sürekli olarak Anadolu'ya doğru harekete geçerek ciddi asayiş sorunlarına sebep olmaya başlayacaklardır. Aneze ve Şemmar aşiretinin sebep olduğı asayiş sorunuyla mücadele için önleyici tedbirler devreye girecektir. Ayrıntılı bilgi için; Cengiz Orhonlu, 1987, Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı, Eren Yayıncılık, s.12.

² Ayrıntılı bilgi için; Cengiz Orhonlu,1987, Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı, Eren Yayıncılık.

³ Devlete gelir temin edebilecek her türlü sınavi, ticarî ve zirai birim mukataa konusunu oluşturmaktaydı. Arapça "kat" kesme masterından mukataa devlete gelir temin eden unsurları temsil eden bir kelimedir.

⁴ Rumkale mukataası 20.000 guruşluk, Suruç mukataası da 22.500 guruşluk senelik mal bedeli değerine sahiptir. BOA, Cevdet Maliye 18.206, H. 1114.

⁵İskele gelirleri 1708'de senelik 20.596.386 akçe iken, 2.556.600 akçelik zam ile varidat 23.152.986 akçeye (19.295 guruşa) çıkarılarak intikal işlemi gerçekleştirilmiştir.

sorunlarının düzelmesine engelleyecektir⁶. Ancak vilayet hazinesinde gelir artırıcı politikalarda ısrarlı olunması neticesinde Rakka gelirleri 1713 senesi verilerine göre 119.267,5 guruş seviyesine ulaşacaktır (BOA, DBŞM 16, h.1125/ m.1713). Her ne kadar Rakka Hazinesine Halep muhassıllığından aktarmalar bir kayıt transferi olarak değerlendirilebilecek bir görünüm arz etse de, aktarımı yapılan kalemlerde de zaman içinde ciddi artışlar meydana gelecektir. Bu durum Rakka vilayetinin, kendi idari tasnifinde yer alan mali birimlere doğrudan müdahale yapabilmesinin tezahürüdür⁷.

Rakka hazine gelirlerinin artması, İran seferlerinin sürdürülmesi bakımından oldukça gerekli olan zahire alım ve sevkine yönelik olarak emirlerin karşılık bulması bakımından da önem arz edecektir. Çünkü Rakka vilayeti, Bağdat ve Basra iâşesinin sağlanabilmesini mümkün kılan Suruç, Baziki, Barak ve Harran ovaları gibi zahire istihsali bakımından verimli tarım alanlarına sahiptir. Bölge tahıl istihsalinin Bağdat ve Basra gibi önemli garnizonlara en hızlı bir şekilde ulaştırılması için Fırat Nehri üzerindeki Birecik İskelesine de sahip olmasından dolayı artan bir stratejik değere sahip olacaktır. Ancak yüksek stratejik konumuna rağmen bu vilayet 18.yüzyıl başında henüz zor yönetilebilen bir yer olma konumundadır. Rakka'nın bu yüzyıl başındaki valisi olan Topal Yusuf Paşa Divana arz ettiği bir layiha ile vilayet hakkında genelde mali kısmen de idari sorunlara yönelik değerlendirmeler de bulunacaktır. Yusuf Paşa'nın layihesindeki başlıca unsurlar ise şunlardır(BOA, MAD 10.306: h. 1147/ m.1734);

Rakka vilayeti yönetilmesi zor olan aşiretlerin meskûn olduğu bir mahaldir. Sultan I. Selim fütuhattan beri bölgeye gelen valiler, büyük aşiretlerin işine pek karışmayarak zahiren bir denge politikası izlemişlerdir. Valilerin denge merkezli yaklaşımları genel olarak küçük aşiret ve sosyal zümrelerin aleyhine olmuştur. Küçük aşiret ve sosyal zümreler üzerinde yoğunlaşan idari uygulamalardan dolayı vergi ve angaryaları devlet ve büyük aşiretler karşısında korumasız bu zümreler üzerinde kalmıştır. Mukataalarda vilayet dışından tasarrufa sahip olanlar geçen zamanda yoğunlaşmaya başlamıştır. Bunlar mukataalarını vekilleri vasıtasıyla işlettiklerinden dolayı genel olarak kanunsuz vergi taleplerine sıklıkla maruz kalmışlardır.

Valilerin mukataa mültezimleri karşısında geliştirilmiş yetkilere sahip olmaları vergilendirme de adaleti sağlayacağı gibi yükümlülüğünü yerine getiremeyenlerin de hızlı bir şekilde tasnifi imkânını sağlayacaktır. Valilerin mali yönetim bakımından geliştirilmiş yetkilere sahip olması kadar idari bakımdan da görev süreleri boyunca kendilerini rahat hissetmeleri önem arz etmektedir. Çünkü fütuhattan beri merkezi idari maslahat Rakka vilayetinde sorunların bir türlü aşılammaması sorunu karşısında genellikle valilerin azliyle

⁶ Aşiretlerden gerçekleşen firarlardan dolayı, bunların kayıtlı buldukları mukataaların muaccelle ve senelik mal ödemelerinde 1695-1704 seneleri arasında 11.323 guruşluk bir bakaya gerçekleşecektir BOA, MAD 10.149, h. 1115, s. 79.

⁷ Ayrıntılı bilgi; Tahir Öğüt, 18.-19.Yüzyıllarda Birecik Sancağında İktisadi ve Sosyal Yapı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

işleri düzeltmeye çalışmışsa da beklenen iyileşmeler bir türlü gerçekleşmemiştir.

Yusuf Paşa Rakka vilayetindeki yapısal sorunları değerlendirdikten sonra idari ve mali alanda önerilerde de bulunacaktır. Bu bağlamda Rakka valileri, aşiret yönetiminden anlayan şahışlar arasından seçilmelidir. Atanacak olan valiler bölgede uzun süre görev yapabilecek konumda olmalıdır. Bölgede valilerin konumunu kuvvetlendirmek için mültezimlerin devre dışı bırakılması gerekmektedir. Vergi kaynağını tanımlayan mukataaların maliknelere dönüştürülmesi ve bunların göreve başlayacak olan valilere tümüyle blok olarak ihale edilmesi (bervech-i malikne) gerekmektedir. Ancak valinin byleyi geniş bir vergi kaynağını etkin bir şekilde işletebilmesi mümkün olamayacağından, valiye diğer şahışlara malikne ihalesi yapabilme yetkisinin verilmesi de (kasr-ı yed) talep edilmektedir.

Yusuf Paşa'nın idari ve mali bakımdan bir reformun yapılmasını talep eden yaklaşımı Divan'dan olumlu karşılık bulacaktır. Böylelikle Rakka vilayeti mukataaları valiye bervech-i malikne olarak ihale edilecektir. Rakka uygulamasının başarılı görülmesi üzerine 1746'da sorunlu olan vilayetlerden Aydın, Mora ve Kıbrıs muhassıllıklarında da bu uygulamaya geçilecektir(Tabakoğlu, 1985).

Rakka vilayeti bakımından önemli idari yükümlülüklerden olan aşiret iskn politikasının başarılı olabilmesi için de mali yönetimde malikne sistemi uygulanması stratejik bir temelde uygun görülerek uygulamaya girecektir. nkn aşiretlerin yeni yerleşim bölgelerinde uyum sağlayabilmeleri bakımından mali sistemle de uyumlu halde olmaları gerekli görülmektedir. Malikne sisteminin reayanın mültezim, tefeci veya diğer suiistimal mahfilleri karşısında koruyucu bir tarzda yapılandırılması da aşiretlerin uyum sürecini sağlayıcı bir nitelik arz etmekteydi (zvar, 2003: 21).

Aşiretlerin malikne sistemine dhil olmaları üretim ilişkilerinin temelini oluşturan det-i ağnam resminin vergiye dönüştürülmesiyle gerçekleşecektir. Aşiretlerin deye geldikleri deti ağnamlar böylelikle malikne sistemine dhil edilecektir. Ancak uygulamada deti ağnam tahsilinde malikneci vekilleriyle aşiret mensuplarının doğrudan ilişkide bulunmaları durumu aşiretlerin tepkisine sebep olacaktır. Aşiret reayalarının maliknecilerle olan doğrudan ilişkiye tepkilerin yoğunlaşması üzerine h.1127/m.1724'de bu vergi malikne sisteminin dışına çıkarılacaktır (akır, 2003: 161).

Yusuf Paşa'nın layihası sonrasında aşiretlerin malikne sistemine dahil edilerek uyumlaştırılmasının sonucu aşiretlerin Rakka Hazinesine olan katkıları 1713'de %20'lik bir paya sahip olacaktır. Ancak 1724'de adeti ağnam resimlerinin malikne sisteminin dışına çıkarılmasının sonucu olarak Rakka'da aşiretlerin mali gelirlere katkıları 1733'de % 2'ye gerileyecektir(BOA, MAD; 9.925, H. 1146: 352)⁸.

⁸ Rakka Hazinesinde 1713'te aşiret iskan mukataası 31.500 guruş iken 1146'da 4.270 guruşa gerilemiştir.

Rakka Hazinesi gelirlerinin artırılmasında iskâna tabii tutulan aşiretlerin mali sisteme katkılarının sınırlı olmasına rağmen bu vilayet gelirlerinin artması devam edecektir. Ancak malikâne sisteminin aşiretler üzerindeki etkisini kontrol edilebilmelerini sağlaması bakımından da önem arz etmeye devam edecektir.

Ancak malikane işletmecilerinin vergi kaynağının korunması bakımından aşiretlerle ilgili gelişmeleri anında takip ederek idari birimleri düzenli bilgilendirmesi üzerine mukataaların verimli bir şekilde yönetilmeleri de mümkün olacaktır (BOA, A.DVN. MHM.d.142, 4H.1149: 219).

Rakka vilayetinde yoğun olarak uygulanan malikâne sisteminin sonucunda bu vilayet hazinesinin 18.yy başında senelik 60 bin guruş olan gelirleri Ahmed Paşa'nın valilik görevini ifa etmekte olduğu 1733'de de 220 bin guruşa kadar yükselecektir(Öğüt, 2008).

4. 18.YY ÖNCESİNDE HALEP YENİİL TÜRKMENLERİ İLE OKÇU İZZEDİNLİ AŞİRETİ'NİN GENEL İKTİSADİ VE SOSYAL DURUMLARI

Okçu İzzeddinli cemaati Kilis yakınlarındaki Kürd Dağında ikamet etmektedir. Kürd Dağı ismiyle uygun bir şekilde Kürd aşiretlerinin yerleştiği mahal olup, bu bölgede Okçu İzzeddinli aşiretinden başka Amikli ve Şıhlar aşiretleri de bulunmaktadır⁹. Bu aşiretlerden en büyüğü olan Okçu İzzeddinli aşiretinin merkezleri de Keferdiz nahiyesiydi¹⁰. Aşiretlerin yönetimi için teşkil edilen kazalar fiziki bir yerleşim yerine karşılık gelmeksizin köy toplulukları şeklinde de olabilmekteydi. Okçu İzzeddinli cemaati bu uygulamaya uygun olarak Kilis'in Osmanlı idaresine dâhil olduğu 16.yüzyılda da Ekrad Kazası teşkil edilerek siyasi tasnife tabi tutulacaktır. Okçu İzzeddinli Aşireti genel olarak sadece Kilis bölgesine münhasır bir aşiret olmayıp 16.yüzyıldaki yerleşim bölgeleri aşağıda görüldüğü gibidir;

⁹ Okçu İzzeddinli aşireti Valide Sultan Vakfına Ekrad-ı İzzeddinli olarak kaydedilmiştir. Bu dönemde Kilis'te tüm konar-göçer nüfusunun ise 37.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Konargöçer nüfusunun yoğun olduğu Kilis'te aşiretlerin sahip olduğu koyunların miktarı da 1570 verilerine göre 590.000 kadardır. Metin Akis, "Tahrir Defterlerine Göre 16.Yüzyılda Kilis Sancağındaki Aşiretlerin İdareleri, Nüfusları ve Yaşam Tarzları", Erşim Yeri; eskieserler.com, Erişim Tarihi; 20.03.2013. Ancak Okçu İzzeddinli aşiretinin bölgedeki varlığı Osmanlı hâkimiyeti öncesinde mevcuttur. Bu aşiret Osmanlı hâkimiyetine girdiği 16.yüzyıldan 18.yüzyıl başına kadar olan süreçte bir sorun odağı olmadığı gibi 1683'deki II. Viyana kuşatmasını takip eden Avusturya seferlerinde de yer almıştır. Mustafa Öztürk, İzziye Kazasının Kuruluşu ve Milli Mücadeledeki Yeri, dergi.ankara.edu.tr/18/33/253.

¹⁰ Kürt aşiretlerinin islah edilmesi ve böylelikle Halep yolunda emniyetin sağlanabilmesi için 1865'de İzziye Nahiyesi kurulmuş ve bu nahiyeye Kilis Kazasına bağlanmıştır Cevdet Paşa, Tezakir(21-39), Yayına Hazırlayan; Cavid Baysun, TTK, s.144-147.

Tablo 1: 16.Yüzyılda Okçu İzzeddinli Aşiretinin Yerleşik Olduğu Yerler

Cemaat İsmi	Boyu	Yerleşim Yeri
Ali Veledi Sadi	-	Hısn-ı Mansur(Adıyaman), Elbistan, Behinsi(Besni)
Ali Tahir	-	CebelüTarmuk
Bergüvanlu	Avşar	Kilis Sancağı öm Nahiyesi
Hızıryanlu	Bayındır	Halep Vilayeti- Ağzaz Kazası
İnal Kethüda	Avşar	Malatya Sancağı-Behisni Kazası
Sabganlu	BozulusTürkmeni	Halep Vilayeti- Ağzaz Kazası
Sayanlu	Yıva Boyu	Kilis Sancağı-öm Nahiyesi
Serkünanlu	Ekrad	Halep Vilayeti- Ağzaz Kazası
Zirekanlu	İğdir Boyu	Malatya Sancağı- Behinsi Kazası

Kaynak; Yusuf Halaçoğlu, Anadolu da Cemaat ve Oymaklar, TTK, Ankara, 2009, Cilt 1;s.120, 121, 134, Cilt 2; s.1048, 1122, Cilt 4; s.1918, Cilt 5, s.2089'e göre hazırlanmıştır.

Okçu İzzeddinli aşireti mühimme kaynaklarına göre Bozulus Türkmenlerinden olup, bölgenin Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonra Kilis Sancak tahrir defterlerine Ekrad-ı İzzeddinli olarak kaydedilmiştir (Gündüz, 2007: 146)¹¹. Cemaatin tahrir kayıtlarındaki isimlendirmesinde ise kethüda ları olan Şeyh İzzeddin Beğ isminden hareket edildiği tahmin edilmektedir. Kilis'te gerçekleştirilen 1536 tarihli tapu tahrir verilerine göre Okçu İzzeddinli, taife olarak kayda geçmiş olup, Saikanlı, İbanlu, Yerlübanlu, Hıdırbanlu, İzkanlu, ve Amel Kethüda cemaatlerinden oluşmaktadır. Aşiretin isim kökünde bulunan "okçu" ibaresinin ise ok yapımında usta olmalarından başka bunları emredilecek yerlere de taşımakla mükellef olmalarından kaynaklanmaktadır.

Bu aşiretin bağlı bulunduğu Kilis bölgesi genel olarak konar-göçer aşiretlerin yoğun olduğu bir yer konumundaydı. Kilis'te tüm konar-göçer nüfusunun 1570 senesi tahrir verilerine göre 37.000, koyunlarının miktarı ise 590.000 kadar olduğu tahmin edilmektedir (Akis:2013) Bölgedeki aşiretlerinin tabii olduğu mali tasnifte kayıtlı oldukları Halep Türkmenleri de 1596 senesi verilerine göre 55.000'ne yakın nüfusa 2.000.000'u aşkında koyun varlığına sahiplerdir. Üretim ilişkilerinin doğal sonucu olarak da ağnam resmine tabi idiler (Özdeğer, Tarih:177-224)¹².

¹¹ Bu aşiretin tam olarak ismi İzzedinHacılu'dur. Celali isyanları döneminde Amid-Mardin ve Ura hattında da yerleşik olan Bozulus Türkmenleri Karaman ve Konya tarafına doğru firar etmeye başlamışlardır. Bu esnada aşiret İzzeddinli ismini alacaktır.

¹² Kişi başına düşen koyun sayısı ise yaklaşık olara 38'dir. Halep Türkmenlerinin 1596 senesine göre mali sisteme katkıları 1.175.000 akçe olup bunun 1.000.000 akçelik kısmını ağnam resmi oluşturmaktadır. Ağnam resminin hesaplama tekniği hesaplama tekniği vilayet kanunnamesinde

Her ne kadar Okçu İzzeddinli aşireti mali yapıda Halep Türkmenlerine dâhil olsa da diğer aşiretlerden ayrı bir tarzda özellikleri de yansıtmaktaydılar. Halep Türkmenleri büyük ölçekli hayvancılık faaliyetlerinin doğal sonucu olarak yaz aylarını Sivas'ın Uzunyayla ve Kangal mıntıklarını içeren Yeniil sancağında, kış aylarını ise Halep düzlüklerinde geçirmekteydiler (Özdeğer, 1987: 177-224). Ancak Okçu İzzeddinli aşiretinin yaylak bölgesi Kâfir Dağı kışlak bölgeleri ise Kilis ve Azaz düzlüklerinden oluşmaktaydı (BOA, A.DVN. MHM.d.140, h. 1147/ m.1734:99). Bu durum hayvancılık alanları bakımından Okçu İzzeddinli aşiretini Halep Türkmenlerinden ayırmakta olup, yerleşik tarım kültürünün de gelişmiş olduğunun da göstergesidir.

Halep Yeniil Türkmenleri nüfus yoğunlukları ve hayvan sayılarının yüksekliğinden dolayı Osmanlı fethiyle birlikte Sultan hassı olarak mali sisteme dâhil edilmişlerdir. Ancak 1548'de Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı olan Mihrümâh Sultan Vakfının kurulmasıyla birlikte Halep Türkmenleri vergilerini bu vakfa eda etmeye başlayacaklardır. Sultan III. Murad döneminde ise padişahın annesi olan Nurbanu Sultan Vakfı 1588'de kurulunca Halep Türkmenleri vergi yükümlülüklerini Valide Sultan vakfına karşı yerine getireceklerdir (Şahin, 2006: 159).

5. 18. YY BAŞLANGICINDA OKÇU İZZEDİNLI AŞİRETİNİN İKTİSADİ-MALİ KONUMLARI VE DEĞİŞİM

Okçu İzzeddinli aşiretinin 18.yüzyıl başlarında varlığının 5.000 çadır olduğu tahmin edilmekte olup diğer aşiretlerden olan Şeyhli ve Amikli aşiretleri ile birlikte mutlak olarak konar-göçerlikten yerleşik düzene geçeceklerdir (Halaçoğlu, 1991: 55). Halep Türkmenlerinden farklı olarak yaylak ve kışlak mesafeleri yakın olan bu aşiretler, hayvancılık ve yerleşik tarımı bir arada yürütebilme özelliklerini her zaman için taşımaktaydılar. Ancak bunlar yakın çevrelerinde bulunan diğer yerleşik reaya üzerinde baskı oluşturmalarından dolayı 1702'de arazilerine el konularak sair şahıslara satılacaktır (Orhonlu, 1990: 37). Böylelikle bu aşiretler yerleşik düzenleri konusunda ağır bir darbeye maruz kalacaklardır.

Halep vilayeti ile bu vilayetin kuzeyinde bulunan Kilis ve Azaz bölgeleri 18.yüzyılın başlarından itibaren Şemmar ve Aneze aşiretlerinin yağmacılık akınlarına maruz kalmaya başlayacaktır. Bu önemli sorun karşısında 1709/1122 tarihli bir fermanla açıkça görüleceği üzere, Arap aşiretlerinin tedibine karşı Rakka vilayetinde Türkmen ve Kürt aşiret iskânlarıyla bir direnç noktası oluşturulmak istenecektir (Halaçoğlu, 1991: 118).

Halep bölgesinin maruz kaldığı yoğun eşkıyalık hareketleri her ne kadar başlangıçta Aneze ve Şemmar aşiretlerinin etkisiyle ortaya çıkmışsa da, bu husus Kilis orijinli Okçu İzzeddinli Aşireti'nin de sürece dâhil olmasıyla derinleşerek devam edecektir. Halep Vilayetinde derinleşecek olan asayiş

---

de tanımlanmış olup her hane birimi için koyun başına 1 akçe, her bennaktan 12 akçe ve mücerreden ise akçe olarak belirlenmiştir.

sorunları karşında mali yapı da derin bir etkiye maruz kalacaktır. Mesela 17.yüzyılın 2.yarisında Kilis vergileri 750.000 akçe Halep vergileri ise 2.800.000 akçedir. Bu rakamlar ise Anadolu vergi ortalamasının oldukça üzerindeydi (Barkey, 1999: 222).

Halep'in mali sisteme katkısı tarihsel süreçte kesintiye uğramaksızın istikrarlı bir şekilde devam edebilmiştir. Halep Muhassıllığı gelirleri 1695'de 17 milyon akçe olup %69'u 11.850.770 akçe ile malikâne mal bedellerinden (senelik ödemeler) oluşmaktaydı (Özvar, 2003: 103). Halep'teki aşiretler ise yoğun olarak Halep Muhassıllığından ayrı olarak Valide Sultan Vakfı hassına katkıda bulunmaktaydılar. Halep Türkmen aşiret mukataalarının senelik geliri de h.1113/m.1702'deki geliri 18.391.000 akçe gibi yüksek bir değere karşılık gelmekteydi (Cezar, 1986: 49).

6. RIZVAN AHMED PAŞA'NIN RAKKA VALİLİĞİNE ATANMASI SÜRECİ VE BÖLGESEL ETKİLERİ

Rakka vilayeti Yusuf Paşa layihesindeki görüşlerinin uygulamaya girmesi üzerine idari ve mali istikrara kavuşmuştur. Yusuf Paşa'nın Urfa'da vefatı sonrasında idari istikrar arayışı devam edecektir. Bu durum Rakka vilayeti kadar yakın çevresi ve Halep vilayeti bakımından da önem arz edecek bir husustur. Ahmed Paşa merkezi Ruha (Urfa) olan Rakka valiliğine Sivas valiliğine atanan kardeşi Vezir Hüseyin Paşa'nın yerine 1731'de vezirlik payesiyle atanmıştır. Ahmed Paşa'nın valilik görevine atanması bu vilayet valiliği için oldukça uzun bir dönem olan 14 yıllık görev süresinin de başlangıcıdır (BOA, A.DVN. MHM.d.138, s.122, h.1144/m.1731).

Rakka vilayetinde 18.yüzyılın ilk yarısına görev yapmış olan bu üç valinin ortak bir özellikleri de bulunmakta olup bunların Arapkir'li ulema bir aile olan Kadızadelerden olmalarıdır. Ancak Ahmed Paşa'nın Rakka valiliğine atanması bu şahsın Rumeli Beğlerbeği payesiyle seferlerdeki üstün hizmetlerinden dolayı Bağdat Valisi Ahmed Paşa'nın Divan'dan talebinin uygun görülmesi üzerine gerçekleşmiştir. Valinin atandığı dönem İran'la siyasi sorunların derin olduğu bir döneme karşılık gelmektedir. Bu durumun sonucu olarak Ahmed Paşa'nın Rakka'ya atanması sürecindeki faaliyetlerinde muhtemel İran seferiyle ilgili görevleri öne çıkacaktır (BOA, A.DVN. MHM. d.138, H. 1144/ M.1731:122).

Ahmed Paşa'nın Rakka valiliği görevine başladığı dönemde bu vilayet ve yakın çevresindeki yerlerde ciddi asayiş sorunları yaşanmaktadır. Sorunların temelinde ise vilayetlerdeki tımarlıların birbirini takip eden seferlerden dolayı yerlerinde olmamaları belirleyici olmaktadır. Rakka vilayetinde de bölgenin aşiretlerinden olan Milli ve Suriye çöllerinden bölgeye hayvanlarını yamak için gelen Arap aşiretlerinin (Urbanlarının) sebep oldukları yağma olayları da yoğunluk kazanmıştır. Rakka'da asayiş sorununun derinleşmesi üzerine İran seferinden dolayı vilayetten talep edilen senelik ortalama 300 bin kile zahire tertibi ve 200 askerin hazırlanmasında bile sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu dönemde mali ve idari yapıyı olumsuz yönde etkileyen asayiş sorunları Rakka'ya münhasır olmayıp bölgesel bir karaktere sahip olmaya başlamıştır.

Halep vilayeti Kilis sancağında da Okçu İzzeddinli cemaati başta olmak üzere bölgedeki aşiretler Divandan gelen avarız vergisi (Barkan, 1969:13)¹³ ödemeleri talebi karşısında isyan ederek yükümlülüklerini yerine getirmemişlerdir¹⁴. Devletin sefer dönemlerinde ortaya çıkan masrafları karşılamak için saldırdığı vergiler grubuna Tekâlif-i Divaniye vergileri denilmekte olup bunlardan en önde geleni ise Avarız vergileridir. Tekâlif-i Divaniye vergileri miktar ve uygulama süresi olmamasından dolayı sancak kanunnamelerinde karşılık bulmamışlardır. Bu vergilerin tarh ve tahsil usulleri ise sancak kadılık makamı ve bu makamın belirlediği yerel bir kurul tarafından belirlenmekteydi (Akdağ, 1995). Yani Tekâlif vergileri yapılarından dolayı kolaylıkla ihtilafli bir uygulamaya dönüşebilme riski barındırmaktaydılar.

Halep ve Rakka'da tımarlıların seferde olmalarından dolayı baş gösteren asayiş sorunları da yeni vergi talepleriyle de birleşerek derinleşmeye başlamıştır. Asayiş sorunlarının merkezinde yer alan eşkıyalık hareketlerinin de artması üzerine Halep Türkmenleri 1723'den itibaren Valide Sultan vakıf reyası statüsünden çıkarılarak merkez hazineyi temsil eden havas-ı hümayun vergilerine dâhil edileceklerdir. Bu mali tedbiri tamamlar şekilde Rakka'ya iskânlarına yönelik politika da uygulanmaya başlayacaktır (Tabakoğlu, 1985: 221). Rakka ve Halep vilayetlerindeki mali yapıdaki düzenlemelerin sonucunda aşiretlerin vergilere karşı aktif dirençleri ve sonrasında da asayiş sorunları ortaya çıkacaktır.

Halep Türkmenleri ve Okçu İzzeddinli aşiretinin aktif vergi direncine sebep olan gelişmelerin merkezinde kadim statülerine aykırı yeni vergi talepleri belirleyici olacaktır. Mesela bu aşiretler Valide Sultan hasarlarından olmalarından dolayı hazariye ve seferiye vergilerinden muaflardır. 1731'de bu aşiretler kadim haklarına aykırı bir şekilde malikâneye dâhil edilerek ilgili vergilerin de mükellefi haline geleceklerdir. Bu bağlamda Valide Sultan Vakfı reyası olmalarına rağmen Hısn-ı Mansur kazası Rişvan karyesinde ikamet edenlerden imdadı seferiye ve hazariye karşılığı olarak 1747'de haksız olarak vergi talebi gerçekleştirilecektir (Söylemez, 2007: 57).

Ahmed Paşa'nın görev yapacağı dönem boyunca, sorunlu aşiret mensuplarının Rakka'da iskâna tabii tutulması ve Anadolu genelinde de asayişe mugayir eylemleri olanların tedibine yönelik olarak verilecek olan görevlere her zaman hazır bir şekilde bulunması gereği sıklıkla emirlerle hatırlatılacaktır (BOA, A.DVN.MHM. d.140, H. 1147/ M.1734: 270).

¹³ Avarız vergisi savaş dönemlerinde alınan olağanüstü bir vergi olmasına rağmen zamanla olağan bir vergi haline gelmiştir. Ancak aşiretlerden avarız vergisinin tahsilindeki güçlüklerden dolayı 1642'de adeti ağnam vergisine eklenecektir.

¹⁴ Rakka'dan Hüseyin Paşa ve Ruha Kadısı Seyyid İbrahim marifeti ile tertip edilecek olan 200 süvari Halep valisinin emrine girerek Kilis'teki asayiş sorunun haledilmesiyle uğraşacaklardır. Rakka eyaletindeki asayiş sorununa rağmen buradan talep edilen zahirenin hasat mevsimi geldiğinde tertibi de vali ve kadı tarafından gerçekleştirilmek durumundadır. BOA, A.DVN.MHM.d.138, s.86, H. 1144/ M.1731. Kilis aşiretlerinden olan Okçu İzzeddinli ve yakın bölgelerin aşiretlerinden olan Tacirli, Bektaşlı ve Kılıçlı oymakları da bu olağanüstü dönem vergisi talebi karşısında vergi ödemeyi ret etmekte ve aynı sancaktaki sair reyaya karşıda yağma hareketlerine girişeceklerdir. BOA, A.DVN.MHM. d.140, s.270, H. 1147/ M.1734

7. AHMED PAŞA’NIN RAKKA VALİLİĞİ DÖNEMİNDE OKÇU İZZEDDİNLİ AŞİRETİNİN DURUMU

Ahmed Paşa’nın 1731’de Rakka valiliğine atanması sonrasında asayiş ve iskân ile ilgili görevleri ağırlıklı bir yere sahip olacaktır. Bu görevler bağlamında yoğun şekilde muhatap olduğu aşiretlerden biri de Kilis Okçu İzzeddinli aőiretidir. Ancak Okçu İzzeddinli aşiretinin Rakka iskânıyla ilintili durumu Ahmed Paşa’nın göreve başlamasından çok önce bir eşkıyalık eylemi sonucunda 1696’da ortaya çıkacaktır. Rakka’ya olan iskân kararı İzzeddinli aşiretinin 18.ve 19.yy boyunca Çukurova’nın doğusu, Maraş ve Halep arasında sebep olacakları asayiş sorunlarının da adeta habercisi durumundadır.

Asayiş sorunuyla mücadele İzzeddinli aşiretinin 1696’daki Rakka iskânı örneği dışında başkaca idari tedbir ve müdahaleler uygulamaya girecektir. Bunlardan biri de sefer dönemlerinde Rakka ve Halep vilayetlerinde aşiretlerin yaylaya çıkmalarının yasaklanmasıdır¹⁵. Ancak yaylaya çıkma yasağı mutlak bir kural olmayıp eşkıyalık hareketlerine karışmamış olan aşiretlerin talepte bulunmaları halinde bu tedbir mahiyetindeki eylem askıya alınabilmekteydi¹⁶.

Asayişsizlik sorunlarının ortaya çıkmasıyla birlikte Halep valiliği sorunun üzerine gitmek için gerekli olan imkânların sınırlı olmasından dolayı sefer döneminde vilayetin yolları da kapatılacaktır. Tedbir mahiyetindeki bu eylemin sonucu olarak zaten eőkıyalıktan bunalan halkın hareket edemez hale gelmesinden dolayı iktisadi koşullar bakımından da mobilitenin kesintiye uğramasıyla iktisadi ve mali bakımdan da zor bir süreç yaşanmaya başlayacaktır (BOA, A.DVN. MHM.d.141, H.1148/ M.1735: 8). Okçu İzzeddinli Aşireti bakımından da yayla yasağı en temel iktisadi faaliyet alanları olan hayvancılığın sürdürülmesini zorlaştıran bir uygulamadır.

8. HALEP AŞİRETLERİNİN VERĐİ DİRENÇLERİNİN ASAYİŞ SORUNUNA DÖNÜŐMESİ

Ahmed Paşa göreve başlayıp Hemedan seferine çıkmadan önce ilk aldığı emirlerden biri de Okçu İzzeddinli aőiretiyle ilgilidir. Bu aşiret Maraş-Pazarcık ovası çevresinde görülmeye başlamış olmasına rağmen Halep Valisi de Avşar tedibiyle uğraşmasından dolayı ilgili görev Ahmed Paşa’ya havale edilecektir. Ancak Ahmed Paşa Okçu İzzeddinli aşiretinin Pazarcık’ta tedibinde başarılı olamayacaktır. Bunun üzerine paşa da hızlı bir müdahale şansını yakalamak için Siverek sancağına çekilecektir (BOA, A.DVN. MHM. d.138, H. 1144/ M.1731: 206). Ahmed Paşa’nın Siverek’te konuşlanması,

¹⁵Bölgenin en büyük aşiretlerinden olan Barak aşiretinin Sivas tarafına doğru yaylaya çıkma teőebbüsleri, sefer dönemlerinde tüm aőiretlere yönelik yasaklanarak engellenmiştir BOA, A.DVN. MHM.d.142, s.125.H.1149/

¹⁶Mesela Adana bölgesi aşiretlerinden olan Mir cemaati hiçbir asayiş sorununa sebep olmadıkları ve vergilerini de düzenli ödediklerini öne sürerek 1147 Halep valisinden talepte bulunacaktır. Ancak yayla çıkma yasağı Divan’dan çıktığı için sorun bu birime havale edilecektir. Divanda yapılan görüşmede ise aşiret mensuplarının yaylaya çıkma talepleri uygun bulunacaktır BOA, 11)A.DVN.MHM. d.140, s.345, H. 1147/ M.1734.

İzzeddinli aşiretinin bir sene öncesinde Keferdiz isimli yeri yağmalamış olması ve hasat mevsiminin yaklaşmasından dolayı benzer bir eylemin gerçekleşeceği yönündeki beklentidir (BOA, A.DVN.MHM.d 138, sene; 1144/ M.1731: 86).

Ahmed Paşa'nın İzzeddinli tedibine yönelik tüm girişimleri başarısız olduğundan ve paşanın sefere iştirak emri almasından dolayı bu görev Ahmed Paşa'dan önce Rakka valiliği yapmış olan Kadızade Hüseyin Paşa oğlu Malatya valisi Ali Paşa'ya verilmiştir (BOA, A.DVN. MHM. d.140, H. 1144/ M.1731: 399). Ancak Ali Paşa'da aldığı görev karşısında başarısız olacaktır.

İzzeddinli aşiretinin tedibi yönündeki girişimler başarısızlıkla sonuçlandığı gibi sair aşiret mensuplarından nizama aykırı hareket edecekler bakımından da bir çekim merkezi olmaya başlayacaklardır. Mesela Halep Muhassıllığı reayasından olan Maraş İblikli cemaati malikânegilerine ödemeleri gereken mukataa mal bedeli olan 5.000 guruşu ödememiş olmalarından dolayı tedip ve tedbir mahiyetinde Rakka vilayetinin Harran Nahiyesine iskân edileceklerdir. Ancak Maraşlı İblikli cemaati iskân edildiği bölgede mali sisteme katkıda bulunmak bir yana, yeni iskân yerlerinden firar ederek Okçu İzzeddinli aşiretine 1735'den itibaren katılarak asayiş sorunlarının merkezinde yer almaya başlayacaklardır (BOA, A.DVN. MHM.d.141, H.1148/ M.1735: 8).

Halep ve Rakka aşiretlerinin nizama aykırı harekette bulunmalarında bölge genelinde devlet otoritesinin zayıflamış olması da belirleyicidir. Bu bağlamda Arap Mevali aşiretinin eşkıyalık hareketleri sonucunda Halep, Birecik ve Kilis arasında meskûn olan 15 aşiret Çukurova ve Ayıntap tarafına doğru firar edecektir. Bunlardan bazıları ise İblikli aşiret örneğinde olduğu gibi Okçu İzzeddinli aşiretine tabii olacaklardır. Asayiş sorunun derinleşmesi üzerine Ahmed Paşa'ya İblikli mensuplarını toparlamak ve Rakka Hazinesine de kayıt etmekle görevi yeniden verilecektir. Bu aşiretin Halep Muhassıllığını İblikli mukataasına kayıtlı oldukları 5000 guruşluk mal bedeli ödemeleri de artık Rakka hazinesine kayıt edilmeleri ile 6000 guruşa çıkarılacaktır (BOA, A.DVN. MHM. d.141, H.1148/ M.1735: 9). İblikli örneğinde de görüleceği üzere vergi direncinin sonucunda ortaya çıkan asayiş sorunlarını giderilmesinde ilgili aşiretin Rakka iskânıyla yeniden mali kayıt altına alınması tercih edilen bir politik araç olarak öne çıkacaktır.

Ahmed Paşa'nın Keferdiz'de İzzeddinli aşiretini ele geçirmesi başarısız olsa da Halep valisinin tedip için uğraştığı Recepli Avşarları kısmen ele geçirilecektir. Ancak Recepli Avşar aşireti kadim yerlerinde tutulmayarak 1732'de Rakka'da tekrar iskâna tabi tutulacaklarsa da Halep yönüne firarları da gecikmeksizin meydana gelecektir (BOA, A.DVN. MHM.d.138, H.1145/M.1732: 244) ¹⁷. Böylelikle Avşarlar Rakka'dan ayrıldıktan sonra

¹⁷Recepli Avşar Aşiretinin mali yükümlülüğü Haremeyn Muhasebesine karşılık gelmekte olup, bunlar her sene ilgili birime senede 1200 guruş ödemeleri gerekirken seferlerin başlamasıyla birlikte yükümlülüklerini de yerine getirmemişlerdir. Ahmed Paşa'dan Avşar aşiretinin Rakka'ya veya en azından Kıbrıs'a iskânı emredildiği gibi, birikmiş olan vergi borçlarının tahsili de talep edilmektedir.

Kilis'e gelip buradaki aşiretlerle çatışmaya gireceklerdir (BOA, A.DVN.MHM.d 138, sene; 1144: 86)¹⁸.

Halep ve Kilis mıntıkasında 1732'deki Avşar galesi sonrasında yeni bir gaile dalgası da 1733'de patlak verecektir. Bu gaile sürecine gecikmeksizin Okçu İzzeddinli başta olmak üzere, Ekişli ve kzl aşiretleri de tabii olacaklardır. Adı geçen aşiretlerin kalkışmalarının gerekçesi ise mali sistemde kayıtlı oldukları Kilis mukataasının Maraş valisi Rişvanzade Süleyman Paşa'ya ihale edilmesi sonrasında ilgili paşanın vekili olan Battal efendinin reayadan defterde olmayan vergileri talep etmesidir (BOA, A.DVN. MHM. d.145, H.1151/ M: 264).

Avşar ve Okçu İzzeddinli aşiretlerinin birlikte sebep oldukları sorunların aşılamaması zerine Ahmed Paşa'dan ilgili aşiretlerin 1734'de Rakka isknında kararlı olması istenecektir. İskn aşamasının mutlak anlamda başarıya ulaşılabilmesi gerekçesiyle bunların hızlı bir şekilde birer mukataa birimi haline getirilerek mali sisteme dhil edilmeleri de istenecektir (BOA, A.DVN. MHM. d.138, H.1145/ M.1732: 414).

Ahmed Paşa'dan talep edilen kararlılık halinin göstergesi olarak bazı yetkilerinin bile sınırlandırılması örnek olarak "istisna" yetkisinin uygulanmaması isteğidir. Bu kural uyarınca "iskan-ı muallam kapıcıbaşı" sıfatlı Rakka valilerine sınırlı inisiyatif kullanma yetkisi verilmiştir. Ancak Okçu İzzeddinli aşiretine karşı bu yetkinin kullanılmaması istenecektir (BOA, A.DVN. MHM. d.140, H.1147/ M.1734: 345).

Okçu İzzeddinli ve Avşarların Rakka isknı kısmen gerçekleştirilecekse de nihai aşamada amaca ulaşılamamıştır. Ahmed Paşa bu durumun sebebi olarak Bağdat ve Basra kaleleri için tertip edilen zahire organizasyonu olduğunu ileri sürecektir. Çünkü ilgili aşiretlere isknlarını müteakip tohumluk, çift hayvanı ve sair girdilerin sağlanması gerçekleşemeyecektir. Üretim girdilerinin sağlanamaması sonucu bu aşiretlerin firarları da kaçınılmaz olarak meydana gelecektir. Başarısızlığın önemli sebeplerinden biri de adı geçen aşiretin iskn sonrasında da yeterli seviyede askeri gözetim altında tutulamamasıdır (BOA, A.DVN. MHM. d.140, H.1148/ M.1735: 402).

Rakka ve Kilis iskn girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanması zerine Okçu İzzeddinli aşireti Kürd dağı isknından olan Ulaşlı ve akallı aşiretleriyle birleşerek 1735'de kendi yaylakları da olan Kfir dağında eşkıyalık yapmaya başlayacaklardır. Rakka Valisi Ahmed Paşa'ya gönderilen emirlerle bunların en azından Kürd Dağında isknları ve birikmiş olan vergi borçlarının tahsili de istenecektir (BOA, A.DVN. MHM. d.140, H.1148/ M.1735: 400)¹⁹.

Birikmiş vergi borçları sorunu kronik bir hal almaya başlamış olup, bu konuyla ilgili görevin yerine getirilmesi pek de kolay değildir. Çünkü İzzeddinli

¹⁸ Bu dönemde 200 neferin hazırlanarak sefere gönderilmesi ile olağanüstü bir vergi olan Ruha İmdad-ı Seferiyesi gibi vergilerin tahsili sorunları da bulunmaktadır. Ahmed Paşa'nın Rakka'da hali hazırda olmadığı bir aşamada ilgili görevler Divan tarafından Rakka mütesellimi Yusuf'a tevdi edilecektir.

¹⁹ Adı geçen aşiretler eşkıyalık yapmakla birlikte kayıtlı buldukları Valide Sultan mukataasına eda etmeleri gereken malı miri bedellerini 1146'dan beride ihmal etmeye başlamışlardır.

aşiretinin birikmiş vergi borçları sekiz yıllık bir periyoda ulaşmıştır. Vergi bakayası sorununun başlangıcı Kilis ve Azaz mukataası Valide Sultan Vakfi akarının 1729'da malikâne olarak Rışvanzade Süleyman Paşa tarafından deruhte edilmesiyle başlayan bir süreçtir. Ancak Okçu İzzeddinli aşireti malikâne sistemine dâhil olmayı ret ederek vergilerini bu tarihten beri ödememiştir. Bu dönemden 1737'e kadar olan süreçte Okçu İzzeddinli aşiretine tahakkuk etmiş olan birikmiş vergi borcu 60 kiseye (1 kise 50.000 akçedir) kadar ulaşmıştır. Ahmed Paşa'ya bu görevin verilmesinde Halep valisinin seferde olması kadar Rakka valilerin aşiret yönetmedeki uzmanlık vasıfları da belirleyici olmuştur (BOA, A.DVN. MHM. d.142, H.1150/ M.1737: 355).

Ahmed Paşa'nın aşiret vergi bakayalarıyla ilgili tahsilât emirleri aldığı bir aşamanın hemen akabinde Paşa'ya İran sınırına gitmesi emri de verilecektir. Ancak vali bölgede mali gelir bağlamındaki bakayalar sorununu mazeret olarak göstererek seferden affını istemiştir. Bu bağlamda 1737'de Ahmed Paşa Hazineye göndereceği 30.000 guruşluk ödeme karşılığında sefer emrinden muaf tutulması talebi Divan tarafından uygun bulunacaktır (BOA, A.DVN. MHM. d.145, H.1150/ M.1737: 358) ²⁰. Ancak paşadan sefere iştirak etmemesinin karşılığında Adana- Kilis yolunu açık tutması görevi de verilecektir²¹.

Ahmed Paşa sefere iştirak etmediği 1737 ve 38 seferlerinde yine Valide Sultan Vakfi mukataaları reayalarından olan Yeniil Türkmenlerin bazıları da Rakka'ya iskânıyla ilgilenecektir. Çünkü ilgili aşiretler sefer dönemini fırsat bilerek bölgedeki bazı aşiretlerin yaptığı gibi birkaç senedir vergilerini ödememişlerdir. Bunlardan Bahadırılı Avşarı ve İmam Kuluşakları'nın 1738'de Rakka'ya iskânları emredilmiştir. Bahadırılı ve İmam Kuluşakları hayvancılıkla uğraşmalarından dolayı ve önemli eşkıyalık eylemlerine de karışmamış olmalarından dolayı iskânları sonrasında en azından çobanlarının yaylaya çıkmalarına izin verebileceği şeklinde bir yetki de verilmiştir. Adı geçen aşiretlerin Rakka'ya iskânları ilk defa gerçekleşeceğinden dolayı bunlar vilayetin "defterli reayası" statüsünde olmadıkları hatırlatılarak vilayeteki iskân yerlerinin tespiti ise tamamen Ahmed Paşa'nın sorumluluğuna bırakılmıştır (BOA, A.DVN. MHM. d.145 H.1151/ M.1738: 232)²².

²⁰ Ancak Ahmed Paşa bu dönemde kapısı halkı ile Adana'da bulunacak ve Kilis- Ağzaz ve bu bölgelere yakın yerlerden olan Karaveli'yi eşkıyadan temizlemekle de mükellef olacaktır.

²¹ Ahmed Paşa'ya yol güvenliğini sağlama görevi verilirken "mirahoru evvel" payeli olduğu için bu görevin verildiği de hatırlatılacaktır BOA, A.DVN. MHM. d.145, H.1150/ M.1737, s.95. ve BOA, A.DVN. MHM. d.147, H.1151/ M.1738.s.303.

²² Rakka'ya iskân edilecekleri yerlerin belirlenmesi de İskân Amiri sıfatından dolayı Ahmed Paşa'nın inisiyatifine bırakılacaktır. Yer seçiminde paşanın yetkilendirilmesi sebeplerinden biri de bu aşiretlerin Rakka defterli reayası statüsünde olmamalarından kaynaklanmaktadır. Defterli reaya statüsü ise bir yerin Osmanlı mülküne dâhil olmasından dolayı Tapu tahrirleriyle defteri hakani defterine yerleşim alanlarına göre kaydedilmiş şahısları temsil etmektedir.

9. AHMED PAŞA'NIN AYDIN VE SIVAS GÖREVLERİ VE BU DÖNEMDE İZZEDDİNLİ AŞİRETİNİN DURUMU

Ahmed Paşa 1738'de Aydın Vilayetinde uzun süredir devam eden ve bir türlü bastırılmayan Sarıbeğoğlu gailisinin tedibine görevlendirilmiştir (BOA, A.DVN. MHM. d.145, H.1151/ M.1738: 263)²³. Ancak paşanın henüz Adana'ya ulaştığı bir zamanda İzzeddinliler, 1738'de 300 kişilik bir kuvvetle Ayıntab'a bir baskın düzenlemişlerdir (BOA, A.DVN. MHM. d.145, H.1151/ M.1738: 264).

Bu aşiret bölgede meydana gelen otorite boşluğundan yararlanarak Maraş, Adana, Bilan ve Kurd Kulağı gibi yerlere de nüfuz etmeye başlamışlardır. Ancak paőaya gönderilen emirlerle adı geçen yerlerde asayişin sağlanması görevinin Sarıbeğoğlu gailisinin izalesi sonrasında yerine getirilmesi istenmiştir (BOA, A.DVN. MHM. d.145, H.1151/ M.1738: 400). Ahmed Paşa Sarıbeğoğlu gailisinin izalesi görevini yerine getirerek Teke Sancakbeği ve Aydın valisinin başaramadığını başardığı için Anadolu Müfettişliği payesini kazanacaktır. Sarıbeğoğlu gailisinin bastırılmasıyla kazanmış olduğu Anadolu Müfettişliği payesini alır almaz 1739'da da Sivas için yeni bir tedip sefer emri alacaktır (BOA, A.DVN. MHM. d.145, H.1152/ M.1739: 449)²⁴.

Sivas tedip seferinde de başarılı olunması üzerine Okçu İzzeddinli aşiretinin Adana ve Maraş hattındaki mevcutlarının tedip görevi başlayacaktır. Ancak bu görev sürecinde Ahmed Paşa Okçu Maraş mütesellimi ile Ayıntab ve Malatya voyvodalarının vermeleri gereken desteği vermedikleri gerekçesiyle Őikâyetçi olacaktır (BOA, A.DVN. MHM. d.145, H.1152/ M.1739: 418).

Bu dönemde Kilis Haremeyn Muhasebesi reayalarından olan Bektaşlı ve Kılıçlı aşiretleri ile Reyhanlı aşireti de Okçu İzzeddinli aşiretine uyarak Maraş-Ayıntab hattı boyunca sosyal düzeni alt üst ederek iktisadi ve mali yapının çökmesine sebep olmuşlardır (BOA, A.DVN. MHM. d.147, H.1152/ M.1739: 87). Ortaya çıkan bölgesel çaplı asayiş sorununu gerekçe olarak gösteren diğer reayalar da vergi yükümlülüklerini yerine getirmemeye başlamışlardır. Osmanlı devletinde hukuk sisteminin meşruluk dayanaklarından dolayı Hac seferlerinin sağlıklı olarak yürütülebilmesi konusunda bile belirsizlikler oluşmaya başlamıştır. Çünkü Hac organizasyonlarının temel finansman kaynaklarından olan Haremeyn Muhasebesi gelirlerinin istikrarı önem arz etmesine rağmen, bu gelirin önemli kaynaklarından olan Halep Yeniil

²³Bunlar, Burkan aşiretinin Karahacılı, Gedikli ve Eskişöruk cemaatleridir. Bu cemaatlerin eşkıyalık eylemlerine karıştıkları gerekçesi ile 1124'de Kıbrıs'ta iskânlarına karar verilmişe de istenen sonuç alınmamıştır. Başarısız olan iskân girişimi sonrasında 1139'da da Adana yakınlarında Sarıçam'a iskân edilmelerine teşebbüs edilmiştir. Ancak Sarıçam'da da iskân girişimi de başarısız olmuştur. Bu aşiretler Seydişehir, Yenişehir, Konya, Alaiye ve Teke'de eşkıyalık eylemlerine karışmışlardır. Adı geçen aşiretler birlikte hareket ederek 200 kişilik silahlı süvari grupları halinde, tumar ve zeamet köylerinin bile mahsulâtını bile yağmalamışlardır. Tedip görevleri Konya, Seydişehir ve Yenişehir mütesellimleri ile Alaiye sancak beğlerine sürekli olarak verilmişe de istenen sonuç bir türlü alınmamıştır.

²⁴ Sivas'ta türeyen eşkıyalar Sivas Divriği hattı boyunca pek çok yerleşim yerinin boşalmasına sebep olmuşlardır.

Türkmenleri mukataasında ciddi gelir sorunları yaşanmaktadır (B OA, A.DVN. MHM. d.147. H.1152/ M.1739: 88)²⁵.

10. AHMED PAŞA'NIN KİLİS - AZAZ MUKATAASINI TALEP ETMESİ

Ahmed Paşa Aydın ve Sivas tedip seferlerinden başarılı bir şekilde sonuçlanması üzerine Anadolu müfettişliği payesini almıştır. Paşa Rakka dönüşünde Okçu İzzeddinli aşireti gailisinin izalesi için kendi varlığının her an için Kilis'te hissedilmesi gerektiğini bunun için de bölgeyle sürekli bir illiyet bağının olması gerektiğini temel bir argümanı olarak ortaya koyacaktır. Bölgeyle illiyet bağının kurulabilmesi için Kilis - Azaz Mukataasının malikâne olarak şahsına ihale edilmesini talep edecektir. Talebini gerekçelendirirken Rakka Hazinesindeki başarısını da referans gösterecektir (BOA, MAD; 9.925, H. 11467 M.1733: 352)²⁶. Paşanın talebi uygun görülerek Kilis - Azaz'ın mukataası 1740'de Ahmed Paşa'ya 20.000 guruşluk muaccele bedeli (peşin bedeli) karşılığında malikâne olarak ihale edilecektir (C.DH, 208/ 10 373, h.1157)²⁷. Okçu İzzeddinli aşireti gailisinin giderilmesi için böylelikle mali bir enstrüman olarak malikane sistemine müracaat edilmiştir. Kamu bakımından malikâne sistemi üzerinden Ahmed Paşa'nın Kilis bölgesine organik bir bağ ile sürekli müdahil olma pozisyonu da mümkün olacaktır.

Paşa malikaneyi aldıktan kısa bir zaman sonra kazanımından geri adım atmaya teşebbüs edecektir Çünkü malikâne tesisi sonrasında paşanın mukataayı ve kayıtlı olan reayanın durumunu teftiş için bölgede bulunduğu bir anda Okçu İzzeddinli cemaatinin saldırısına maruz kalmıştır. Ahmed Paşa bu olay sonrasında mukataa tasarrufuyla ilgili haklarından feragat etmek istediğini Baş Defterdara bildirecektir. Ancak Baş muhasebe ve Divan malikâne üzerinde oluşturulmuş olan tasarrufun devamında ısrarcı olacaktır (BOA A.DVN. MHM. d.142: 355. ve BOA, A.DVN. MHM. d.147. H.1153/ M.1740: 117).

Paşanın tasarrufundaki Azaz mukataasının işletilmeye başlamasının hemen bir yıl sonrasında olumlu sonuçlar alınmaya başlamıştır. Mesela Yenice Karyesi halkı Okçu İzzeddinli tasallutu ile tamamen dağılmışsa da buraya kayıtlı olan reayanın tekrar iskânları sağlanabilmiştir. Ancak, Yenice reayasının uzun müddettir dağılmış olmalarından dolayı tekrar iskânları sürecinde tohumluk zahire temini sorunuyla karşılaşmıştır. Ahmed Paşa bu sorun aşmak

²⁵Bu aşiretlerden sadece Reyhanlı aşireti üzerindeki ödemeden kaynaklanan bakaya tutarı ise 1739 senesi itibarıyla 15.400 guruş'a karşılık gelmektedir.

²⁶ Rakka Hazinesi gelirleri 18.yüzyıl başında 93.549 guruş iken Ahmed Paşa'nın yönetiminde olduğu 1733'de 202.501,5 guruşa çıkmıştır. Meydana gelen artış, zahire bahaları, aşiret mukataaları gibi daha önceki hesap döneminde görülmeyen bazı birimlerin dâhil olması ve mevcut gelirlerdeki genel artışlar nedeniyle gerçekleşmiştir. Mesela Ruha gümrüğü gelirleri önceki dönemde 14.449,5 guruş iken 31.500 guruşa, Birecik iskele gelirleri 25.639 guruştan 41.500 guruşa çıkmıştır. Tersane faaliyetleri ve Basra'ya zahire naklinde eyalet reayasına şahsi mükellefiyetler yüklenildiği gibi mali mükellefiyetler de yüklenilmiştir.

²⁷ Kilis- Azaz mukataası Rışvanzade Süleyman Paşa'ya da H.1149'da aynı muaccele bedeli üzerinden ihale edilmiştir. Ancak malikane mukataaları üzerinde ciddi bir asayiş baskısı hâlâ devam etmektedir.

için kendi vilayeti sınırlarında olan Birecik Sancağı miri zahire ambarlarından tohumluk teminini gerçekleştirecektir (BOA, A.DVN. MHM. d.147. H.1153/ M.1740: 287)²⁸. Tohumluk zahire temininde miri ambarların kullanılmış olması malikâne sisteminde valilere yapılan ihalelerde vergi kaynağına yapılabilecek olan sermaye yatırımlarındaki devlet desteğinin açık bir göstergesidir.

Azaz bölgesinin malikâne tesisi ile yeniden iskâna ve iktisadi ettime geçtiği bir aşamada, Halep aşiretlerinden olan Mevali, Okçu İzzeddinli aşireti ile birleşerek Selimiye isimli bir yerde toplanmaya başlayacaklardır. Adı geçen aşiretlerin toplanma sebebi Ahmed paşa tarafında teftiş edilecek olan Maara, Hama ve Humustaki tarım alanlarını yağmalamaya yöneliktir. Mevali aşireti bu gibi eylemlere zaman zaman kalkıştığı için 1725’de Mevali Kılıç Muhammed muhtar olarak atanmış ve aşiretinin beğlerinden de yemin alınmıştır. Ancak aşiretin kendi içyapısında otokontrolü sağlamaya yönelik bu tedbirden beklenen sonucun alınamamış olduğu zamanla ortaya çıkmıştır. Ahmed Paşa sorunun by­memesi ve etkin bir müdahalenin yapılabilmesi için Hama’ya kışlamak için gelen Rişvan aşiretinin nn Ayntap’da keserek daha fazla ilerlemesine izin vermeyecektir (BOA, A.DVN. MHM. d.147. H.1153/ M.1740: 403). Bu olaylar, Ahmed Paşa’nın Azaz mukataasını deruhte etmesinden sonraki süreçte bölgede daha aktif olarak hareket ettiğinin de göstergesidir.

11. AHMED PAŞA’NIN ERZURUM GÖREVİ SÜRECİNDE İZZEDDİNLİ AŞİRETİNİN DURUMU

Ahmed Paşa Mevali ve Okçu İzzeddinli kalkışmasına yerinde ve zamanında müdahale ederek muhtemel ve geniş kapsamlı bir gailenin önüne geçebilme başarısını gösterecektir. Ancak 1741’de paşa Bağdat kalesine, kapı halkı ve 1000 askeriyle hareket etmesi emrini alacaktır (BOA, A.DVN. MHM. d.148, H.1154/ M.1741: 50) ²⁹. Ancak Ahmed Paşa’nın kardeşi olan Maraş Valisi Hüseyin Paşa’nın Bağdat kalesine geldiği haberinin alınması üzerine kendisine ihtiyaç kalmadığını ileri sürerek seferden affını talep edecektir. Paşa 1737’de olduğu gibi sefere iştirak bedeli olarak nukut para gönderebileceğini ve Bağdat’a gitmesi halinde Rakka ile Kilis aşiretlerinin tamamen kontrolden çıkabileceklerini de öne sürecektir. Aynı zamanda Bağdat ve Basra kaleleri iaşesinde ciddi sıkıntılar olması ihtimali de Divanın dikkatine sunulacaktır. Ancak Ahmed Paşa’nın seferden af talebi tecrübe ve yeteneklerinden istifade edilebilmesi gerekçesiyle ret edilecektir (BOA, A.DVN. MHM. d.148, H.1154/ M.1741: 117).

Ahmed Paşa’nın Bağdat’a hareket etmekte olduğu aşamada sefer yeri emri Erzurum olarak değiştirilecektir. Paşa’nın Erzurum görevi başarı ile

²⁸Birecik, İnan seferlerinden dolayı Mardin ve Urfa zahiresinin toplandığı bir st haline gelmiş ve miri ambarlarda “ımdadı seferiye” karşılığı olan yaklaşık 180.000 kile zahire stokuna sahiptir. Böylelikle Ahmed Paşa zahire temin sürecinin organizasyonunu da doğrudan üstlenecektir.

²⁹İnan seferleri döneminde serhat bölgeleri olan Van, Kars ve ıldır’da Numan Paşa komutasında toplanmış olan 25.000 kadar askerin durumu sefer tertibinde iken, Bağdat’ta Ahmet Paşa komutasında toplanmış olan askerin konumu ise Irak coğrafyasının korunmasına yöneliktir. Bağdat’a gönderilmesi talep edilen Rakka askerlerinden başka, Maraş, Diyarbekir ve Musul askerinin de gönderilmesi adı geçen yerlerin valilerinden talep edilmiştir.

sonuçlanacak ve 1742’de seraskerlik payesine terfi edecektir (BOA, A.DVN. MHM. d.148. H.1155/ M.1742: 244)³⁰.

Ahmed Paşa Erzurum görevinde iken 1742’de mutasarrıfı olduğu Azaz mukataasında kendi çukadarı gaspa maruz kalacaktır. Gasp olayı İblikli aşiretinden 25-30 kadar kişi tarafından gerçekleştirilmiştir. Olayın meydana geldiği dönemde Adana’dan 75-80 hane kadar Avşar mensubu da Azaz’da bulunmaktadır. Kilis ve Azaz’da eşkıyalık olaylarında tetikleyici aşiret olan Okçu İzzeddinli Aşiretinin de konumu dikkate alınarak, İblikli mensuplarının bir an önce tedibi Ahmed Paşa’nın da vekili olan Rakka müteselliminden talep edilecektir. Avşarların da muhtemel eşkıyalık eylemlerine karşı tedbiren yeniden Adana’ya iskânları istenecektir (BOA, A.DVN. MHM. d.148. H.1155/ M.1742: 316).

Ahmed Paşa’nın Anadolu ve Erzurum canibi seraskerliği devam ettirdiği dönemde, kamuca bölgedeki aşiretlerle bir şekilde uzlaşma yolunun bulunması çabaları ortaya çıkacaktır. Mesela Mevali aşiretinin Adana- Kilis ve Halep yolunu kesmemesi karşılığında Mevali Beği Kılıç Mehmed’e Kilis’te bulunduğu esnada Selimiye ve Azaz taraflarının beğliği tevcih edilecektir. Mevali örneğinde olduğu gibi bu dönemde Rakka aşiretlerinin de asayişe ve iskâna mugayir eylemlerde bulunmamaları için birbirlerine karşı kefil olmaları da istenecektir (BOA, A.DVN. MHM. d.148. H.1155/ M.1742: 328).

Ahmed Paşa Erzurum seraskerliği görevini yürüttüğü esnada Mevali aşireti lideri Kılıç Mehmed’e Beğlik unvanı verilmiş olmasının sorunları çözmek bir yana daha da derinleştireceği yönündeki görüşünü Divana ileticektir. Paşa’ya göre bölgedeki sorunların aşılması Rakka Vilayeti örneğinde olduğu gibi tüm reyanın mali sisteme etkin olarak katılımıyla gerçekleşebilecektir. Talebinin devamında Deyr ve Selimiye mukataalarının da şahsına ihale edilmesini talep edecektir (BOA, A.DVN. MHM. d.148. H.1155/ M.1742: 328).

Ahmed Paşanın Erzurum Seraskerliği sürecinde Kilis’teki Voyvoda ve mütesellimlerin Diyarbekir Beylerbeği sancağı altında İran seferine katılmalarından dolayı bölgedeki asayiş sorunu daha da derinleşmiştir. Bölgedeki ricali devletin seferde veya sefer hazırlığında olduğu süreçte Okçu İzzeddinli gailisi diğer aşiretlerin de katılımıyla derinleşmeye başlamıştır. Ahmed Paşa’dan 1744’de Erzurum Kalesindeki zahire tekmilini bir an önce tamamlayarak Rakka vilayetine dönmesi ve Kilis ve Azaz’daki malikânelerinin de bir an önce imarı istenecektir (BOA, A.DVN. MHM.d. 151, H.1157/ M.1744: 55). Paşa’nın Rakka’ya dönmesi sonrasında Rakka ve Kilis’ten bennak sınıfından 3.000 askerin hazırlanarak Anadolu Valisi Vezir Mehmed Paşa’nın emrine gönderilmesi de emredilecektir (BOA, A.DVN. MHM. d.151, H.1157/ M.1744: 108).

³⁰Paşa Erzurum’daki görevinde İran sınırına zahire, mühimmat ve asker yığılmasının yanında halkın korunmasıyla sorumlu olacaktır.

12. AHMED PAŞA’NIN, AŞIRI VERGİLENDİRME GİRİŐİMİ VE AZLİ

Ahmed Paşa Erzurum görevindeki başarılarının karşılığı olarak Adana ve Maraş valiliklerine de atanacaktır. Ancak Ahmed Paşa’nın Rakka Vilayetinin merkezi olan Ruha ’ya vasılından sonra reayayı aşırı vergilendirmeye baŐlandıđı gerekçesiyle valinin azlını talep eden arzuhaller gönderilmeye baŐlanmıŐtır. Şikâyetlerin yerinde olup olmadığı yönünde yapılan tetkiklerin de Şikâyetlerin doğruluğu tespit edilecektir. Çünkü paşa vergi tahsilinde Defter-i Hakâni’de ve sancak kanunnamelerinde belirtilen vergi kalemlerine karşılık gelmeyen Őeyleri de vergi gibi talep etmeye başlamıştır. Paşanın damadı da olan Rakka mütesellimi Süleyman Efendi’nin ve Haznedarı Selim Efendi’nin de usulsüz bir Şekilde vergilendirme işine kalkıŐtıkları tespit edilmiştir (BOA, A.DVN. MHM.d. 151, H.1158/ M.1745: 194).

Paşa’nın azline doğru giden süreçte itham edildiği unsurlardan biri de oğulları olan Ömer ve Abdurrahman Beğlerin Kilis ve Azaz mukataasını babaların vekili olarak malikâne tasarruflarında bulundurularken vergi usulsüzlükleri yapmalarıdır. Vergi usulsüzlüklerinden dolayı zaten nüfusu azalmıŐ olan bölgede yeni bir firar dalgası da meydana gelmiştir. Vergilendirmede aŐırılıđa gidildiğinin somutlaŐmasında Kilis- Azaz mukataasının iŐletim tarzı önemli bir gösterge olarak öne çıkmıştır. Mesela, Ahmed Paşa’nın oğullarına Kilis- Azaz mukataası 29.000 guruş muaccele bedeliyle (ihale peşin bedeli) ihale edilmiŐken, muaccele bedelinin çok altında olması gereken ve “mal” taksidi (senelik ödemeler-yaklaşık muaccelenin 1/10’u kadar olması gerekir) ödemelerinin 35.500 guruş gibi yüksek bir bedele karşılık gelmiştir (BOA, DBŞM. MLK, H.1158/ M.1745). Hâlbuki aynı mukataanın tasarrufunu daha önce yürütmüŐ olan RiŐvanzade Süleyman Paşa’nın 1720’deki ihalede ödemesi gereken muaccele bedeli 20.000 guruş olarak tahakkuk etmiş ve bu yükümlülük bile yerine getirilememiŐtir. Böylesine yüksek bir bedelle ihale edilen Kilis-Azaz mukataasının senelik mal ödemelerinde paşanın oğulları haksız bir kazanç elde ettikleri gibi son iki senedir hazineye ödemeleri gereken yükümlülüklerini yerine getirememiŐlerdir.

Vergi usulsüzlüklerinde Mevali aşiretinin konumu da üzerinde durulan konulardan biridir. Paşa’nın oğulları Mevali aşireti Şeyhine beğlik unvanı verilmesine rağmen bu aşiret mensuplarından da imdadı seferiye ve hazariye talep etmişlerdir. Kaldı ki bu aşiret Halep bölgesi güvenliğinin sağlanması karşılığında her türlü tekâlifi örfiye vergilerinden de muaf tutulmuŐlardır. Geniş bir toplumsal tepki ihtimaline yönelik koŐulların ortaya çıkmaması karşısında ahalinin itimadının yeniden sağlanması öncelikli bir durum arz etmeye başlayacaktır. Ahmed Paşanın azlı sürecinde Kilis- Azaz malikânesi gelirleri dergâh-ı muallam kapıcı başlarından Ahmed’e tevdi edilecek ve böylelikle paşanın inisiyatifinden de uzaklaŐtırılacaktır. Ruha’da üzerine kayıtlı eŐya ve nakdi varlıklar da müsadereye tabii tutulacaktır. Ancak müsadere ve azil sürecine gelindiği bir aşamada Sultan I. Mahmud, Ahmed Paşa’nın vezirlik payesine sahip olmasından dolayı ilgili iradesinin tadiline yönelecektir. Azil kararının tadili sonrasında ise Ahmed Paşa’nın Ruha’da bulunması yerinde görülmeyerek Kars-ı Maraş (Kadirli) mukatası deruhte edilerek Adana valiliği görevine atanacaktır. Ancak paşanın Rakka halkının Őikâyetlerine konu olan

mağduriyetlerin tazmini için de 1200 kise (1 kise 50.000 akçedir) ödemesi kararlaştırılmıştır (BOA, C.Dh 179/ 8946, H.1158/ M.1745).

Ahmed Paşa her ne kadar Adana valiliğine atanarak affedilmiş olsa da, nakdi tazminat ödemeleri sonrasında, reayanın mevcut şikâyetlerinin ortadan kaldırılmadığı yönündeki şikâyetler gerekçe gösterilerek azledilecektir. Ahmed Paşa'nın azliyle boşalan Rakka Valiliğine Pir Mustafa Paşa atanacaktır. Pir Mustafa Paşa'dan, Ahmed Paşa döneminde reayaya karşı gerçekleştirilmiş olan vergi mağduriyetlerinin en kısa zamanda giderilmesi istenecektir. Paşa'nın Rakka'da reayanın itimadını kazanması sonrasında Kilis ve Azaz'a giderek buradaki reaya ile de sorunların giderilmesi emredilecektir. Kilis'te bulunacağı sürede Mevali aşireti beğinin mağduriyetiyle de yakından ilgilenmesi istenecektir (BOA, A.DVN. MHM.d. 151, H.1158/ M.1745: 251). Pir Mustafa Paşa'ya Rakka valiliğine atandığı dönemde vilayetin mukataası da geleneklere uygun olarak "bervech-i muharrer" şeklinde 120.000 guruşa ihale edilecektir. Bu meblağın 100.000 guruşluk karşılığı sefer koşullarından dolayı henüz görev başlangıcında Hazineyi amireye ivedi olarak ödenecektir (BOA, DBŞM. MLK, H.1158/ M.1745: 11).

Ahmed Paşa'nın azli sürecinde Rodos Adasına 1745'de Cezibend olarak gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Paşa'nın mal ve nakit varlığının müsadere edildiği uygulamaya Damadı Süleyman Efendi de dâhil edilecektir (BOA, A.DVN. MHM.d. 151, H.1158/ M.1745: 195). Ahmed Paşa'nın görevinden azledilerek Rodos adasında cezibend olarak tutulması kararı sonrasında mal ve nakit varlığı yeni Rakka valisi olan Pir Mustafa Paşa tarafından müsadere tahririne tabii tutulacaktır. Müsadere tahriri sonucunda Ahmed Paşa'nın "muhalefatı" 101.107 guruş (12.132.840 akçe) mal varlığının karşılığı olarak tahakkuk edecektir. Ahmed Paşa'nın Halep Muhassılı'na vermiş olduğu 3.000 guruşluk borç bedeli, vilayet hazinesinde bulunan 8.700 guruşluk nakit varlığı ve paşanın oğulları olan Ömer ve Abdullah beğlerin Halep'li bir tüccar olan Abdülkadir Beğle ortaklıkları gereği sermaye varlıklarından 20.000 guruşun da tahsili gerçekleştirilmiştir. Böylelikle muhalefata konu olan mal varlığından başka nakit varlıklarıyla birlikte toplam muhalefat bedeli 14.746.680 akçe olarak gerçekleşecektir (BOA, DBŞM.MHF.d, 12567, sene;h./1158-m). Paşa'nın muhalefatına konu olan karşılık ise Bağdat kalesi Dergâh-ı Ali top arabacılarının mevacip ve et bahalarını karşılamak için Bağdat valisinin emrine gönderilecektir (BOA, C.AS.558/23.433, 12567, sene; h./1158-m).

Ahmed Paşa'nın müsaderesi II.Viyana bozgunu sonrası mali dengenin sağlanabilmesi bakımından sıklıkla müracaat edilen genel bir mali uygulamadır. 18.yüzyılda gerçekleşen en büyük müsadere ise Ahmed Paşa'nın Rakka valiliğindeki halefi olan Pir Mustafa Paşa'nın muhalefatı olup değeri 50 milyon akçe kadar müsadere edilerek hazineye aktarılmıştır (Tabakoğlu, 1985: 298).

Ahmed Paşa'nın azlini takip eden süreçte Rakka'da aşiret iskâmı ve mali yapının iyileştirilme girişimleri başarıya ulaşmayacağı gibi, Kilis bölgesinde de Okçu İzzeddinli Aşireti'nin düzen altına alınması oldukça uzun bir süre alacaktır. Okçu İzzeddinli Aşireti'nin düzen altına alınması ise ancak 1865'de

Derviş Paşa liderliğinde gerçekleştirilecek olan, Kozan Dağı, Kürt Dağı ve Kâfir Dağı'ndaki aşiretlerin ıslahatı politikasıyla mümkün olacaktır (Baysun, 1991: 144-147).

SONUÇ

Okçu İzzeddinli Aşireti Osmanlı fethinden önce de Kilis Kürt Dağı'na yerleşik konumdadır. Osmanlı fethine bölgenin dâhil olduğu 16.yüzyıl başlangıcından itibaren bu aşiret orduya ok yapımı ve geniş ölçekli olarak gerçekleştirdikleri hayvancılık faaliyetleriyle ne çıkacaktır. Ancak bu aşiret 18.yüzyıl başlangıcından itibaren alışık olmadıkları yeni vergi talepleri ve uygulamalarına tepki olarak bir dizi asayiş sorununun merkezinde yer alacaklardır. Okçu İzzeddinli Aşireti'nin Çukurova- Maraş ve Halep arasındaki ticari yollara hâkim olan dağlık alandaki yerleşimleri, asayiş sorunlarının da hazırlayıcı faktörleri olarak öne çıkacaktır. Kilis çevresinde asayiş sorunlarının derinleştiği bir aşamada, merkezi Urfa olan Rakka vilayeti de aşiret iskân bölgesi haline getirilmektedir. Ancak Rakka'ya iskân edilen aşiretler geleneksel iktisadi faaliyetlerine bu vilayetin uygun olmayan yapısından dolayı sürekli olarak getirildikleri yerlere firar etme eğilimi taşıyacaklardır. Rakka iskân aşiretlerinden Çukurova menşeli olanlar ise Kürt Dağı'na firar ederek Okçu İzzeddinli Aşireti'ne dâhil olma eğilimi taşıyacaklardır. Böylelikle Kilis bölgesi Anadolu-Halep ticaretini de olumsuz yönde etkileyecek bir konumda yer alacaktır. Rakka ve Kilis'in asayiş sorunundaki ortak paydası aşiretlerin eğilimleri kadar bölgedeki yönetim tarzından dolayı da birbirleriyle ilintili olacaktır.

Rakka Vilayeti 18.yüzyıl başlangıcında bu vilayette görev yapmakta olan Yusuf Paşa'nın layihasının divanda da olumlu karşılık bulması üzerine yakın çevresinden farklı bir tarzda yönetilmeye başlamıştır. İlgili farklılaşmada Rakka valilerinin aşiret yönetiminde ihtisaslaşmış olmaları ve yerel güç unsurları karşısında valinin konumunun kuvvetlendirilmesi ne çıkacaktır. İdari performansı arttırmaya yönelik olarak, vilayet hazinesinin henüz atama sürecinde bir bütün olarak ilgili valiye malikâne olarak verilmesi mali bir araç olarak öne çıkacaktır. Rakka valilerinin 18.yüzyıl ikinci yarısına kadar olan süreçte uzun süreli görev yapabilmeleri de idari bir tercih olarak öne çıkacaktır. Ancak Rakka valilerinin Ahmed Paşa döneminin başlangıcıyla birlikte yakın çevrelerindeki vilayetler ile Anadolu genelindeki asayiş sorunlarının hal edilmesinde sıklıkla görevlendirilmiş olmaları en belirgin vasıfları olarak öne çıkacaktır. Bu bağlamda Kilis bölgesi ve Okçu İzzeddinli Aşireti'nin tedip ve yeniden iskânı görevleri sıklıkla Ahmed Paşa'ya tevdi edilecektir. Paşa'nın Okçu İzzeddinli tedibine yönelik olan görevlendirmeleri, Anadolu genelinde öncelikli olan asayiş sorunlarının haline yönelik olarak aldığı görevler ile İnan seferlerine sıklıkla katılmasından dolayı başarıyla yerine getirilemeyecektir. Nihayetinde Ahmed Paşa Okçu İzzeddinli tedibinde başarılı olabilmek için Rakka' da sahip olduğu imkânlarla yakın bir Şekilde yetki alanını genişletmeye yönelecektir. Bu bağlamda idari etkinlik için mali yönetimde yetkisini

genişletmeye yönelik olarak Kilis-Azaz mukataasının malikâne olarak kendisine deruhte edilmesini sağlayacaktır. Ancak bu aşamada Halep bölgesi aşiretlerinden Mevali aşireti şeyhine de beğlik unvanının verilmesiyle bir yetki alanı çatışması ortamı da ortaya çıkmıştır.

Rakka valiliği tecrübesinden hareket ederek aşiretlerin yerelde etkinliklerinin artırılması durumunda başarılı bir idarenin yürütülemeyeceği gerekçesiyle, ortaya çıkan duruma karşı tepkisini ortaya koyacaktır. Ancak itirazları olumlu karşılılık bulamayacağı gibi, Kilis- Azaz mukataası karyelerini teftiş ettiği bir aşamada Okçu İzzeddinli Aşireti'nin de saldırısına maruz kalacaktır. Bundan sonraki süreç Ahmed Paşa'nın malikâne reayasına yönelik olarak şedid politikalar uyguladığı bir dönem olacaktır. Mukataa reayalarının kanunda karşılığı olmayan vergilerin Ahmed Paşa tarafından talep edilmeye başladığı yönündeki şikâyetlerin yoğunlaşması ve bunun da yerinde belirlenmesi üzerine 14 yıllık Rakka valiliği görevi sona erecektir. Ancak Sultan I. Mahmud Paşa'nın genel olarak başarılı hizmetler ifa etmiş olması gerekçesiyle azil kararını 1700 kise tazminat bedeli karşılığında tadil edecektir. Tazminat karşılığı af kararına rağmen şikâyetlerin devam etmesi üzerine nihai olarak azil ve müsadere işlemi gerçekleştirilecektir. Kamu bakımından Ahmed Paşa'nın iki defa azle maruz kalmasının sonucu olan tazminat ve müsadere bedelleri sefer döneminde kamusal bir gelir olarak bir boşluğu karşılayacaktır. Ancak Kilis bölgesi ve Okçu İzzeddinli aşireti bağlamında asayiş sorunu 1865'e kadar devam edecektir.

Derviş Paşa komutasında gerçekleşen ıslahat hareketi neticesinde Çukurova'nın doğusundan Kilis Kürt Dağı'na kadar olan bölgede asayiş sorunu kalıcı olarak çözülecektir. Bu ıslahat hareketinin başarıya ulaşmasında kamusal kararlılık ve kararlığın yansımaları olan yeni yerleşim alanlarının oluşturulması belirleyici faktörler olarak öne çıkacaktır. Kısaca geleneksel bir toplumda mali ve idari yapıdaki ani talep değişimlerinin sert toplumsal tepkilere sebep olacağı, bozulan dengelerin uzun vadede yeniden kurulamaması bakımından Okçu İzzeddinli Aşireti müşahhas bir örnek sosyal yapı olarak öne çıkmıştır.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Akis, M., “Tahrir Defterlerine Göre 16.Yüzyılda Kilis Sancağındaki Aşiretlerin İdareleri, Nüfusları ve Yaşam Tarzları”, Erşim Yeri; eskieserler.com, Erişim Tarihi; 20.03.2013.
- Aktan, C.C., Dileyici D. ve . Saraç, 2002. Osmanlı Tarihinde Vergi İsyancıları- I. Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 7, Sayı 2:1-20.
- Alm J. ve B. Torgler, 2006. Culture Differences and Tax Morale in the United States and in Europe. *Journal of Economic Psychology* 27: 224–246
- Barkan, .L., “Avarız”, İA-II, 13.
- Barkey K. ve Rossem R.V., 1997. Networks of Contention: Villages and Regional Structure in the Seventeenth-Century Ottoman Empire. *The University of Chicago, Press American Journal of Sociology*, Vol. 102, No. 5 : pp. 1345-1382.
- Bean, R., 1973. War and the Birth of the Nation State. Cambridge University Press and Economic History Association, *The Journal of Economic History*, Vol. 33, No. 1, The Tasks of Economic History, pp. 203-221.
- Barkey, K., 1999. Eşkiyalar ve Devlet, ev; Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul
- Cezar, Y., 1986. Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değışim Dönemi, Alan yayınları, İstanbul
- akır, B., 2003. Osmanlı Mukataa Sistemi, Kitapevi, İstanbul
- Gökbunar, A. R., 2007. Celali Ayaklanmalarının Maliye Tarihi Açısından Değeriendirilmesi . *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt:14 Sayı:1: 1-24.
- Gürkan, C. ve Karahanoğulları, Y., 2013. Vergi Devletine Kuramsal Yaklaşımlar. *Maliye Dergisi*, Sayı:165.
- Orhonlu, C., 1987. Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı, Eren Yayıncılık, İstanbul
- F.Burg, D.F.,2004. A World History Of Tax Rebellions, An Encyclopedia of Tax Rebels, Revolts, and Riots from Antiquity to the Present. Routledge, Published in the Taylor & Francis e-Library, 2005, An Imprint of Taylor & Francis Books, Inc., New York & London, 35p.
- Gündüz, T., 2007. Anadolu’da Türkmen Aşiretleri, Yeditepe, İstanbul
- Halaoğlu, Y., 1991. XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskan Siyaseti, TTK, Ankara
- James Alm, J., Martinez-Vazquez J. ve Schneider, f. 2003. “Sizing” the Problem of the Hard-To-Tax. Fiscal Policy Reform: Principles and Trends, AYSPS Conference: The Hard-to-Tax, An International Perspective, Georgia State University, Atlanta.

- Karen A., Rasler K. A. ve Thompson, W.R., 1985. War Making and State Making: Governmental Expenditures, Tax Revenues, and Global Wars. *The American Political Science Review*, Vol. 79, No. 2: 491-507.
- Keith Hopkins, 1980. Taxes and Trade in the Roman Empire (200 B.C.-A.D. 400). *Society for the Promotion of Roman Studies, The Journal of Roman Studies*, Vol. 70: pp. 101-125
- Nicolas Delalande and Romain Huret, 2013. Tax Resistance: A Global History? Donald Critchlow and Cambridge University Press, *Journal of Policy History*, Volume 25, Issue 03: pp301-307.
- Orhonlu, C., 1990. Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı, İstanbul, Eren yayınları
- Öğüt, T., 2008. 18.-19.Yüzyıllarda Birecik Sancağında İktisadi ve Sosyal Yapı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Özdeğer, H., 1987. *Halep Bölgesi Türkmenleri*, Türk İktisat tarihi Yıllığı, Sayı; 1, İstanbul Üniversitesi Türk ve İçtimâiyat Tarihi Araştırmaları Merkezi
- Öztürk, M., İzziye Kazasının Kuruluşu ve Milli Mücadeledeki Yeri, *dergi.ankara.edu.tr/18/33/253*.
- Özvar, E., 2003. Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması, Kitabevi, İstanbul
- Söylemez, F., 2007. Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi, Rışvan Aşireti Örneği, Kitabevi, İstanbul
- Paşa, C., 1991. Tezakir (21-39), Yayına Hazırlayan; CavidBaysun, TTK, Ankara
- Sümer, F., 1999. Oğuzlar (Türmenler), Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, İstanbul
- Şahin, İ., 2006. Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler, Eren, İstanbul
- Tabakoğlu A., 1985. Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi, Dergah Yayınları, İstanbul

Arşiv Kaynakları

- BOA, Cevdet Malîye 12487, h.1146/m.1733.
- BOA, Cevdet Malîye 18.206, h. 1114/m. 1702.
- BOA, Cevdet Malîye 3243, h.1120/m.1708.
- BOA, Cevdet Malîye, 208/ 10 373, h.1157/m.1744.
- BOA, Cevdet Dâhiliye,179/ 8946, h.1158/ m.1745.
- BOA, Cevdet Askeriye, 558/23.433, 12567, sene; h./1158-m.
- BOA, MAD 10.149, h. 1115/m.1731, s. 79.
- BOA, DBŞM 16, h.1125/ m.1713.
- BOA, DBŞM. MHF. d, 12567, h.1158/ m.1745.
- BOA, MAD 10.306, h. 1147/ m.1734.

- BOA, MAD; 9.925, h. 11467/ m.1733, s. 352.
BOA, DBşM. MLK, h.1158/ m.1745.
BOA, A.DVN. MHM.d.138, h.1144/m.1731. s; 86,87,122,206,244,245,414.
BOA, A.DVN. MHM.d.139, h.1145/m.1732 s; 58,168.
BOA, A.DVN. MHM.d.140, h. 1147/ m.1734, s; 270,337, 345,399,400, 402.
BOA, A.DVN. MHM.d.141, h.1148/ m.1735, s;7, 8, 9.
BOA, A.DVN. MHM.d.142, h.1150/ m.1737, s;125, 128, 355, 358.
BOA, A.DVN. MHM.d.145, h.1151/ m. s;10,95,154, 232, 263, 264, 303, 358.
BOA, A.DVN. MHM.d.146, h.1152/ m1739,s;234, 400,418, 449.
BOA, A.DVN. MHM.d.147. h1152/ m1739, s;87,88,117,287,403.
BOA, A.DVN. MHM.d.148, h.1154/ m1741, s;50, 177, 244,278,316,328.
BOA, A.DVN. MHM.d. 151, h.1157/ m.1744 s; 55, 108, 195, 251.

İKİZ AÇIKLAR HİPOTEZİ: TÜRKİYE UYGULAMASI 1998-2013*

THE TWIN DEFICITS HYPOTHESIS FOR TURKISH ECONOMY PRACTICE BETWEEN THE YEARS 1998-2013

Muhammed AZAPOĞLU

Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi
m-azapoglu@hotmail.com

Doç. Dr. Tuba B. DİREKÇİ

Gaziantep Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü
baskonus@gantep.edu.tr

ÖZ

Bu çalışmada 1980'li yıllardan itibaren iktisat literatüründe büyük tartışma konusu olan bütçe açığı ve cari işlemler dengesi arasındaki ilişki Keynesyen ve Ricardocu yaklaşımlar açısından ele alınmaya çalışılmıştır. Türkiye ekonomisi için 1998Q1–2013Q2 yılları arasında üçer aylık veriler kullanılarak kamu harcamaları ile cari işlemler dengesi arasındaki korelasyon Johansen eşbütüleşme analizi, Hata düzeltme modeli(ECM) ve Granger nedensellik ile uygulamalı olarak test edilmiştir. Çalışmada uygulanan testler sonucunda ikiz açıklar hipotezinin öne sürdüğü bütçe açığının cari işlemler dengesini etkilediği savının geçerli olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İkiz Açıklar Hipotezi, kamu harcamaları, Cari işlemler açığı, bütçe açığı

ABSTRACT

In this study, the relationship between budget deficit and current account balance which are a big matter of debate in economy since 1980s'tried to be dealt with regards to Keynesyan and Richardian approaches. For Turkish economy, the correlation between budget deficit and current account balance between 1998Q1- 2013Q2 years was tested by applying Johansen cointegration test, Error Correction Model(ECM) and Granger causality test. As a result of this paper, it was found that the twin deficit hypothesis, which puts forward that budgetary deficit affects current account balance, is not valid.

Keywords: Twin Deficits Hypothesis, government expenditure, current account balance, budget deficit

* “İkiz Açıklar Hipotezi'nin Türkiye Uygulaması” adlı Yüksek Lisans tezinden üretilmiş ve 18. Finans Sempozyumunda bildiri olarak kabul edilmiştir.

1. GİRİŞ

1980’li yılların başında Amerika Birleşik Devletleri’nde ciddi boyutlara ulaşan bütçe açığı beraberinde cari açık sorununu meydana getirmiştir. Bu durum İktisat literatüründe iki açık arasındaki ilişkiyi ifade eden ikiz açık tartişmasını başlatmıştır. Bu bağlamda bütçe açığının cari işlemler açığını olumsuz yönde etkilemesi, İkiz açık olarak adlandırılmaktadır(Erdinç, 2008: 210).

Türkiye 24 Ocak 1980 kararlarıyla girdiği istikrar programları çerçevesinde kamu açıklarını minimum seviyeye indirmeyi hedeflemekteydi. Ancak Türkiye 1980 yılından beri yüksek dış ticaret açıklarıyla karşılaşmış ve buna paralel olarak büyüme ve kalkınma amacına yönelik alt yapı harcamalarındaki artışlar ve sık sık yapılan genel ve yerel seçimler nedeniyle yüksek miktarda bütçe açıkları yaşanmıştır. Çifte açık sorunu sebebiyle1994 ve 2001’de iki büyük finansal kriz ortaya çıkmıştır(elikvd., 2008: 2; Aksu ve Başar, 2009: 2). Türkiye ekonomisinin kronik sorunu olan cari açık ve bütçe açığı alınan tedbirlere rağmen problem teşkil etmektedir. Bu nedenle Türkiye ekonomisinin bu iki sorunu İkiz açıklar hipotezi için iyi bir test olanağı sağlamaktadır(Kılavuz ve Dumrul, 2012: 240). Bütçe açıklarının finansmanı çoğu zaman yabancı kaynaklar yoluyla sağlandığı göz önünde bulundurulduğunda bütçe açıklarının cari açığa neden olabileceği söylenebilir.

Bu çalışmanın temel amacı, Kamu harcamaları ile cari işlemler açığı arasındaki ilişkisinin teorik ve uygulamalı çerçevede 1998Q1 – 2013Q2 verileri ile Türkiye ekonomisi açısından değerlendirilmesidir. Bu doğrultuda cari işlemler açığının dış ticaret açığına eşit olduğu varsayımından hareketle belirtilen iki açık arasında nedensellik bağının olup olmadığı araştırılarak ikiz açıklar hipotezinin geçerliliği test edilecektir. merkezi bütçe açığı arasındaki korelasyon katsayısı tüm analiz dönemi için değerlendirildiğinde 0.84 gibi yüksek bir seviyede hesaplanmıştır. Bu nedenle, kamu harcamalarının kullanılması ile yapılacak bir analizin sonuçlarının yorumunun bütçe açığı için de geçerli olduğu varsayılmaktadır. Nitekim, dünyada çeşitli ülkeler için ikiz açık teorisini test etmek amacıyla yapılan çalışmalarda bütçe açığı yerine kamu harcamaları artışı veya vergi indirimleri verilerinin modellere dahil edildiği görölmüştür. Çalışmada uygulanan Johansen eşbütöleşim, Hata düzeltme modeli(ECM) ve Granger nedensellik testleri sonucunda ikiz açıklar hipotezinin öne sürdüğu bütçe açığının cari işlemler dengesini etkilediği savı geçerli olmadığı bulgusu elde edilmiştir.

2. İKİZ AÇIKLAR HİPOTEZİNİN TEORİK BOYUTU

İkiz açık hipotezi, cari açık ile bütçe açığı arasında kuvvetli bir nedensel ilişkinin olduğu ileri sürerek, söz konusu ilişkiyi teorik olarak milli gelir denklemleriyle gösterilmektedir(Tunçsiper ve Süreki:104, Kılavuz ve Dumrul, 2012: 240). Keynes’ in milli gelir(Y) modeli, tüketim(C), yatırım(I) ve kamu harcamaları(G) toplamından oluşmaktadır. Dışa açık ekonomi ile dışa kapalı ekonomi arasındaki fark, mal ve hizmet ihracatı ile mal ve hizmet ithalatı arasındaki fark olup cari işlemler açığı(CA) denilmektedir.

$$Y=C + I+ G + CA \quad (1)$$

Cari işlemler açığını (1) numaralı denklemden yalnız bırakıldığında, Milli gelir ve yurtiçi yerleşiklerin toplam harcaması arasındaki fark cari işlemler dengesi olarak ifade edilir ve $Y - (C + I + G) = CA$ olarak yazılabilir.

Kapalı bir ekonomide tasarruf ile yatırım arasındaki eşitlik aşağıdaki şekilde yazılabilir. $Y=C + I+ G$ veya $I=Y - C - G$, buradan $I = S$ olduğundan

$$S = Y- C - G \quad \text{şeklinde yazılabilir} \quad (2)$$

Dışa açık ekonomide tasarruf ile yatırım arasındaki ilişki aşağıdaki şekilde yazılabilir. (1) numaralı eşitlikte tüketim ve kamu harcamaları sol tarafa atıldığında $Y- C - G = I + CA$ elde edilir ve bu eşitliğin sağ tarafı tasarrufa eşit olduğundan (3) numaralı özdeşlik yazılabilir.

$$S = I + CA \text{ olur.} \quad (3)$$

$Y - C - T$ hanehalkının gelirinden vergi kesilerek oluşan kullanılabilir gelirin harcanmadığı kısmı oluşturur ve özel tasarruf (S^p) olarak adlandırılır. $T - G$ kamu tasarrufu olarak adlandırılır ve (S^g) ile gösterilir. Tasarruf, özel tasarruf ve kamu tasarrufundan oluşur.

$$S^p= Y - C - T \quad , \quad S^g= T - G \quad (4)$$

$$S= Y- C - G = (Y - C - T) + (T - G) = S^p + S^g = I + CA \text{ ya da} \quad (5)$$

$$S^p= I + CA - S^g = I + CA - (T - G) = I + CA + (G - T) \quad (6)$$

eşitlik yazılabilir

Bütçe açığı (BD) ve cari işlemler arasındaki ilişki $CA = S^p - I + BD$ şeklinde yazılabilir. İkiz açık hipotezinin öne sürdüğü ilişki eşitlikte görülmektedir (Krugman vd., 2012: 299- 304 ; Uğur ve Karatay, 2009: 107-110).

Blanchard vd.,(2010:370) milli gelir hesaplamalarında kullanılan (7) 'de yer verilen denklemlerle alternatif bir çerçeve geliştirmiş ve bütçe açıklarıyla dış ticaret açıkları arasındaki ilişkiyi çarpan yardımıyla ortaya çıkartmaktadır. Milli gelir özdeşliğinin temelinde basit Keynesyen model bulunmaktadır. Özdeşlikte toplam gelir; kısa dönemde hanehalkı, firmalar ve hükümet tarafından yapılmak istenen harcamalar tarafından belirlenmektedir. Modelde planlanan harcamalar(Z) ve fiili harcamalara(Y) yer verilmektedir. Fiili harcamalar GSYH'ye eşitken, planlanan harcamalar mal ve hizmetlere yönelik yapılmak istenen tüketim, yatırım ve kamu harcamalarıyla net ihracatı oluşturmaktadır. Modelde fiili harcamalar ve planlanan harcamalar yani arz ve talep birbirine eşit olduğu noktada mal piyasası dengeye gelmekte ve tek bir denge gelir düzeyi ortaya çıkmaktadır. Faiz oranlarının planlanan harcamaları belirlemesi durumunda, model faiz oranı ve ulusal gelir arasındaki ilişki ortaya çıkmaktadır. Faiz oranında ortaya çıkan artışlar yatırımları düşürerek ulusal geliri azaltmaktadır. Faiz oranları ve gelir düzeyleri arasındaki bu ilişkiden IS eğrisi ortaya çıkmaktadır(İyidoğın, 2011: 15).

$$Y = C(Y-T) + I(Y, \bar{I}) + G - IM(Y, E) + X(Y^*, E) \quad (7)$$

Ulusal gelir özdeşliğini ifade eden (2.20) denkleminin belirleyicileri sırasıyla; harcanabilir gelirin bir fonksiyonu olan tüketim, gelir ve faiz haddinin fonksiyonu olan yatırım, kamu harcaması, faiz oranı ve yurt içi gelire bağlı ithalat ve yurtdışı gelire dayanan ihracattır. Tüketim ve yatırım denklemlerini aşağıdaki şekilde yazabilir(Blanchard vd., 2010: 96-372).

$$C = c_0 + c_1(Y - T) \quad c_0 > 0, 0 < c_1 < 1 \quad (8)$$

$$I = \bar{I} + d_1 Y - d_2 i \quad d_1, d_2 > 0 \quad (9)$$

Özdeşliği basitleştirmek amacıyla reel döviz kurundaki hareketleri ihmal ederek 1'e eşit olduğu ve ithalatın yurt içi gelire ihracatın ise yurtdışı gelire bağlı olduğu varsayılmaktadır.

$$IM = m(Y) \quad (10)$$

$$X = x(Y^*) \quad (11)$$

Yukarıdaki denklemde m marjinal ithalat eğilimi, c ise marjinal tüketim eğilimini ifade etmektedir. Yukarıdaki (8) - (11) denklemleri (7)'de yerine konulduğunda,

$$Y = c_0 + c_1(Y - T) + I = \bar{I} + d_1 Y - d_2 i + G - m(Y) + x(Y^*) \quad (12)$$

Özdeşliği elde edilir. Denklem (12)'i düzenlendiğinde denklem (2.13)' ulaşılır.

$$Y = \frac{1}{1-(c_1+d_1-m)} (c_0 \bar{I} - c_1 T - d_2 i + G + x(Y^*)) \quad (13)$$

Denklemin sağ tarafındaki ilk terim çarpan, (12)'teki değişkenlerin ve otonom belirleyicilerin çıktı üzerindeki etkisinin büyüklüğünü ifade etmektedir. Mali genişlemenin çıktı ve net ihracat üzerindeki etkisini denklem (213)'ü kullanarak göstermek mümkündür.

$$\Delta Y = \frac{1}{1-(c_1+d_1-m)} \Delta G \quad (14)$$

Mali genişlemeye bağlı olarak çarpan etkisiyle çıktıda meydana gelen artış, ithalatı arttırarak net ihracat üzerinde olumsuz etki oluşturmaktadır.

$$\Delta NX = -m \Delta Y \quad (15)$$

$$= -\frac{m}{1-(c_1+d_1-m)} \Delta G \quad (16)$$

Denklem (16)'den hareketle ithalat eğilimleri yüksek olan gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomileri analiz etmektedir. Buna göre ithalat eğilimleri yüksek olan ülkelerin düşük mali çarpana ve ithalat eğilimleri düşük olan ülkelerin ise yüksek mali çarpana sahip olduğundan, mali genişlemenin çıktı üzerindeki etkisi ithalat eğilimleri yüksek olan ülkelere kıyasla düşük olan ülkelerin daha büyük olduğu ortaya çıkmaktadır (Blanchard, 2010: 96-372).

2.1 Keynesyen (Geleneksel) Yaklaşım

Keynesyen yaklaşım, ikiz açıklar hipotezinin doğruluğunu kabul eder ve bu iki değişken arasındaki pozitif ilişkinin bütçe açıklarından cari açıklara doğru olduğunu ileri sürmektedir (Alkswani, 2004). Geleneksel yaklaşım bu iki açık arasındaki ilişkiyi Keynesyen gelir harcama yaklaşımı ve Mundell-Fleming modeli ile açıklamaktadır (Ata ve Yücel, 2003: 5).

Keynesyen gelir harcama yaklaşımına göre, kamu harcamalarının artması ya da vergi gelirlerinin azalması sonucunda bütçe açıkları artar, artan bütçe açıkları da üretim ve tüketimi pozitif yönde etkileyerek ulusal geliri arttıracaktır ve aratan ulusal gelir de, ithalatı arttırarak dış ticaret açığına yol açacaktır (Akbostancı ve Tunç, 2001:3).

Mundell- Fleming modeline göre, sermaye hareketlerinin serbest olduğu Keynesyen açık ekonomilerde, bütçe açıkları cari işlemler açığına neden

olduğu kabul edilmektedir. Çünkü kamu harcamalarının artması veyavergi kesintisi nedeniyle, artan bütçe açıkları toplam talebin ve faiz oranlarının yükselmesine neden olur.

Faiz oranlarının yükselmesi nedeniyle sermaye girişinde artış olur ve ulusal paranın değer kazanmasına yol açar. Döviz kurunun düşmesiyle, ithal edilen mallar daha ucuz olacağından dış ticaret açığı artar ve bu da cari işlemler açığını arttırıcı etki yapar(Anoruo ve Ramchander, 1998:489)

2.2 Ricardocu Denklik Yaklaşımı

Ricardocu Denklik Hipotezinin bazı varsayımları şöyledir: Sermaye piyasası tam rekabettir, tüketicilerin likidite kısıtı yoktur, nesiller arası transferler söz konusudur, devletin geleceğe yönelik maliye politikası tam olarak belirgindir ve bireyler rasyonel düşünmektedirler(Karatay, 2008: 115).

Ricardocu denklik hipotezi, ekonomi aktörlerin rasyonel olduğunu ve dolayısıyla geleceğe yönelik doru öngörüde bulunabildiklerini varsayar. Bu nedenle devletin yapacağı bir vergi indirimi, gelecekte bunun bir borçlanma ile geri döneceğini düşünen bireyler tasarruflarında ya da tüketimlerinde artışa yol açmaz (Danışman, 2009: 23).

3. İKİZ AÇIK SORUNUYLA İLGİLİ LİTERATÜR ALIşMALARI

İkiz açıklar hipotezine göre kamu harcamalardaki artış hanehalkının kullanılabilir gelirini artırarak, ithal mallara olan talebin artmasına yola açmakta veya yurtiçi yatırım ve tasarruf arasındaki açığın artması ve faiz oranının yükselmesi döviz kurunun düşmesine ve dolayısıyla dış ticaret dengesinde aleyhte bir sonuca yol açmaktadır(Tunçsiper ve Süreki, 2011: 105).

Tablo 1’deİkiz açıklar hipotezini test eden çalışmalara bakıldığında bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında bir ilişki olup olmadığı eğer bir ilişki var ise korelasyonun yönü hakkında bir fikir birliği olmadığı görölmektedir. Uygulanan yöntemin, verilerin ve değişkenlerin farklı olması çalışmalarda elde edilen sonuçların farklılık göstermesine neden olmuştur.

Tablo 1: İkiz açıklar hipotezini test eden çalışmalar

Kaynak	Yöntem	Değişkenler	Sonuç
Saysombath ve Kyophilavang, 2013	Johansen Eşbütünleşme ve otoregresyon	Cari Denge ve Bütçe Dengesi	İkiz açıklar hipotezini destekleyen bulguya ulaşılmıştır.
Mangır, 2012	Johansen Eşbütünleşme	Bütçe Açığı, Cari Açık	Bütçe açığından cari açığa doğru tek yönlü nedensellik ilişkisini göstermektedir
Deveci ve Değirmen, 2011	Granger nedensellik testi ve Johansen Eşbütünleşme	Bütçe Açığı, Cari Açık, Spekülatif Baskı Endeksi	SBE ile CA ve BA arasında Johansen eş bütünleşim sonucunda bir ilişki vardır, ancak Granger nedensellik testi sonucunda ikiz açık ilişkisinin SBE'yi etkilediğine dair bir sonuç yoktur
Aksu ve Başar, 2009	Sınır testi Yaklaşımı	Dış Ticaret Açığı, Bütçe Açığı, Kur, Faiz, D1, D2	Bütçe açığının cari açık üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır.
Blanchard ve Perotti, 2002	Var Analizi(Etki tepki analizi)	Harcamalar, Vergi, İhracat Ve GSYH	İkiz açıklar hipotezinin geçerli olduğu tespit edilmiştir.
Kulkarni ve Ericson, 2001	Regresyon Analizi	Bütçe Çıığı Ve Dış Ticaret Açığı	Hindistan ve Pakistan ekonomilerinde ikiz açıklar hipotezini destekler nitelikte bulguya ulaşılmasına rağmen Meksika ekonomisinde aksi sonuç bulunmuştur.

Saysombath ve Kyophilavang (2013), Çalışmalarında 1980-2010 yıllarına ait cari işlemler dengesi ile bütçe dengesi arasındaki ilişki Johansen eş

bütünleşim ve regresyon yöntemleriyle test edilmiştir. Bütçe açıklarının cari işlemler açığına neden olduğu tespit edilmiştir.

Mangır (2012), çalışmasında 1980 - 2011 dönemine ait yıllık veriler ile eş bütünleşim analizi uygulanmıştır. Analizde Türkiye ekonomisinde bütçe açığının cari açığı uzun dönemde etkilediği ve sonuç olarak ikiz açıklar hipotezini desteklendiği sonucuna varılmıştır.

Deveci ve Değirmen (2011), çalışmalarında 2000:2 – 2011:4 dönemine ait çeyrek veriler ile eş bütünleşim ve Granger nedensellik testleri uygulanmıştır. Çalışmada Türkiye ekonomisinde spekulatif baskı endeksi ile cari açık ve bütçe açık arasında Johansen eş bütünleşim sonucunda bir ilişki olduğu, ancak Granger nedensellik testi sonucunda ikiz açık ilişkisinin SBE'yi etkilediğine dair bir sonuca ulaşılmamıştır

Aksu ve Başar (2009), çalışmalarında 1994:09-2008:09 dönemlerine ait veriler kullanılarak sınırı testi uygulanmıştır. Çalışmada Türkiye ekonomisinde bütçe açığının cari açık üzerinde bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Blanchard ve Perotti (2002), harcamalardaki bir artışın ABD'nin üretimini doğrusal olarak etkilediğini ve net ihracat ile cari açık arasındaki etkisinin ise ters yönlü olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Söz konusu ilişkiden dolayı ikiz açıklar hipotezinin geçerli olduğunu tespit etmişlerdir.

Kulkarni ve Ericson (2001), çalışmalarında 1979-1996 dönemine ait bütçe dengesi ve dış ticaret dengesi verileri ile regresyon analizi analizi yapmıştır. Çalışmada Meksika ekonomisi için bütçe dengesi ve cari işlemler dengesi arasında bir ilişki tespit edilmemiştir. Ancak Hindistan ve Pakistan ekonomilerinde ikiz açıklar hipotezinin destekler nitelikte bulgulara ulaşılmıştır.

Bu alışmada Türkiye ekonomisinin bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasındaki ilişkisinin yönünü bulmak için Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Bu doğrultuda cari işlemler açığının dış ticaret açığına eşit olduğu varsayımından hareketle belirtilen iki açık arasında nedensellik bağının olup olmadığı araştırılarak ikiz açıklar hipotezinin geçerliliği test edilmiştir. Böylece bütçe açığının cari denge üzerinde etkisinin olup olmadığı analiz edilmiştir.

4. VERİ VE METODOLOJİ

Analizde kullanılan veri seti, Merkez Bankası elektronik veri dağıtım sisteminden ve Maliye Bakanlığı'nın istatistiklerinden elde edilmiştir. Cari açık, döviz kuru, reel faiz oranı, i borç stoku Merkez Bankası'nın EVDS'den kamu harcamaları ise Maliye Bakanlığının istatistiki göstergelerinden elde edilmiştir.

Modelde kullanılan veriler 1998(01)-2013(02) dönemini kapsayan üçer aylık verilerdir. Modeldeki yer alan faiz oranı, mevduat faiz oranını ifade etmekte ve enflasyonun etkisinden arındırmak amacıyla reel hale getirilmiştir. Kamu harcamaları ve i borç stoku verileri 1998 yılı fiyatlarıyla elde edilen reel GSYH ve nominal GSYH serilerinden oluşturulan deflatöre bölünerek reel hale getirilmiştir. Cari işlemler açığı verisi TL'ye çevrilmiş daha sonra deflatöre

bölünmüştür. Son olarak döviz kuru verisi ise 1995 yılı temel yıl alınarak oluşturulmuştur. Tüm değişkenler TL cinsinden ifade edilerek doğal logaritması alınmıştır. Modeldeki veriler üçer aylık olduğu için mevsimsellikten arındırılmıştır.

Çalışmada ayrıca, bütçe açığı yerine kamu harcamaları verilerinin kullanılması tercih edilmiştir. Bunun nedeni 2005 yılına kadar Maliye Bakanlığı tarafından konsolide bütçe verileri açıklanırken, 2006 yılından sonra ise merkezi yönetim bütçe verilerinin açıklanmasından dolayı verilerin kapsamı konusunda analize konu olan dönem için tutarlılık olmamasıdır. Analizde kullanılan verilere Tablo 2’de yer verilmiştir(Oğuz, 2013:118).

Tablo 2. Veri Seti

Değişkenlerin Kısaltılması	Değişkenlerin Açıklaması
RCASA	Cari işlemler açığı
RGSA	Kamu harcamaları
RİBSA	İç borç stoku
RİSA	Mevduat faiz oranı
DKSA	Döviz kuru

Tablo 2’de yer alan değişkenler, RCASA’yı belirleyen bağımsız değişkenler olarak tanımlanmış ve bunlar arasındaki ilişkiler aşağıdaki eşitlik yoluyla tahmin edilmiştir.

$$RCASA = \beta_0 + \beta_1 RGSA + \beta_2 RİBSA + \beta_3 RİSA + \beta_4 DKSA + \varepsilon_t \quad (17)$$

Çalışmada, kamu harcamaları ve cari açık arasındaki ilişkinin tahmininde iç borç stoku, mevduat faiz oranı, döviz kuru stoku dahil her bir değişkenin zaman serisi özelliklerini incelemek için öncelikle serilerin durağan olup olmadıkları saptanmıştır. Zaman serisi analizlerinde değişkenler arasında ekonometrik olarak anlamlı ilişkilere ulaşmak için değişkenlerin durağan olması gerekmektedir. Eğer seriler durağan değilse yani birim kök içeriyorsa düzmece regresyon ile karşılaşma durumu olabilir (Gujarati, 2010:724-725). Bu nedenle analizde kullanılan değişkenlerin durağanlığı Augmented Dickey-Fuller (ADF) testiyle sınanmıştır.

Değişkenlerin durağanlık testleri yapıldıktan sonra aralarındaki uzun dönemli ilişki Eşbütünleşme analizi ile tahminlenmiş ve bu amaçla Johansen-

Juselius(1990) testi uygulanmıştır. Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin belirlenmesinden sonra, söz konusu değişkenler arasında kısa dönemli dinamikleri değerlendirmek amacıyla hata düzeltme modeli(ECM) tahmin edilmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenler ECM,(18) nolu eşitlik kullanılarak tahmin edilmiştir.

$$\Delta \ln casa_t = \beta_0 + \Sigma \beta_1 \Delta \ln gsa_{t-1} + \Sigma \beta_2 \Delta \ln ibsa_{t-1} + \Sigma \beta_3 \Delta \ln dbsa_{t-1} + \Sigma \beta_4 \Delta \ln nysa_{t-1} + \Sigma \beta_5 \Delta \text{resid}_{t-1} + \varepsilon_t \quad (18)$$

Hata düzeltme teriminin, değişkenlerin önündeki Δ simgesi değişimi ve e ise hata terimini ifade etmektedir. Bu modelin doğru tahminlemede bulunabilmesi için hata düzeltme teriminin katsayısının (β_5) istatistiki olarak 0 ile -1 arasında bir değer alması gerekmektedir. Hata düzeltme teriminin katsayısı olan β_5 negatif işaretili olması durumunda bağımlı değişkenin karşı karşıya kalacağı bir şokun etkisinden belli bir dönem sonra yitireceğini göstermektedir(Bozkurt, 2007: 166). Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin tespit edilmesinden sonra kısa dönemli bir ilişkinin varlığı hata düzeltme modeli tahmini ile analiz edilebilir.

Çalışmada kullanılan modelde tek denklem yaklaşımı ile tahmin edilmiş ve değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri de VAR analizi ile sınıanmıştır. Sims(1980) tarafından geliştirilen ve Granger nedensellik analizini temel alan VAR modelinde her değişken, hem kendi hem de diğer değişkenlerin gecikmeli değerlerinin bir fonksiyonu olarak yazılmaktadır. Söz konusu seriler durağan olduğundan, denklemler birinci derece VAR fonksiyonunu oluşturmaktadırlar(Enders, 1995: 294-297). VAR analizinin önemli adımlarından biri modelde bulunan değişkenler arasında dinamik ilişkileri yansıtacak gecikme uzunlukların belirlenmesidir. Bu doğrultuda Akaike bilgi kriteri(AIC), Schwarz bilgi kriteri (SC), Hannan-Quinnbilgi kriteri(HQ) ve Final Prediction Error(FPE) ile en uygun gecikme uzunlukları belirlenebilmektedir(Enders, 1995: 300-302).

$$\text{VAR yaklaşımında: } \Delta Y_t = \alpha + \Sigma_{i=1}^{p-1} \Gamma_i \Delta Y_{t-i} + \Pi Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (19)$$

Y değişkenler vektörünü, α sabit terimler vektörünü, p uygun gecikme sayısını, Γ ve Π katsayı matrislerini ifade etmektedirler.

5. AMPİRİK SONUÇLAR

Çalışmada kullanılan değişkenlerin durağanlılık sınıaması ADF birim kök testi ile belirlenmiştir. Birim kök testi sabitli, sabitli- trendli olmak üzere iki farklı şekilde sınıanmıştır. Elde edilen birim kök analizi sonuçları Tablo 3'de görülmektedir.

Tablo 3. ADF Birim Kök Test Analizi

Değişkenler	Düzyey Değerleri		Birinci Farkları	
	Sabitli	Sabitli-Trendli	Sabitli	Sabitli- Trendli
RCASA	-1.1700 (0.8489)	5.4640 (0.1138)	-7.1366* (0.0019)	-7.0894* (0.0079)
RGSA	-5.4926 (1.0000)	-3.9632 (0.9960)	-6.6832* (0.0000)	-8.6792* (0.0000)
DKSA	-3.4941 (0.0615)	-2.8122 (0.1988)	-4.8353* (0.0002)	-5.3267* (0.0002)
RİSA	-2.0097 (0.2434)	-2.7922 (0.2434)	-6.5737* (0.0000)	-6.5779* (0.0000)
RİBSA	-4.4525 (1.0000)	-3.0760 (0.6476)	-3.0104* (0.0006)	-4.2253* (0.0000)

*%1 anlamlılık düzeyinde durağanlığı temsil eder.

Tablo 3 incelendiğinde tüm değişkenlerin düzey değerlerinde durağan olmadıkları yani birim kök içerdikleri görülmektedir. Bundan dolayı her bir değişkenin birinci farkları alınmış ve böylece tüm seriler durağan hale gelmiştir. Dolayısıyla tüm seriler I(1) olarak ifade edilmektedir.

Johansen eş bütünleşim testinin ilk şartı olan serilerin aynı dereceden durağan olmasını sağladıktan sonra optimum gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle VAR modeli tahmin edilmiştir. Çalışmadan elde edilen minimum gecikme uzunluklarına ilişkin tahminler Tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 4. Gecikme Uzunlukları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-337.9202	NA	0.115662	12.03229	12.21150	12.10194
1	18.31616	637.4756	1.04e-06	0.409959	1.485249*	0.827854*
2	49.30866	50.02298	8.61e-07	0.199696	2.171061	0.965836
3	71.33315	31.68436	1.01e-06	0.304100	3.171540	1.418485
4	99.97037	36.17333	9.84e-07	0.176478	3.939994	1.639109
5	147.0029	51.15821*	5.45e-07*	-0.596594*	4.062997	1.214282

Not:*Seçilen kritere göre optimum olarak belirlenen gecikmeyi göstermektedir. LR(Likelihood Ratio), AIC(Akaike Infirmination Criteria), SC(Schwarzın formation Criterion), FPE(Final Prediction Error), HQ(Hannan-Quinn Information Criterion)

Tablo 4’te görüleceği üzere modelde LR, FPE ve AIC bilgi kriterleri ne göre 5 dönem gecikme en düşük değeri verdiği için çalışmada gecikme uzunluğu 5 olarak seçilmiştir.

Analizde optimum gecikme uzunluğu belirlendikten sonra Tablo 5’te Johansen eş bütünleşim test sonuçlarına yer verilmiştir. Tablo 5’te yer alan Johansen eşbütünleşim test sonuçlarına ilişkin hem iz hem de en büyük karakteristik kök istatistiklerine göre değişkenler arasında eş bütünleşmenin olduğunu ve dolayısıyla H_0 hipotezinin reddedildiği görülmektedir. Diğer bir deyişle çalışmada kullanılan değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 5. Johansen Eş Bütünleşim Test Sonuçları

Eşbütünleşim Vektör Sayısı	iz İstatistiği		En büyük karakteristik kök testi	
	Test İstatistiği	Kritik Değer (%5)	Test İstatistiği	Kritik Değer (%5)
$H_0: r = 0, H_1 \geq 1$	162.9819	69.81889 (0.0000)*	77.05428	33.87687 (0.0000)*
$H_0: r = 1, H_1 \geq 2$	85.92765	47.85613 (0.0000)*	48.38064	27.58434 (0.0000)*
$H_0: r = 2, H_1 \geq 3$	37.54701	29.79707 (0.0053)*	24.70533	21.13162 (0.0150)*
$H_0: r = 3, H_1 \geq 4$	12.84168	15.49471 (0.1207)	12.80581	14.26460 (0.0839)
$H_0: r = 4, H_1 \geq 5$	0.035873	3.841466 (0.8497)	0.035873	3.841466 (0.8497)

*MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-değerlerinin ifade etmektedir.

Tablo 5’teki sonuçlara göre değişkenler arasında %5 anlamlılık seviyesinde 2 eş bütünleşik vektörün olduğu görülmektedir. Keza ilgili dönem için kamu harcamaları ve cari açığı değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişkinin mevcut olduğu söylenebilir.

Eş bütünleşme ilişkisi, cari açık ve diğer bağımsız değişkenlerinin katsayılarına göre normalize edildiğinde değişkenler arasındaki ilişkiler aşağıdaki gibi olmaktadır:

Tablo 6. Eşbütünleşme Denklemi

RCASA	=	- 3, 24RGSA	- 8,90DKSA	- 1,02RISA	+ 4,4RIBSA
		(2.69140)	(3.76920)	(0.40884)	(2.68768)

Parantez içindeki değerler standart sapmayı ifade etmektedir

Yukarıdaki denkleme göre, uzun dönemde kamu harcamaları, döviz kuru ve mevduat faiz oranı cari işlemler açığı negatif yönde iç borç stoku ise pozitif yönde etkilemektedir. Buna göre ilgili dönemde kamu harcamalarındaki %1'lik artış cari açığı %3,24 azaltacaktır. Dolayısıyla ilgili seriler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığından söz edilebilir.

Analize konu olan seriler arasında uzun dönemli bir ilişki mevcut olmasına rağmen, eş bütünleşme ilişkisinin tahmininde durağan olmayan serilerin farklarının alınması sonucu kısa dönem denge değerinden sapmalar ortaya çıkabilir. Denge durumunda kısa süreli sapmalar hata düzeltme modeli yardımıyla dengeye ne zaman geleceği belirlenebilmektedir (Gujarati, 2010: 729; Enders, 1995,367). Hata düzeltme modeli katsayısı 0 ile -1 arasında ve negatif değer alması durumunda istatistiksel olarak anlamlı çıkacaktır. Burada uygun gecikme uzunluğuna göre belirlenen model, eşbütünleşik modelden elde edilen hata düzeltme teriminin bir dönem gecikmeli değeri eklenerek tahmin edilmiştir.

Tablo 7. Hata Düzeltme Modeli

$\Delta RCASA = -0,93HATA_{t-1} - 0,95RGSA + 19,2 DKSA - 0,49RISA + 2,96RIBSA$				
(0,1156)	(18,65963)	(15,4811)	(0,5927)	(12,6304)
$R^2 = 0,59$		$F = 13,03$		

Not: Parantez içindeki sayılar t istatistik değerlerinin ifade etmektedir.

Tablo 7'de görüldüğü gibi cari işlemler açığı denkleminde ait hata terim katsayısı -0,93 olarak tahmin edilmiştir. Elde edilen bu sonuca göre analizde kullanılan değişkenlerin neden olduğu cari açık üzerindeki bir dengesizliğin düzeleceği eğilimine olmasıdır. Fakat hata terim katsayısının t istatistik değeri istatistiksel olarak anlamlı olmadığından kısa dönemde dengeden sapmanın düzelmesinden bahsedilememektedir.

Çalışmada kullanılan değişkenlerin Granger nedensellik test sonuçları Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Granger Nedensellik Test Sonuçları

Sıfır Hipotez	P Değeri
RGSA, RCASAGranger nedeni değildir	0.0063
DKSA, RCASAGranger nedeni değildir	0.0293
RİBSA, RCASAGranger nedeni değildir	0.0002
RİSA, RGSAGranger nedeni değildir	0.0413
RGSA, RİSAGranger nedeni değildir	0.0010
RİSA, DKSAGranger nedeni değildir	0.0389
DKSA, RİSAGranger nedeni değildir	0.0359
RİBSA, RİSAGranger nedeni değildir	0.0002

Tablo 8'deki sonuçlar anlamlılık düzeyi dikkate alınarak oluşturulmuş ve olasılık değerine(P değeri) göre anlamlı bulunmayan ilişkilere yer verilmemiştir. Buna göre kamu harcamaları, cari işlemler açığının ve mevduat faiz oranının Granger nedeni olup tek yönlü ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca i borç stoku, cari açığın ve mevduat faiz oranının Granger nedeni olup tek yönlü ilişki bulunmuştur. Modeldeki bir başka değişken olan döviz kuru, cari açığın ve mevduat faiz oranının Granger nedeni olup tek yönlü ilişki tespit edilmiştir. Diğer bir değişken olan mevduat faiz oranı ile kamu harcamaları ve döviz kuru değişkenlerini arasında tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Ampirik bulgulara göre ikiz açıklar hipotezinin ne sürdüğü bütçe açıkları ve cari açıklar arasındaki pozitif ve tek taraflı ilişkiye ulaşılamamıştır. Analizde bütçe açığı yerine kamu harcamaları kullanılmış ve kamu harcamalarının cari açığa neden olduğu yönündeki iddia desteklenmemektedir. Aksine bu çalışmada kamu harcamalarındaki artışın cari işlemler dengesini olumlu yönde etkilediği iddiasını destekler nitelikte sonuçlar elde edilmiştir. Çalışma sonucunda ulaşılan bulgulara ABD ekonomisi için Kim ve Roubini(2003), Müller (2008) ve Türkiye ekonomisi için Oğuz(2013) tarafından yapılan çalışmalar ile aynı sonuçlara ulaşılmıştır.

SONUÇ

ABD ekonomisinde 1980'lerden itibaren bütçe açığı ve cari açığının eş zamanlı olarak artması ile ikiz açıklar hipotezinin ortayaıkması bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmuştur. İkiz açıklar hipotezine yönelik yapılan çalışmalarda bir görüş birliği söz konusu değildir. Bunun temel nedenleri arasında, kullanılan veri setleri ve farklı gözlem sayıları ve ekonometrik metotlar gösterilebilir.

Çalışmada Türkiye'de ikiz açık hipotezinin geçerliliği, diğer bir ifadeyle kamu harcamalarının cari açığı etkileyip etkilemediği Johansen eşbütünleşim analizi, hata düzeltme modeli ve Granger nedensellik metotları kullanılarak test edilmiştir. Eşbütünleşim testi sonucunda kamu harcamaları ve cari açık arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiş ancak yapılan ECM testi sonucunda bu ilişkinin kamu harcamalarından cari açığa doğru negatif yönlü olduğu ortaya çıkartılmıştır. Diğer bir deyişle kamu harcamalarındaki artışlar cari işlemler dengesine pozitif yönde katkı sağlamaktadır. Elde edilen bulgular ile Türkiye için Oğuz(2013) ve ABD için Kim ve Roubini(2003), Müller (2008) tarafından yapılan çalışmalarda bütçe açığındaki artışın cari açığı pozitif etkilediği bulguları ile tutarlıdır.

Türkiye ekonomisinde 2002 yılından itibaren yapısal bir sorun haline dönüşen cari işlemler açığını kısa vadede ozmek mümkün olmamaktadır. Çünkü bir yandan enerji bakımında dışa bağımlı bir ülke diğer yandan düşük katma değerli ihracat malları üreten bir ülke olduğundan cari açık sorunu uzun vadede ozlebilecek bir sorundur.Diğer yandan Türkiye ekonomisinde kamu gelirlerinin önemli bir bölümünün uzun vadeli alt yapı yatırımlarına harcanması

ileri teknoloji ve katma değeri yüksek olan ürünlerin üretilmesinde finansman sorununu ortaya çıkartmaktadır. Dolayısıyla enerji ithalatını azaltacak ve katma değeri yüksek ihraç mallarının üretilmesini sağlayacak mali politikaların uygulanması cari açık probleminin çözümünde katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Alkswanı, M. A. (2000), The Twin Deficits Phenomenon In Petroleum Economy: Evidence From Saudi Arabia. *Seventh Annual Conference, Economic Research Forum, Amman, Ss. 1-25.*
[Http://Www.Erf.Org.Eg/Cms/Uploads/Pdf/1185358196_Finance1.Pdf](http://www.Erf.Org.Eg/Cms/Uploads/Pdf/1185358196_Finance1.Pdf)
(24.02.2014)
- Akbostancı, E. ve Gül İ. T. (2002), Turkish Twin Deficits: An Error Correction Model Of Trade Balance. *Erc Working Papers In Economics, Cilt:1, Sayı:6, s. 1-18.*
- Aksu, H. ve Başar S. (2009), Türkiye İçin İkiz Açıklar Hipotezinin Tahmini: Bir Sınır Testi Yaklaşımı, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 64, Sayı: 4, s. 1-14*
- Anoruo, E. ve Ramchander, S. (1998). Current Accountand Fiscal Deficits: Evidence From Developing Economies Of Asia, *Journal Of Asian Economics, S.9, N.3, S.487-501.*
- Bozkurt, Hilal (2007), Zaman Serileri Analizi, (1.Baskı), Ekin Kitabevi, Bursa.
- Blanchard, O. J. ve Perotti, R. (2002), An Empirical Characterization Of The Dynamic Effects Of Changes In Government Spending And Taxes On Output. *Quarterly Journal Of Economics, Cilt:117 Sayı: 4, s.1329-1368.*
- Blanchard, O., Amighini, A. ve Giavazzi, F. (2010). *Macroeconomics A European Perspective.* New Jersey: Prentice Hall.
- Çelik, S. Deniz, P. ve Eken, S. (2008, Şubat). Eş Bütünleşme Analiziyle Altı Gelişmekte Olan Ülke İçin İkiz Açıklar Hipotezi, *2. Ulusal İktisat Kongresi, 20-22 Şubat 2008 , İzmir, s.2.*
- Erdinç, Z. (2008), İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye’de 1950-2005 Yılları Arasında Eşbütünleşme Analizi ve Granger Nedensellik Testi İle İncelenmesi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:8 Sayı: 1, s. 209-222.*
- Danışman, Y. (2009), *İkiz Açıklar ve Doğru Makroekonomi Politikası Seçimi, Basılmış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 1-55*

- Deveci, T. T ve Değirmen, S. (2011), İkiz Açık İlişkisi Kriz Öncü Göstergelerini Etkiler Mi? 2007 Küresel Kriz Işığında ABD ve Türkiye Analizi, *Anadolu International Conference İn Economics I*
- Enders, W. (1995), Applied Econometric Time Series, John Wiley & Sons, Inc., New York.
- Gujarati, N. Damador (2010). *Temel Ekonometri*, (Çev. Ü. şenesen& G.G. şenesen). İstanbul: Literatür Yayınları,
- Karatay, P. (2008). *İkiz Açık Hipotezi ve Türkiye Uygulaması, Basılmış Yüksek Lisans Tezi*, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 1-154.
- Kılavuz, E. ve Dumrul, Y. (2012), İkiz Açıklar Hipotezinin Geçerliliği Teori ve Uygulama, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:26, Sayı:3-4, s. 239- 258.
- Kim, S. ve Roubini, N. (2003). The Importance Of Composition Of Fiscal Policy: Evidence From Different Exchange Rate Regimes. *Journal Of Public Economics*, Cilt: 87, Sayı: 22, s. 53-79.
- Kulkarni G. K. ve Ericson L. E. (2001).Twin Deficit Revisited: Evidence From India, Pakistan And Mexico. *Journal Of Applied Business Research*, Cilt: 17, Sayı: 2, s. 87-100.
- Krugman P.R. vd., (2012), *İnternational Economics: The Oryand Policy*,(9.Baskı), Boston Pearson Addison -Wesley
- İyidoğan, P. (2011). *İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Deneyimi*, Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mangır, F. (2012),Türkiye İçin İkiz Açıklar Hipotezinin Testi (1980- 2011), *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, s.136-149.
- Müller, G. J. (2008), Understanding The Dynamic Effects Of Government Spending On Foreign Trade, *Journal Of International Money And Finance*, Cilt: 27, s. 345-371.
- Oğuz, S. (2013). *İkiz Açıklarda Nedensellik İlişkisi:1998-2012 Dönemi İçin Türkiye Uygulaması*, Doktora Tezi,Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Saysombath, P. ve Kyophilavang, P. (2013). Twin Deficits İn The Lao Pdr: An Empricial Study. *International Business And Management*, Cilt:7, Sayı: 1, s. 62-68.
- Uğur, A. A. ve Karatay, P. (2009), İkiz Açıklar Hipotezi: Teorik Çerçeve ve Hipoteze Yönelik Yaklaşımlar, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:8, Sayı: 1, s.101-122
- Tunçsiper, B. ve Süreki D. (2011), Türkiye’de İkiz Açıklar Hipotezinin Geçerliliğinin Zaman Serisi Analizi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 3, s.103-120.

**TESTING THE VALIDITY OF PURCHASING POWER PARITY
FOR BRICS COUNTRIES
USING NON-LINEAR UNIT ROOT TEST**

**SATIN ALMA GÜCÜ PARİTESİNİN BRICS ÜLKELERİ İÇİN
DOĞRUSAL OLMAYAN BİRİM KÖK TESTİ İLE SINANMASI**

Arş. Gör. Ali Eren ALPER
Çukurova Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü
alierenalper@gmail.com

ABSTRACT

The main aim of this paper is to investigate the validity of the purchasing power parity (PPP) hypothesis for BRICS countries, by using both Kapetanios et al. (KSS) and rolling KSS unit root tests. By adopting the rolling unit root test, the study aims to determine episodic characteristics of the real exchange rates. The results of the KSS unit root test show that the PPP hypothesis is not valid for the entire countries. On the other hand, the study has found evidence of the validity of PPP for only short time of periods by using rolling KSS.

Keywords: Purchasing power parity, non-linear time series, KSS unit root test.

ÖZ

Bu çalışmanın amacı satın alma gücü paritesini (SGP) BRICS ülkeleri için hem KSS hem de yuvarlanan KSS yöntemlerini kullanarak test etmektir. Çalışmada yuvarlanan KSS birim kök testini kullanarak, reel döviz kurunun dönemsel karakteristiklerini tespit etmeyi amaçlıyoruz. KSS birim kök testinin sonucunda SGP hipotezinin bütün BRICS ülkeleri için geçersiz olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan, yuvarlanan KSS birim kök testi ile kısa zaman aralıklarında ülkelerde SGP'nin geçerli olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Satın alma gücü paritesi, doğrusal olmayan zaman serileri, KSS birim kök testi.

1. INTRODUCTION

Purchasing Power Parity (hereafter, PPP) is a cornerstone of many theoretical models in international finance. PPP states that the exchange rates between currencies are in equilibrium when their purchasing power is the same in each of the two countries. This means that the exchange rate between any two countries should equal the ratio of two currencies' price level of a fixed basket of goods and services.

$$q_t = \frac{s_t p_t^*}{p_t} \quad (1)$$

Where q_t is the real exchange rate, s_t is the nominal exchange rate (one unit of foreign currency in terms of local currency), and p_t^* and p_t are respectively the foreign and domestic price indices. The basic idea behind the PPP hypothesis is that since any international goods market arbitrage should be traded away over time, we should expect the Real Exchange Rate (RER) to return to a constant equilibrium value. Studies on this issue are critical not only for empirical researchers but also for policymakers. In particular, a nonstationary RER indicates that there is no long run relationship between nominal exchange rate and domestic and foreign prices, thereby invalidating the PPP.

There are several reasons why we should question if the real exchange rate has a unit root. First, we should look at the degree of persistence in the real exchange rate can be used to infer what the principal impulses driving exchange rate movements are. Second, from a theoretical perspective, nonstationarity of the real exchange rate implies that PPP is not valid long run international parity condition (Sarno, Taylor; 2001: 20-21).

The empirical analyses of PPP has reached different stages of what depending on the evolution of the econometric techniques available. Early literature aimed to regress the nominal exchange rate on the price indices by simple OLS and instrumental variables methods, tests of random walk hypothesis for the real exchange rate, cointegration studies long span studies, panel data studies, while recent advances in econometrics have provided more accurate tools with which to analyse PPP fulfilment empirically, such as non-linear techniques.

As mentioned earlier, the more recent contributions to the analyses of PPP focus on the application of techniques that take into account the existence of non-linearities. The use of these techniques is justified by at least three main reasons. The first one is related to the fact that the existence of trade barriers and, therefore, absence of arbitrage within a threshold of exchange rate values, yields to a non-linear behaviour in the path of the variable. Additionally, Taylor (2004) claims that interventions in the foreign currency markets might generate a non-linear behaviour in the RER path, where the RER is a unit root process for central values within a threshold, but stationary when it is outside of the

threshold. Finally the existence of structural changes in the RER might imply broken deterministic time trends.

The presence of these two types of non-linearities has implications for the power of the technique applied to analyse the order of integration of the variables. In both cases traditional unit root tests suffer from important power distortions, like tendency to accept a false unit root null hypothesis (Cuestas, 2007: 3).

Unlike the linear approaches, the non-linear approach considers the presence of market frictions that restrict the possibility of arbitrage, causing the real exchange rate to adjust towards the long run equilibrium through a non-linear process. For this reason, the studies, that tested the validity of PPP by using linear unit root tests such as ADF, KPSS, etc., can obtain wrong statistical values because of these linearities. Due to this situation, we employ a non-linear unit root test to identify the validity of PPP.

As pointed out by Bahmani-Oskooee et.al (2009) the standard ADF or DF-GLS test assumes the adjustment of a time series variable such as a real exchange rate is in a linear fashion. The writers' results could be best summarized by saying that using non-linear unit root test, they are able to support PPP in 16 out of 19 cases, on the other hand ADF test results support just 8 out of 19 cases.

Freixo et. Al (2004) apply the smooth transition autoregressive non-linear model (STAR) to the Brazilian real exchange rate, aiming to test the validity of the PPP for Brazil. The results indicate that consumer price index based RER reveals non-linear behaviour, being stationary when distant from the equilibrium and with an explosive tendency when close to parity.

Chang et al. (2012) apply the Threshold Autoregressive (TAR) model to test the validity of long run PPP of nine East Asian countries over the period January 1986 to October 2009. The empirical results indicated that PPP holds true for more than half of these nine East Asian countries under study and the adjustment towards PPP is found to be non-linear.

Tiwari et.al. (2014) examines the PPP hypothesis in case of India for her five major trading partners over the period of 1991:M1-2009M2. The study used the DF-GLS unit root test and TAR model as well as momentum TAR (M-TAR) models for empirical analysis. Their empirical exercise reveals that PPP hypothesis does not exist for all major trading partners in case of India.

2. DATA, METHODOLOGY AND EMPIRICAL RESULTS

The study utilize the tests developed by Kapetanios, Shin and Snell (2003) (KSS) to incorporate non-linearity in time series movement in testing for the stationary of real exchange rates. KSS (2003) have expanded the standard ADF test by keeping the null hypothesis as nonstationarity in a time series variable against the alternative of a non-linear but globally stationary process. Their test is based on the following exponential smooth transition

autoregressive (ESTAR) specification. The ESTAR function allows for a symmetric adjustment of the real exchange rate for deviations greater or less than the equilibrium level.

$$\Delta y_t = \gamma y_{t-1} [1 - \exp(-\theta y_{t-1}^2)] + \varepsilon_t \quad (2)$$

Where y_t is the raw, de-meant or de-trended data, ε_t is an i.i.d error with zero mean and constant variance, and $1 - \exp(-\theta y_{t-1}^2)$ is the exponential transition function adopted in the test to present non-linear adjustment. The null hypothesis of a unit root in y_t implies that $\theta = 0$, thus $[1 - \exp(-\theta y_{t-1}^2)] = 0$. If θ is positive, it effectively determines the speed of mean reversion.

The null hypothesis of non-stationary with the KSS test procedure is $H_0: \theta = 0$ against the mean reverting non-linear alternative hypothesis $H_1: \theta > 0$. Because γ in (2) is not identified under the null, we cannot directly test $H_0: \theta = 0$. To deal with the issue, KSS suggest to reparameterize (2) by computing a first order Taylor series approximation to specification (2) to obtain the auxiliary regression expressed by (3) below:

$$\Delta y_t = \delta y_{t-1}^3 + error \quad (3)$$

This suggests that we could obtain t-statistic for $\delta = 0$ against $\delta < 0$ as

$$t_{KSS} = \hat{\delta} / s.e(\hat{\delta}) \quad (4)$$

Where $\hat{\delta}$ is the OLS estimate of δ and $s.e(\hat{\delta})$ is the standard error of $\hat{\delta}$. KSS tabulated the asymptotic critical values for the t_{KSS} in their paper.

In the rolling-KSS unit root test, the study employ a fixed length window as Yılancı (2012) and compute the t_{KSS} by estimating equation (3), moving this window forward by one observation. It is clear that this procedure will be continued until the last observation is used to test the null hypothesis. For convenience of interpretation, we scale the test statistics by 1% critical value (-2.82).

The study's empirical analysis covers a sample of five countries: Brazil, Russia, India, China and lastly South Africa. These five countries are called BRICS countries. In order to test PPP for these countries, I use the series of montly nominal exchange rates (NER). Datas are obtained from OECD. The time period is 2000:1 to 2014:9. U.S. dollar is used for the base money in the

study because fewer than the member of the I.M.F countries use the U.S. dollar as the dominant exchange rate.

The real exchange rate can be calculated using the following equation:

$$y_t = NER_t \frac{P_t^f}{P_t^d} \quad (5)$$

Where y_t is the real exchange rate and NER_t is the nominal exchange rate, P_t^f and P_t^d show the foreign (United States) and domestic consumer price indices, respectively. This equation can be redescribed in logarithmic terms as below:

$$\log y_t = \log NER_t + \log P_t^f - \log P_t^d \quad (6)$$

With this equation, we can calculate the real exchange rates (RER) for BRICS countries. KSS statistics computed for the whole analysis period are pointed out in table 1.

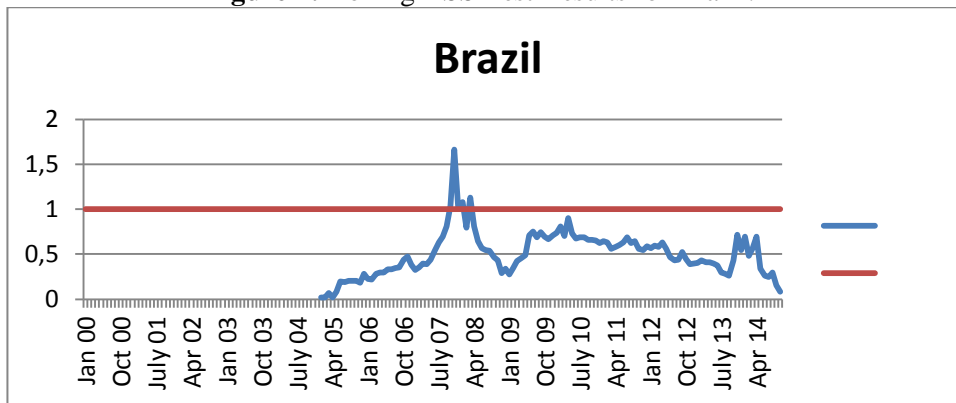
Table 1: KSS Unit Root Test Results

Country	KSS Statistic
Brazil	-1.1879
Russia	-2.5028
India	-1.1580
China	-1.4447
South Africa	-0.3270

Source: Author's calculation (Critical value for statistical significance at the 1% level)

Table1 shows that we cannot reject the null hypothesis (which is unit root hypothesis) so PPP is not valid for all BRICS countries. These results showed that all series have unit root for the whole sample, but the results can change (non-linear or non-stationary) for short time periods. Due to this property, we now identify this episodic characteristic of the series, using the KSS unit root to the rolling windows.

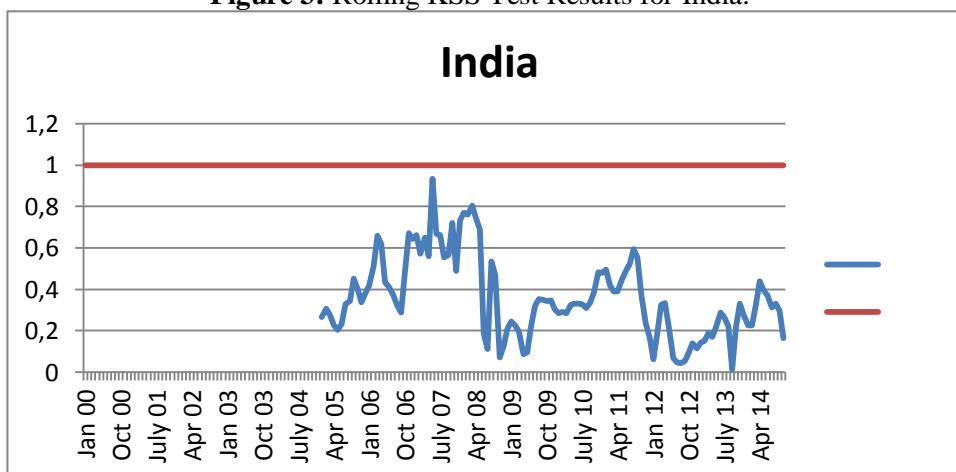
Figure 1: Rolling KSS Test Results for Brazil.

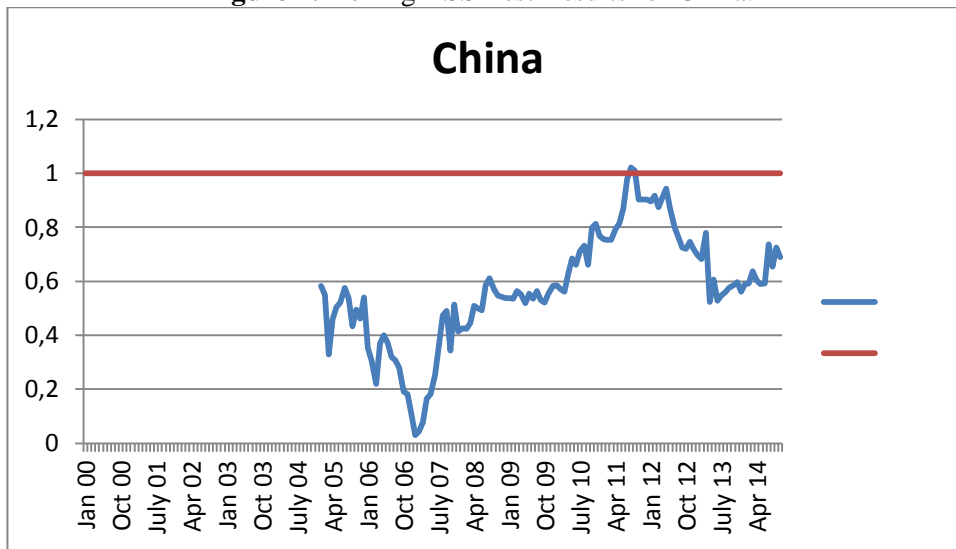
Figure 2: Rolling KSS Test Results for Russia.

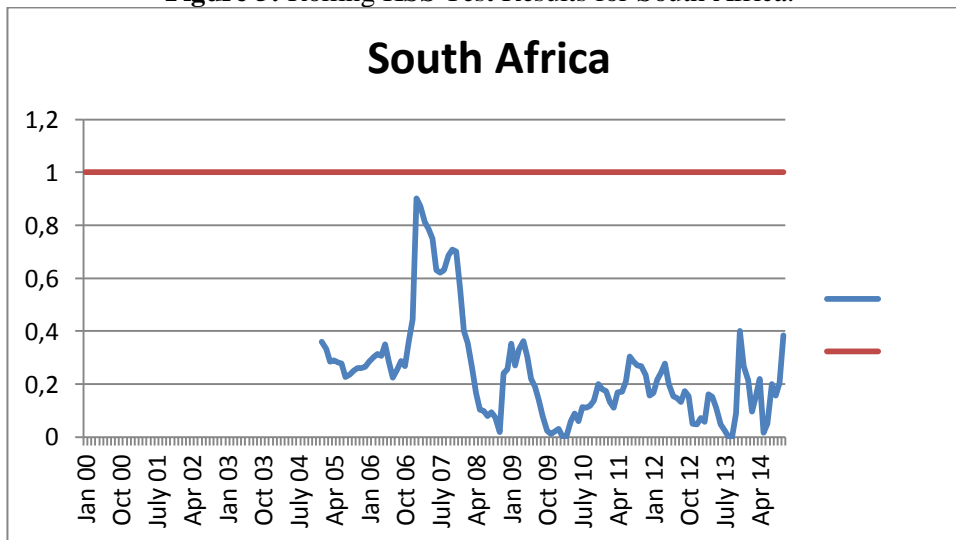
Figure 3: Rolling KSS Test Results for India.

Figure 4: Rolling KSS Test Results for China.

Figure 5: Rolling KSS Test Results for South Africa.

Figures that showed above are the rolling KSS test results. For each country, we set the window size 60 observations which is equal to five years. It means that with first KSS statistic is calculated with the first 60 observations. The scaled test statistic above the line demonstrate that the series in that time period are non-linear, so the PPP is valid in this period for that country. Increased volatility of PPP after 2008 is because of renewed increase in financial volatility. This financial volatility highlights the challenges for emerging market economies (such as BRICS countries) posed by the changing

external environment. Countries with relative weaknesses such as higher inflation, or wider current account deficits were generally more affected. Although, such weaknesses are not new, prospects of improved returns in advanced economies have made investor sentiment less favorable toward emerging market risks (IMF AREAER 2014: 2).

When we analyse these figures one by one, first country is Brazil. PPP for Brazil between September 2007-March 2008 is valid and after April 2014 the line that represents RER moves downward. This movement is the consequence of Brazil's precautions. In 2014 Brazil takes precautions for the financial risks and moves that aims for a macroprudential liquidity buffer against potential financial shocks from foreign exchange short positions within the banking system.

The second figure represents Russia's PPP. Russia's RER line is upwarding after July 2013. This upward moving is the consequence of the changed Russia's exchange market intervention policy. Russia eliminated its targeted foreign exchange interventions and widened its nonintervention band while reducing the cumulative level of interventions necessary to move the exchange rate corridor, increasing the flexibility of the ruble.

The third figure represents India's PPP. India's RER line is highly volatile and has a downward moving after April 2014. Due to the desire to reduce foreign exchange market pressures, India shortened the repatriation period of export proceeds and most other tightening measure applied to export quotas, tax and bans on specific products or to specific countries for national security reasons. As global liquidity conditions tightened India experienced significant portfolio debt outflows; pressure on its currency, equity and bond markets; and widening of the current account deficit. In response, India took measures to attract additional portfolio inflows.

The fourth figure represents China's PPP. China's RER line is highly volatile and has an upward behaviour after August 2007. The volatility of RER is still continued after August 2007, but path of RER line is changed downward until April 2014. After April 2014, owing to Chinese government precautions which are taken March 2014, the line is moving upward. China changed the floating band of the renminbi's (RMB) trading prices against the U.S. dollar in the interbank foreign exchange market was widened from 1% to 2%. That is, on each business day, the trading prices RMB against the U.S. dollar in the market may fluctate within a band of $\pm 2\%$ around the central parity released that day by the China Foreign Exchange Trade System.

And lastly fourth figure is South Africa's PPP. South Africa's RER line is highly volatile after May 2008 like others'. It's RER line has an upward sloping after May 2014 because government of South Africa tries to reduce the intervention to markets. Due to this aim government permitted certain unlisted companies to list overseas or to raise foreign loans, capital and borrowings.

CONCLUSION

The purpose of this research is to investigate the PPP in BRICS countries because the results of the previous empirical studies inconsistent. Also PPP has been a great important factor that to understand the behaviour of exchange rates for policy makers.

The standard ADF based unit root tests assumes adjustment of a time series variable is in a linear fashion. But real exchange rates behaviours follow a non-linear path. Due to this situation, we have to use non-linear unit root tests for testing the validity of PPP.

This study investigates the validity of the PPP hypothesis in the long run by using KSS (2003) and rolling KSS unit root tests which the latter one distinguish episodic non-linearity and nonstationarity for BRICS countries.

The results of the KSS unit root test show that PPP hypothesis is not valid for the entire countries. On the other hand, when we analyse the non-linearity characteristics by using rolling KSS, we find the real exchange rates show episodic non-linearities (which means PPP is valid at that interval).

When we analyzed KSS and rolling KSS unit root test results, it can be seen that real exchange rate of Russia is characterized by nonlinearity over greater periods of time than other countries, which shows that PPP is valid in Russia for relatively longer periods than other countries. On the other hand, the real exchange rates of India and South Africa are nonstationary in all subsamples, which indicates that PPP is not valid in the analysis period for both countries. The real exchange rates of Brazil and China are characterized by nonlinearity in short time periods.

These results show the importance of testing the real exchange rates via the rolling KSS unit root test because the real exchange rates of Brazil and Russia, which were found to be nonlinear in the full sample, but PPP is valid between, October 2007 and March 2008 in Brazil; February 2007 and January 2009 in Russia. The main policy implication of our findings is that BRICS countries RER lines are generally more volatile after 2008 global crises and episodic behaviours can be appeared. So, the politicians should be take into account these movements.

REFERENCES

- Bahmani-Oskooee, M; Kutan, A.; Zhou, S. (2009) A century of PPP: Supportive Results from Non-Linear Unit Root Tests, *Global Business and Economic Review*, Vol. 11, 19-27.
- Chang, T.; Su, C.W.; Lee, C.H (2012) Purchasing Power Parity Nonlinear Threshold Unit Root Test for East-Asian Countries, *Applied Economic Letters*, 19:10, 975-979.
- Cuestas, J.C. (2007) Purchasing Power Parity in Central and Eastern European Countries: An Analysis of Unit Roots and Non-Linearities, *Instituto Valenciano de Investigaciones Economicas*, WP-AD 2007-22.
- Freixo, C.S.; Barbosa, F. H. (2004) Purchasing Power Parity: A Non-Linear Reversion Model for Brazil, *Revista Economica*.
- International Monetary Fund (2014) Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions.
- Kapetanios, G.; Shin, Y.; Snell, A. (2003) Testing for a Unit Root in The Nonlinear STAR Framework, *Journal of Econometrics*, 112, 359-379.
- Sarno, L.; Taylor, M.P. (2001) Purchasing Power Parity and The Real Exchange Rate, *Center for Economic Policy Research*, Discussion Paper No. 2913, London, UK.
- Taylor, M.P. (2004) Is Official Exchange Rate Intervantion Effective?, *Economica*, Vol. 71, No. 281, 1-11.
- Tiwari, A. K.; Shahbaz, M. (2014) Revisiting Purchasing Power Parity for India Using Threshold Cointegration and Nonlinear Unit Root Test, *Econ Change Restruct*, 47:117-133.
- Yılancı, V.(2012) The Validity of Purchasing Power Parity in Central and Eastern European Countries: A Rolling Nonlinear Unit Root Test, *Economic Research*, Vol. 25, No.4, 973-986).